Полтавський національний педагогічний

університет імені В.Г. Короленка

З Б І Р Н И К
матеріалів XVI студентської наукової конференції історичного факультету

Квітень 2013 року

Полтава – 2013

ББК 63.3(0) + 26.890(0)
УДК 93(063).378.123

Збірник матеріалів XVI студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2013 року. – Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2013. – 182 с.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, філософії, права, географії, історичного та географічного краєзнавства Полтавщини.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Редколегія: Булава Л. М., Год Б. В., Єрмак О. П. (голова), Жалій Т. В., Кравченко П. А., Лахно О. П., Сітарчук Р. А.

Відповідальний за випуск: декан історичного факультету, доктор філософських наук, професор Кравченко П. А.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 28 березня 2013 року (протокол № 10).

© – колектив авторів
© – ІВЦ ПНПУ

ЗМІСТ

Здобутки науковців історичного факультету …….. 12

Кафедра історії України

І. В. Коваленко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Коваленко О. В.)
СЕМАНТИКА СВЯТИЛИЩ КАТАКОМБНОГО ЧАСУ ……... 16

Т. О. Дубініна, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П. Я.)
ПОБУТОВА МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА МЕШКАНЦІВ
МІСТА ГЕЛОНА …… 18

П. В. Косик, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)
КОШОВИЙ ІВАН СІРКО І ВОЛОДАРІ ГЕТЬМАНСЬКОЇ
БУЛАВИ: СПІВРОБІТНИЦТВО ТА СУПРОТИВ …….. 20

В. М. Світловський, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)
КОНСТИТУЦІЯ 1710 РОКУ ЯК СПРОБА ПОРОЗУМІННЯ
ГЕТЬМАНСЬКОЇ ВЛАДИ ТА НИЗОВОГО ТОВАРИСТВА …… 22

О. Ю. Ілюха, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Гура О. А.)
ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В СЛОБОДІ КОТЕЛЬВА
(ПОЧАТОК XVII – 30-І РОКИ XX СТОЛІТТЯ) ……. 24

М. А. Хорольський, магістрант
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)
ВИКРАДЕННЯ ХУДОБИ ТА КОНЕЙ
У РАННЬОМОДЕРНОМУ МІСТЕЧКОВІ ПИРЯТИН ……... 27

Т. О. Кукіб, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)
«НАСТАВЛЄНІЄ РАЗВЄДЄНІЙ ЗЄМЛЯНИХЪ ЯБЛОКЪ
ПОТЕТЕСТ ИМЕНУЄМИХЪ» ЯК ПАМ’ЯТКА НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОГО ЖАНРУ XVIII СТОЛІТТЯ …….. 29

Т. А. Федоряка, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)
ВЛАСНІ ІМЕНА МЕШКАНЦІВ СЕЛА ГОРБАНІВКИ
ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ В 1775 РОЦІ …… 31

М. О. Ляскало, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)
ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ФОРМУЛЯРУ МЕТРИЧНИХ КНИГ
(НА ПРИКЛАДІ МЕТРИЧНИХ КНИГ МИКОЛАЇВСЬКОЇ
ТА УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКОВ МІСТЕЧКА СОРОЧИНЦІ) …….. 33

А. В. Ніколаєва, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)
СПРАВА ПРО ЧАКЛУНСТВО В ПИРЯТИНСЬКІЙ
ДУХОВНІЙ КОНСИСТОРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ… 36

О. Ю. Мусієнко, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Сердюк І. О.)
ЧАРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТРАДИЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
(ЗА ДАНИМИ «АКТІВ ПОЛТАВСЬКОГО ГОРОДОВОГО
УРЯДУ») ……. 38

І. С. Мошкова, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)
КОСМОПОЛІТИЧНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ В ПОЛІТИЧНІЙ
КОНЦЕПЦІЇ М. П. ДРАГОМАНОВА …….. 41

К. С. Косовська, магістрантка
(наук. кер. – проф. Сітарчук Р. А.)
ІСТОРІОСОФІЯ М. П. ДРАГОМАНОВА:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ …….. 43

О. В. Шульченко, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Сердюк І. О.)
МОРАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ ПОЛТАВСЬКОГО
ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СЛУЖБОВЦЯ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ
(НА ПРИКЛАДІ СПРАВИ Ф. БИЧЕВА) ……. 45

М. М. Семко, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)
АРХІТЕКТУРНО-ЕТНОГРАФІЧНА ЕКСПЕДИЦІЯ
1938-1939 РОКІВ НА ПОЛТАВЩИНУ …….. 47

О. І. Шведун, магістрант
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)
ВОЯКИ 1-ОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИВІЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ У БРИТАНСЬКОМУ ПОЛОНІ (1945-1949 РОКИ) …….. 50

А. В. Шевченко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т. П.)
СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ ЯК ХУДОЖНИК …… 53

М. В. Мельник,студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т. П.)
МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК ЯК СХОДИНКА ДО ВЕЛИКОЇ НАУКИ …….. 54

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

Г. В. Кіблицький, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Цебрій І.В.)
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ В СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ ІІІ ТИСЯЧОЛІТТЯ ДО Н. Е. …….. 58

Т. А. Сулім, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)
ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ФЕОГНІДА МЕГАРСЬКОГО …… 60

Г. О. Князєва, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)
ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ АФІНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В КІНЦІ V – В І ПОЛОВИНІ IV СТОЛІТТЯ ДО Н. Е. ……... 62

Ю. В. Бирюк, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Швець Л. М.)
МІФОЛОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ ТА СЛОВ’ЯН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ……. 65

А. О. Безручко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)
ДОХРИСТИЯНСЬКІ ВІРУВАННЯ ДАВНІХ СЛОВ’ЯН ЗА ПРАЦЕЮ ПРОКОПІЯ КЕСАРІЙСЬКОГО «ВІЙНА З ПЕРСАМИ. ВІЙНА З ВАНДАЛАМИ. ТАЄМНА ІСТОРІЯ» …… 67

Л. В. Матрос, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)
СТАН КУЛЬТУРИ В ПЕРІОД ІСНУВАННЯ ДЕСПОТОВИНИ
НА СЕРБСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ……... 70

Р. В. Мирна, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Швець Л. М.)
ВІЗАНТІЯ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ …… 72

Р. О. Басенко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)
ІГНАТІЙ ЛОЙОЛА: ПОСТАТЬ НА ТЛІ ЕПОХИ …….. 75

Є. В. Катрич, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)
КОНЦЕПЦІЯ «ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ»
В ПРАЦЯХ Ф.-М. А. ВОЛЬТЕРА …… 77

Ю. В. Кришталь, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)
СОЦІАЛЬНА І ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИНАМІКА
САМОЗВАНСТВА У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ …….. 79

А. Л. Сапронов, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОХОДЖЕННЯ ТЕОРІЇ
МАСОНСЬКОЇ ЗМОВИ …… 82

С. М. Мошенко, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)
ДЖОН РОКФЕЛЛЕР – ЗАСНОВНИК ДИНАСТІЇ
МІЛЬЯРДЕРІВ …… 84

М. М. Шевчук, студент III курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)
ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ВОЛІ У ТВОРЧОСТІ ВОЛЬТЕРА ……. 87

Т. О. Андріященко, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Левченко Ю. М.)
КОНСТИТУЦІЙНА ХАРТІЯ ДЕРЖАВНОГО
СПІВТОВАРИСТВА СЕРБІЇ І ЧОРНОГОРІЇ …….. 89

А. О. Срібний, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)
ДЕМОКРАТІЯ ЧИ ТОТАЛІТАРИЗМ? ВИБІР НІМЕЦЬКОЇ НАЦІЇ …….... 91

С. О. Срібний, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)
СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДО ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ …….. 94

Д. Л. Сідельніков , студент V курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)
ЦІНЬ ЦЗЮШАО – ВИДАТНИЙ КИТАЙСЬКИЙ МАТЕМАТИК СУНСЬКОЇ ЕПОХИ …… 96

А. В. Сириця, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)
ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В ІНДІЇ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ……. 98

Я. В. Цьова, магістрантка
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В ІНДІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ …… 101

Д. П. Кукіб, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Левченко Ю. М.)
КЛАН КЕННЕДІ: ПРОКЛЯТТЯ І ВЕЛИЧ ОДНІЄЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ СІМ'Ї …… 103

Т. В. Пілат, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)
ІДЕОЛОГІЯ БРИТАНСЬКОГО ЛЕЙБОРИЗМУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА «КОНТИНЕНТАЛЬНОМУ СОЦІАЛІЗМУ» ……. 107

І. В. Запека, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Левченко Ю. М.)
ТЕТЧЕРИЗМ І ПРАВЛІННЯ УРЯДІВ КОНСЕРВАТОРІВ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ НАПРИКІНЦІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ …….. 110

М. В. Максименко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС
ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН
У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД …… 112

Кафедра філософії

Н. В. Хохуля, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пономарьов Ю. Ю.)
БЮРОКРАТІЯ У КРАЇНАХ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ……... 116

С. В. Кір'ян, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Москаленко С. М.)
САКРАЛЬНИЙ ПРОСТІР У РЕЛІГІЙНО-МІФОЛОГІЧНИХ
УЯВЛЕННЯХ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН ……. 118

П. С. Кириленко, студент V курсу
(наук. кер. – ас. Блоха Я. Є.)
ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ КНЯГИНІ ОЛЬГИ ……. 119

Т. В. Цуканова, студентка I курсу
(наук. кер. – ас. Сіпіна О. Д.)
ТАЇНСТВА ЯК ЄДНАННЯ ЛЮДИНИ І БОГА …… 122

П. С. Данильченко, студент V курсу
(наук. кер. – ас. Блоха Я. Є.)
ЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ Б. СПІНОЗИ …….. 123

І. В. Тишковська, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
БАРОКО ЯК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ЕПОХА ……. 125

М. В. Сколота, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Л. А. Усанова)
ДИХОТОМІЯ «МАТИ » І «БУТИ»
У ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ Е. ФРОММА …….. 127

Т. О. Пашкіна, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)
ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ Ф. БРОДЕЛЯ …….. 129

О. Ю. Лисенко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)
СВІТ-СИСТЕМНИЙ ПІДХІД І. ВАЛЛЕРСТАЙНА …….. 131

О. Ф. Дудник, А. В. Кошелєва, студенти I курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А. П.)
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА …… 133

О. Ю. Козодав, А. В. Новохатько, студенти I курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А. П.)
ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО …… 135

М. К. Скиба, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)
ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ
В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО …… 136

Ю. С. Тимошенко, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)
ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ
І. ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО …….. 138

І. С. Калюжний, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)
СТИЛЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВ …… 140

А. О. Зубко, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)
СПІВВІДНОШЕННЯ НАРОДНОЇ ТА МАСОВОЇ КУЛЬТУР … 141

В. В. Потеряйко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
РОК-КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ …… 143

А. В. Копанишин, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)
РИСИ НАТОВПУ ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНИХ
ВІДНОСИН …….. 145

А. І. Усанов, студент IV курсу філософського факультету ХНУ імені В. М. Каразіна (наук. кер. – проф. Я. М. Білик)
ВИБІР ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМА ……. 147

А. С. Демченко, магістрантка (наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)
ІСТОРИЧНА ЛОГІКА ОРТОКАПІТАЛІЗМУ …….. 149

В.В. Каленчук , магістрантка (наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)
ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДРУГОЇ ХВИЛІ ФЕМІНІЗМУ ….. 151

Кафедра географії та краєзнавства

Ю. Г. Калініченко, студент II курсу (наук. кер. – ст. викл. Кубарєва Л. Д.)
ВОДНЕВА ЕНЕРГЕТИКА ЯК ОДНЕ З ДЖЕРЕЛ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГІЇ …… 154

С. С. Трунова, студентка V курсу (наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)
РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ……. 158

А. М. Василенко, студент IV курсу (наук. кер. – ст. викл. Федій О. А.)
НАУКОВЕ ТА ДИДАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КАРТОЇДІВ ……. 160

О. А. Вертелецький, студент IV курсу (наук. кер. – ст. викл. Федій О. А.)
ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ …….. 162

В. В. Демочко, студент II курсу (наук. кер. – ст. викл. Кубарєва Л. Д.)
НАФТОГАЗОНОСНІ БАСЕЙНИ ПОРЯД ІЗ ПІДЗЕМНИМИ ВОДАМИ ТА НЕБЕЗПЕКИ, ПОВ’ЯЗАНІ З ЦИМ ЯВИЩЕМ ……. 164

В. О. Глухота, студент II курсу (наук. кер. – ст. викл. Кубарєва Л. Д.)
З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПЕЧЕР УКРАЇНИ …….. 166

Кафедра правознавства

В. С. Сушко, студент V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Бездітько Б. М.)
ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ – ПОШУК
СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ……. 169

С. О. Срібний, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)
ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ …….. 171

В. В. Мусієнко, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)
ПОНЯТТЯ «ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ» В СУЧАСНІЙ
ПРАВОВІЙ НАУЦІ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ …….. 172

Р. В. Мирна, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О. М.)
ЮВЕНАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ
ТА ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ …….. 175

Т. В. Пілат, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІПОТЕЧНОГО
КРЕДИТУВАННЯ ЯК РІЗНОВИДУ БАНКІВСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ …… 177

Г. О. Князєва, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)
СУПРОВІДНИЙ (МОТИВАЦІЙНИЙ) ЛИСТ
ЯК ДІЛОВИЙ ДОКУМЕНТ …… 179

ЗДОБУТКИ НАУКОВЦІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

2012 рік, підсумки якого підводяться на XVI студентській науковій конференції історичного факультету, ознаменувався новими успіхами в галузі дослідницької роботи професорсько-викладацького складу, аспірантів, магістрантів і студентів.

Викладачі кафедри історії України, всесвітньої історії та методики викладання історії, географії і краєзнавства, філософії, правознавства протягом 2012 року опублікували 312 наукові праці загальним обсягом 395 друкованих аркушів, у тому числі 10 монографій, 1 підручник, 6 навчальних посібників, 212 наукових статей.

Серед колективних монографій співавторами яких є науковці історичного факультету Л. Л. Бабенко, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, Н. В. Год, О. П. Єрмак, В. В. Єрмаков, В. Я. Ревегук, І. О. Сердюк слід назвати такі:

Управління Служби безпеки України в Полтавській області: Історія і сучасність (науково-популярне видання). – Полтава: ПФ «Ектів Стар», 2012. – 359 с.

Полтавщина: влада на історичних паралелях. – Вид. друге, перероб. і доп. – Полтава: Тов «АСМІ», 2012. – 400 с.

З історії повсякденного життя в Україні. Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. – Т.1: Практики, казуси та девіації повсякдення. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – 328 с.

Еразм Роттердамський – «наставник Європи» історичні та педагогічні нариси. – Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2012. – 206 с.

Суспільно-географічні процеси на території Полтавського історико-географічного краю у період формування індустріального суспільства: монографія. – Полтава: ПУЕТ, 2012. – 223 с.

Що стосується авторських монографій, то тут потрібно відзначити три книги:

Волошин Ю. В. Місто Полтава в Румянцевому описі Малоросії 1765-1769 рр. / Ю. В. Волошин. – К.: Наш час, 2012. – 576 с.

Гавриш П. Я. Більська давнина: нариси з історії села Більська на Полтавщині від часу заснування до 1917 р. / П. Я. Гавриш. – Полтава: Дивосвіт, 2012. – 276 с.

Киридон П. В. Правляча номенклатура Української РСР (1945-1964 рр.): Монографія / П. В. Киридон. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. – 576 с.

На факультету продовжується робота по створенню навчальних підручників і посібників. Традиційно ця справа добре поставлена науковцями-методистами кафедри географії і краєзнавства. Так, доцент Л. П. Вішнікіна є співавтором підручника «Загальна методика навчання географії». – К.:ДНВП «Картографія», 2012. – 512 с. Книга затверджена МОНМС України як підручник для вищих навчальних закладів. Доцент Л. П. Вішнікіна та А. А. Шуканова є також співавторами начального посібника «Географія. Зошит для практичних робіт. 6 клас» (К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 46 с.). Посібник теж схвалено МОНМС України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Вагомим здобутком кафедри філософії стала публікація навчального посібника «Теоретичні проблеми сучасної етики» (Полтава: Полтавський літератор, 2012. – 232 с.). Книга написана авторським колективом під керівництвом відповідального редактора доктора філософських наук, професора П.А.Кравченка. Навчальний посібник презентує теоретичну позицію провідних вітчизняних вчених у практиці висвітлення й вирішення фундаментальних проблем сучасної етики. У ньому врахований досвід викладення етики у вищих навчальних закладах. Він розширить знання студентів за будь-якого з прийнятих варіантів вивчення курсу етики. Використання класичної філософської спадщини й теоретичних інновацій робить це видання корисним не лише для студента, магістра чи аспіранта, а для усіх зацікавлених проблемами розвитку сучасного етичного знання. Книга рекомендована МОНМС України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.

Історичний факультет ПНПУ є базою для проведення міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій. Частина конференцій вже стали традиційними. Це, зокрема, стосується V Міжнародної наукової конференції «Держава та церква в новітній історії України» (Полтава, 16-17 жовтня 2012 року), яка проводилася спільно з Відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України.

Конкретно у звітному періоді відбулося кілька регіональних конференцій, пов’язаних з пам’ятними датами в історії краю:

1) Іван Федорович Паскевич: погляд із сьогодення (17 травня 2012 р.);

2) Полтавщина: історичні шляхи розвитку (від губернії до області) (20 вересня 2012 р.);

3) До 260-ти річчя надання Полтаві Магдебурзького права (23 жовтня 2012 р.).

Ці події у науковому житті полтавської громади отримали схвальні відгуки у засобах масової інформації.

На факультеті дбають і про гідну наукову зміну. Протягом 2012 року двоє випускників аспірантури захистили кандидатські дисертації на тему:

О. А. Гура «Політика радянської держави щодо об'єднань та церков релігійних меншин в УРСР в 1944 — середині 1960-х рр. (на прикладі римо-католицьких та юдейських громад)» (наук. кер. – професор Пащенко В. О.).

В. Ю. Вощенко «Рефлексія концептів «азійський спосіб виробництва» К. Маркса і «цивілізація» А. Тойбні в історико-філософському контексті (наук. кер. – професор Кравченко П. А.).

Важливою складовою підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних вирішувати найактуальніші завдання науки й освіти, є науково-дослідницька робота студентів. Починаючи з 2006 року на історичному факультеті діє студентське наукове товариство (СНТ), головою якого в 2012 році була магістранта Анастасія Сень. Згідно з статутом Товариства, метою його діяльності є сприяння розвитку культурного, наукового та духовного життя краю на основі загальнолюдських та специфічно українських цінностей, вироблених протягом століть історичного розвитку.

Дослідницька робота студентів, як і у попередні роки, концентрувалася навколо проблемних наукових груп. При п'ятьох кафедрах їх налічувалося 35 з кількістю учасників 315. Окрім того на кафедрі географії та краєзнавства діяли 2 студентських наукових гуртків, де працювало 37 студентів. Кожна кафедра є осередком наукової роботи студентів і забезпечує реалізацію пошукових інтересів науковців-початківців.

Протягом звітного року студентами-істориками опубліковано 95 наукових праць. Основна маса публікацій здійснювалася у «Збірнику матеріалів XV студентської наукової конференції історичного факультету» та збірнику матеріалів V Всеукраїнської конференції «Правозахисний рух: історія та сучасність».

Студенти і магістранти історичного факультету гідно представляють Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка на всеукраїнських конкурсах і олімпіадах. Так, студент IV курсу Дмитро Жмайло став переможцем II туру Всеукраїнської олімпіади з історичних дисциплін у м. Харкові (2-3 квітня 2012 р.) у номінації «Кращий знавець методики викладання історії». Студент II курсу Микола Шевчук одержав диплом II ступеня на II турі Всеукраїнської олімпіади «Безпека життєдіяльності» (м. Суми, 26-29 березня

2012 р.). Студентка V курсу Тетяна Лимар посіла III місце на II турі Всеукраїнської олімпіади з спеціальності «Географія» (м. Київ, 10-13 квітня 2012 р.).

13-14 грудня 2012 року в Національному науково-дослідницькому інституті українознавства та всесвітньої історії відбувся заключний етап захисту робіт у рамках Міжнародного конкурсу з українознавства для студентів та молодих учених (м. Київ). На очний етап захисту конкурсних робіт було запрошено 22 особи. Серед них і студентку V курсу Марину Максименко. Тема її роботи «Творча спадщина Василя Верховинця як педагога, етнографа, музикознавця в галузі українознавства» (науковий керівник конкурсної роботи доцент Л. І. Шаповал). Робота отримала диплом за III місце, здобуте на цьому конкурсі. До речі, всі учасники конкурсу були запрошені до плідної співпраці у виданнях Національного науково-дослідницького інституту українознавства та всесвітньої історії.

На історичному факультеті діє чітка система залучення здібної молоді до активної творчої роботи ще починаючи з учнівської парти. Професори Л. Л. Бабенко, Л. М. Булава, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, О. П. Єрмак, доценти Л. П. Вішнікіна, П. Я. Гавриш, Т. П. Демиденко, Л. І. Шаповал, старші викладачі Б. М. Бездітько, В. О. Рибачук ведуть активну роботу в системі Малої академії наук, у міських та районних навчально-дослідницьких центрах учнівської молоді. Вони ж очолюють секції історії України, історичного краєзнавства, археології, географії, правознавства при проведенні міського та обласного турів конкурсу МАН, предметних олімпіад. Чимало наших викладачів безпосередньо є науковими керівниками і консультантами при написанні учнівських робіт на конкурси і олімпіади з історії, географії, етнографії, краєзнавства. Переможці цих конкурсів і олімпіад потім вступають на історичний факультет ПНПУ, де їм створюються всі умови для подальшого розвитку своїх творчих здібностей.

О. П. Єрмак,
заступник декана історичного факультету
з наукової роботи

* * *

Кафедра історії України

І. В. Коваленко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Коваленко О. В.)

СЕМАНТИКА СВЯТИЛИЩ КАТАКОМБНОГО ЧАСУ

Святилища, жертовники – культові місця – рідкісний тип пам'яток археології. Не є винятком святилища катакомбної культурно-історичної спільноти, епохи середньої бронзи, яка вирізняється поєднанням різних елементів у релігійних уявленнях. В обрядовості її носіїв простежуються елементи ведичних та ранньосемітських уявлень, шаманізму, притаманного ямно-катакомбному періоду співіснування культур.

Згідно з уявленнями індоєвропейців, первісне безперечне право на вічне блаженство було зумовлене самим соціальним походженням і володінням особливими знаннями, а отже, належало знаті, мала знаті, а інші члени суспільства поверталися після смерті до нових земних втілень. Згодом, це право можна було заслужити відповідною поведінкою, а ще пізніше – принісши божествам спеціальні, часто щедрі жертвоприношення.

Проблема дослідження культових місць поклоніння індоєвропейським божествам катакомбного часу є сферою наукових інтересів: Л. Клейна, В. Отрощенка, С. Пустовалова, С. Санжарова, тощо. Окремий культурологічний підхід до даної проблематики знайшов М. Чмихов, пов'язавши хронологічно типи поховання в різних частинах світу, він виділив такі відповідності. Єгипетська цивілізація витворила тип поховання – піраміду. Близькосхідним варіантом кургану був зіккурат, який використовувався як для поховань, так і для здійснення обрядодій.

Тривалий час єдиною пам'яткою даного типу на теренах сучасної України вважали Кам'яну могилу. Типові символи епохи бронзи (зображення биків, колісниць, стоп ніг, орнаментів, тощо) виявлені в багатьох місцях Кам'яної могили, ввесь грот Вешапа-дракона (за О. Михайловим) дають підстави припускати, що це святилище переживало розквіт у ямно-катакомбну епоху, хоча існувало вже тривалий час, імовірно, з фінального палеоліту чи раннього мезоліту. Грот Вешапа-Дракона не міг умістити велику кількість учасників церемонії,тому, вірогідно,ритуалів, які тут здійснювалися носили таємний характер.

В певній мірі святилищем виступав кожен курган. Окрім обрядових дій пов'язаних із влаштуванням поховання, на ньому влаштовували тризни, могли вести різноманітні астрономічні спостереження, тощо. Сам насип влаштовували, як своєрідний е вмістилище тіла покійного, яке має спрямувати його в потойбіччя. Проте лише знахідка величезного святилища поблизу річки Молочної дала можливість детально уявити катакомбне святилища. За С. Пустоваловим, Молочанське святилище являло собою досить складну споруду,у функціонуванні якої виділяється кілька етапів. Спочатку в центрі кургану був зведений вівтар – майже прямокутне узвишшя, складене з великих блоків. Вівтар з півдня і сходу йшла доріжка вимощена очеретом. На доріжці біля вівтаря були знайдені уламки кісток тварин. На схилах насипу спорудили радіальні вали. Вони мали плоскі вершини на рівні площадки з вівтарем, які будувалися з великих блоків глини. В цілому простежено 12 валів, що можливо, є показником астрологічного світогляду.

На наступному етапі очеретяну доріжку засипали глиною. Вівтар збільшили у північному напрямку. Простір між валами заповнили дерновими чорноземними блоками, утворивши суцільну платформу, при цьому жовта материкова глина виділялася,створювалося враження, що, немовби, промені виходять з центру споруди. До платформи були прибудовані два входи-пандуси; один за сходу, інший – із заходу. Кожен із пандусів мав два заїзди, по одному з півночі і півдня. Сам вівтар був збудований із каменю і мощений глиною. Святилище було подібне до радіальної піраміди, розміщене строго до сторін світу. Така ж орієнтація наявна і у пірамід та зіккуратів. Перед церемонією поверхня входів посипалася чистою материковою глиною, свята проводилися раз на рік. Хоча слідів жертвоприношення не виявлено, але зважаючи, що щороку пересипалася глина, їх просто могли прибирати. Святилище функціонувало 30-40 років.

Особливістю функціонування давніх святилищ було те, що вони служили як культовим місцем так і місцем для зібрання племені. Індоєвропейці були одними з перших народів, вже споруджували найдавніші кургани. На думку М. Чмихова, святилище, курган та піраміда однакові як за змістом – відправа культів, так і за формою. Перетворення кургану на святилище означає, що це новація в віруваннях катакомбних племен, а ідея святилища не споконвічна. Від близькосхідного зіккурата, з яким порівнює С. Пустовалов Молочанське святилище,останнє відрізняється відсутністю щаблів (за кількістю богів) і «вівтарем» (виділеним майданчиком) на вершині. Зіккурат – не храм,

внутрішніх приміщень він не мав і слугував сходами для підняття бога на небо. Поруч будували храм, причому не як молитовню, а як житло бога. Індоєвропейці ж храмів не мали, молилися просто неба. Деякі індоєвропейські народи уявляли житло своїх богів на горах (Міру в аріїв, Олімп у греків). Цілком можливо, що катакомбники помістили своїх богів на штучну гору і навіть можливо, що скористалися ідеєю, що прийшла зі сходу, звести пандус на цю вершину.

Таким чином, проблема аналізу та інтерпретації пам'ятки курганного типу (святилища) є актуальною до цього часу. Особливістю даної споруди є побудова виключно з сакральною метою. Сам факт існування даного святилища, типологічно відмінного від Кам'яної Могили, є аргументом на користь теорії Л. Кржівскі, підтриманої Л. Залізняком, про існування давньопалеолітичної спільності. Загальний культурний субстрат, який являла собою катакомбна спільність є продуктом злиття та перетворення одиничних елементів в цілісну систему світобачення, а можливо вона і є тією палеокультурною спільністю,на яку вказує Л. Залізняк, що проіснувала до бронзового віку і розпалася,спродукувавши найбільш яскравий іранський елемент – зрубну культуру.

* * *

Т. О. Дубініна, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П. Я.)

ПОБУТОВА МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА МЕШКАНЦІВ МІСТА ГЕЛОНА

Описане Геродотом місто Гелон у Надчорномор'ї сучасні археологи ототожнюють з Більським городищем на Полтавщині. Це найбільше у Європі поселення раннього залізного віку існувало із середини VIII до середини III століття до н. е. Воно розташоване на правому березі середньої течії Ворскли, охопивши земляним валом і ровом територію 47,8 км2. За свою п'ятисотлітню історію Більське городище пройшло шлях розвитку від звичайного поселення до міста-держави з розвиненою економікою й побутом. Археологи вже понад століття інтенсивно досліджують цю унікальну археологічну пам'ятку. Найбільше виявлених у культурних нашаруваннях та похованнях артефактів пов'язано з побутом місцевого населення. Предметом нашого дослідження є побутова матеріальна культура мешканців Більського городища

протягом усієї його історії. На сьогодні вже накопичилося десятки тисяч артефактів, що дозволяє нам робити певні узагальнення і висновки.

Найбільш численною групою предметів місцевої матеріальної культури Більського городища є керамічний посуд. Археологи умовно поділяють його на групи: тарний, кухонний і столовий посуд. Кожна з груп має свої особливості у розмірах, формі та орнаментації.

До тарного посуду відносять великі горщики та корчаги. Горщики мають розширене вінце, трохи звужене горло, опуклий тулуб і відносно невелике денце. Стінки цього посуду товсті, зверху, переважно на вінці, прикрашені орнаментом у вигляді вдавлень чи защипів кінчиками пальців, наскрізних проколів тонкою паличкою, насічок краєм тріски. У перші століття існування городища популярним видом орнаменту на горщиках був наліплений біля вінця, на горловині або тулубі валик, по якому зверху робили пальцеві вдавлення, проколи, насічки. Корчаги зовні мали більш привабливий вигляд. У процесі виготовлення поверхню цього типу посудин обробляли спеціальним способом – лощінням, після чого вона ставала гладенькою і блискучою. Особлива техніка обпалювання посуду робила їх поверхню чорного кольору. Корчаги прикрашали лише на тулубі, переважно різьбленим орнаментом у вигляді різних геометричних фігур. Рисунок затирали білою пастою з крейди чи вапна. Інколи корчаги на тулубі мали виступи у вигляді ґульок або малих горизонтальних ручок.

Кухонний посуд представлений меншими посудинами, майже виключно горщиками. Тут спостерігається більше різноманіття форм – від банкоподібних до широко опуклого тулуба. Їх орнаментація практично не відрізнялася від орнаментації тарних горщиків.

Столовий посуд найбільш різноманітний, це малі горнятка, миски, глечики, кухлі, черпаки, кубки. На ранньому етапі існування городища майже всі види цього посуду мали гладеньку чорну або темно-брунатну поверхню. До традиційних способів різьбленої орнаментації додалися штампи у вигляді крапок, кілець, у вигляді літери S. Особливо насичений орнамент мали черпаки і кубки. На пізньому етапі технологія виготовлення чорнолискованого посуду вже не використовувалась. Орнамент збіднювався, майже зник різьблений спосіб орнаментації, а частина посуду взагалі не мала орнаменту.

Більшість побутових знарядь мешканці Більського городища виготовляли із заліза. Це ножі різних форм і розмірів, шила, навіть голки. Інколи такі предмети виготовляли з бронзи, зрідка з кістки.

Численну групу становлять прикраси: цвяхоподібні шпильки, браслети, сережки, персні, намисто. Найбільш цінними були виготовлені з дорогоцінних чи кольорових металів, звичайні — з кістки чи рогу.

* * *

П. В. Косик, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)

КОШОВИЙ ІВАН СІРКО І ВОЛОДАРІ ГЕТЬМАНСЬКОЇ БУЛАВИ: СПІВРОБІТНИЦТВО ТА СУПРОТИВ

Іван Сірко – знакова постать в історії України. Відомий, передусім, як харизматичний керманич запорожців, якого обирали на отаманство впродовж двадцяти років, острах для Ханату та Султанату. Суттєво, що він очолював низове товариство за доби сумнозвісної Руїни, сприяв, але частіше протистояв гетьманській владі.

Військову справу Іван розпочав ще задовго до Хмельниччини. Українські історики XX століття стверджували, що він брав участь у Тридцятилітній війні (1618-1648 роки). Згодом був союзником Богдана Хмельницького. Зокрема, в історичних документах його ім'я згадується в описі битви під Жванцем 1653 року. Але підписання договору з Москвою погіршило їх відносини. Масові втечі на Січ покозаченого селянства, не включеного до реєстру, перетворило Запорожжя під кінець життя Б. Хмельницького на осередок формування «третьої сили» – опозиції до гетьманської влади.

Головним завданням Сірко вважав боротьбу проти одвічних ворогів українських земель – кримських татар, попри те, що вони, зазвичай, були союзниками гетьманів. Зокрема, Конотопський тріумф Івана Виговського був знівельований нападом запорожців Сірка на татар під Аккерманом.

Спілка Виговського з Польщею та Кримом підштовхнула до підтримки Юрія Хмельницького за владу. Ю. Хмельницький сприяв запорожцям у боротьбі проти татар, надаючи їм зброю та додаткові війська. Але Сірко відмовився підтримати гетьмана під час підписання Переяславських статей 1659 року. Слободищенський та Гадяцький трактати призвели до чергового протистояння кошового й гетьмана. Запорозький чинник був одним із вирішальних у зреченні Ю. Хмельницького на початку січня 1663 року.

Прихід на Лівобережжі до влади у червні 1663 року Івана Брюховецького – ставленника Москви – був схвально зустрінутий Кошем, оскільки московська політика боротьби з Кримом і Туреччиною відповідала запитам січовиків. Та згодом почалися нові суперечки між гетьманом та Запорожжям. Захопивши владу, Брюховецький намагався встановити над Запорожжям свій контроль. Навесні 1664 року він почав клопотати перед царем, щоби лише за посередництвом Гадяча Москва приймала послів із Січі, виступив із ініціативою побудови на острові Базавлук укріплення із залогою; надалі висловлював невдоволення тим, що Запорожжя самостійно контактує з монархом, а відтак, уважає свою владу рівною гетьманській.

Обурені своїм колишнім «кошовим гетьманом», січовики виступили супроти І. Брюховецького і, натомість, підтримали правобережного гетьмана Петра Дорошенка (попередньо, в 1667 році, саме Сірко змусив укласти гетьмана невигідну Підгаєцьку угоду). Все ж соборницька стратегія П. Дорошенка, прийняття ним у 1669 році протекції Оттоманської Порти в руслі полівасалітетної тактики зумовили нове протистояння з Низовим товариством. Запізніле порозуміння в 1675-1676 роках не стало порятунком ані для гетьмана, ані для кошового отамана.

Суперечливою, неоднозначною була позиція І. Сірка стосовно Батурина (тобто – щодо гетьманів Лівобережжя Дем’яна Многогрішного та Івана Самойловича). Відстоюючи лінію Коша на суб’єктність у системі міждержавних зносин, виступаючи проти намірів володарів булави взяти під контроль Запорожжя, кошовий усе більше усвідомлював і небезпеку московської експансії. Тож не дивно, що 1672 року потрапив до Тобольська. Повернувшись наступного року в Україну, вже до кінця свого життя залишався ворогом І. Самойловича та Москви.

Загалом за Сірка Чортомлицька Січ була «третьою силою», поряд із гетьманською владою та старшинською верхівкою, що впливала, переважно деструктивно, на життя Гетьманщини.

* * *

В. М. Світловський, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)

КОНСТИТУЦІЯ 1710 РОКУ ЯК СПРОБА ПОРОЗУМІННЯ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ВЛАДИ ТА НИЗОВОГО ТОВАРИСТВА

Ще за володарювання Б. Хмельницького Запорожжя стало деструктивним чинником у політичному житті Гетьманщини, згодом – одним із визначальних факторів Руїни. Іван Мазепа стосовно Січі дотримувався традиційної політики своїх попередників – унеможливити претензії Коша на осібну суб'єктність у міждержавних взаєминах, у функціонуванні Козацької держави. Відтак – і несприйняття Мазепи на Запорожжі.

Новообраний гетьман Пилип Орлик у боротьбі за звільнення України з-під московського уярмлення прагне спертися на запорожців (частина з них разом із К. Гордієнком були з політемігрантами, а решта – заснували Кам'янську Січ на межі Вольностей Війська Низового та Кримського ханства).

Щоби досягти консенсусу трьох політичних центрів козаччини, гетьман у прийнятій Конституції прагнув окреслити як власні прерогативи, так і старшинського генералітету та запорожців.

Володар булави визнавав заслуги останніх у боротьбі проти поневолювачів і відповідно підтверджував права та вольності запорожців. Згадував усі кривди, завдані Москвою козацтву: «Московське Царство вдалося до різних засобів, щоб його пригнобити і пограбувати, та почало споруджувати у його володіннях і власних землях то Самарські укріплення, то фортецю, розташовану на Дніпрі, що стало перешкодою у рибних ловах та полюванні згаданому Війську Запорозькому і завдавало йому збитків, кривди та несправедливого гноблення». Наголошував на питаннях, які породжували непорозуміння у взаєминах між Січчю та гетьманською адміністрацією. З огляду на непорушність прав і привілеїв запорозького лицарства, гетьман брав на себе низку зобов'язань. Зокрема, «… після щасливого завершення війни Ясновельможний Гетьман муситиме під час мирних переговорів …, подбати про такі сприятливі умови миру, за якими б Дніпро і землі Війська Запорозького були звільнені від московських укріплень і фортець і повернуті у попередню власність згаданого Війська, і щоб надалі там не споруджували жодних фортець, не осаджували ніяких міст та сіл із оговореним строком слобід і ніяким іншим чином під будь-яким претекстом не спустошували володінь Війська Запорозького. Нікому й ніколи цього не може бути дозволено, хоча

б навіть на це був дозвіл Ясновельможного Гетьмана або й загальне рішення Війська Запорозького було спрямоване на їх (нових містечок і сіл) захист». Тобто за сприятливих умов гетьман мав би відстоювати на зовнішньополітичному рівні інтереси не тільки Козацької держави, а й Запорозької Січі. Відтак, маємо констатувати, що Січ знову залишалася окремим «регіоном». Якби Конституція набула чинності, то Вольності Війська Низового були би майже не підвладними гетьману. Хоча, з огляду на те, що сам гетьман перебував в екзилі й кожна шабля була на вагу золота у боротьбі за визволення Вітчизни, зазначені поступки були досить розумним дипломатичним кроком назустріч Кошеві.

Далі розглядалися умови повернення міста Трахтемирова у володіння Запорозької Січі: «…. Ясновельможний Гетьман повинен подбати про повернення Низовому Війську Запорозькому згаданого міста Трахтемирова з усіма прилеглими землями і з переправою, що є тут же, через Дніпро. А шпиталь у ньому для козаків, обтяжених похилим віком, пригнічених крайньою бідністю, а також виснажених ранами, слід спорудити за громадський кошт, щоб їм не довелося турбуватися ні про харчування, ні про одяг». Трахтемирів було внесено до пунктів Конституції не просто так, а з огляду на те, що переправа через Дніпро робила його стратегічним центром як у військовому, так і в економічному відношенні.

Звернімося до наступних пунктів Конституції стосовно Коша. «Частину течії Дніпра, починаючи від Переволочної аж до місць, розташованих нижче від Переволочанської переправи, саме місто Переволочну з укріпленнями Келебердою, річку Ворсклу з млинами, що знаходяться у Полтавському полку, а також Кодацьку фортецю з усіма прилеглими (землями) Ясновельможний Гетьман і його наступники повинні, у відповідності з давніми законами і привілеями, залишати у володінні Війська Запорозького, не дозволяючи вільного вилову риби по Дніпру від Переволочної до його нижньої течії нікому з найзначніших людей духовного чи світського звання». В зазначеній статті чітко окреслювалася недоторканність земель Коша, вкотре наголошувалося на територіальній автономії січовиків. Трахтемирів, Переволочна, Келеберда ставали б важливими опорними пунктами для низовиків. Щодо млинів, які знаходилися по Ворсклі, то гетьман наголошував на необхідності їх повернення. Це можна пояснити ще й тим, що запорожці через територіальну близькість мали досить тісні економічні зв’язки з Полтавським полком. Суттєво, що декілька представників від Запорозької Січі могли брати участь у Генеральній раді, що забезпечувало представництво січовиків у найвищому законодавчому органі Гетьманщини.

Отже, відповідні статті Конституції 1710 року засвідчують, що Пилип Орлик, як далекоглядний політик, усвідомлював необхідність забезпечення привілеїв Запорозького козацтва задля звільнення й політичної єдності України. Підтвердження прав і привілеїв Коша на правовому рівні було прогресивним явищем, оскільки статус Січі точно фіксувався. Чітко виокремлювалися економічні прерогативи товариства: монопольне право на вилов риби та полювання в межах вольностей; у стратегічному відношенні запорожці посилювалися, повертаючи собі такі міста, як Трахтемирів і Переволочну. Але, безперечно, найважливішим пунктом, зафіксованим Конституцією, був той, що гетьман зобов'язувався відстоювати інтереси товариства на зовнішньополітичному рівні.

З іншого боку, закріплення прав і привілеїв було не до кінця продуманим, контраверсійним, а відтак, з'являлася небезпека сепаратизму Коша, фактично обґрунтовувалась автономність Запорозької Січі. Проте Орлик мав потребу в січовому війську, а зазначене положення було підґрунтям порозуміння гетьманської влади й Низового товариства.

* * *

О. Ю. Ілюха, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Гура О. А.)

ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В СЛОБОДІ КОТЕЛЬВА (ПОЧАТОК XVII – 30-І РОКИ XX СТОЛІТТЯ)

Котельва – одне з найбільш ранніх поселень на території Слобожанщини. Виникнення населеного пункту відносять до середини XVI століття. Зокрема архієпископ Філарет (Гумилевський) стверджував, що Котельва «не належить до вихідців із-під Дніпра, а є давнім козацьким містечком». І дійсно, Котельва була малоросійським населеним пунктом, та тільки в 1709 році переведена з Гетьманщини до складу Слобожанщини. Тож поява нового насенного пункту на Лівобережжі заклала його розвиток як на політичній, так і на релігійній арені.

Розвиток релігійного життя у Котельві був викликаний розширенням меж населеного пункту, постійним зростанням населення (протягом XVII століття чисельність зросла з 3,877 до 9,862 мешканців), підтримкою козацькою старшиною православ'я.

Розвиток зазначеного періоду тісно пов'язаний з існуванням котелевських храмів. Протягом усього XVII століття на території

поселення налічувалося 7 храмів. Ситуація продовжувала зберігатися і під час нового перепису в 1732 році. Зокрема, у ньому згадуються такі храми: Успіння Пресвятої Богородиці, Миколаївський, Свято-Троїцький, Різдва Пресвятої Богородиці, Преображенський, Покровський та Трьох Святителів.

Наприкінці 70-их – початку 80-их років XVIII століття кількість храмів залишалася сталою. Так, у «Исповедной Росписи Зеньковской и Опошнянской протопопии 1778 года» зустрічаються ті ж сім храмів – Миколаївський, Преображенський, Різдва Пресвятої Богородиці, Успіння Пресвятої Богородиці, Трьох Святителів, Свято-Троїцький, Покровський.

В останній третині XVIII століття майже всі церковні споруди були перебудовані чи взагалі зникли. Преосвященний Філарет (Гумилевський) припускає, що «не была ли это следствием того, что котелевские казаки, еще с 1710 года поставленные в зависимость от ахтырского полкового начальства, по делам церковным упорно хотели оставаться под ведением Киевского митрополита. Известно, по крайней мере, что только в 1786 году дела церквей котелевских переданы были в Белогородскую консисторию». Ця ситуація пояснювалася бажанням Охтирської канцелярії (з 1709 року слобода в складі однойменного полку) підпорядкувати Котельву і в духовному відношенні (першими спробами були події 1729 року), тому заборонялося будувати нові храми. Так, були перебудовані – Миколаївський (1779 рік), Преображенський (1782 рік), Троїцький (1783 рік) й Покровський (1785 рік) храми. Зникли – храм Трьох Святителів (а на його місці був побудований Вознесенський (1779 рік) та церква Різдва Пресвятої Богородиці (1781 рік).

Під час перепису 1799 року в Котельві було зареєстровано 6 храмів: Преображення Господнього, Покрови Пресвятої Богородиці, Вознесіння Господнього, Успіння Пресвятої Богородиці, Троїцький та Миколаївський.

Перехід до Бєлгородської консисторії у 1782 (1786) році розпочав новий етап в історії релігійного життя Котельви. Відтепер архітектурною особливістю стало спорудження невисоких, однозрубних храмів на три куполи. Проте з часом пріоритети у будівництві дещо змінилися і в Котельві з’явилися муровані храми. Так, спочатку був побудований Троїцький храм (1809 – 1812), потім Преображенський (1836), Миколаївський (1861), Покровський (1873). Деякі з церковних споруд залишалися дерев’яними: Вознесенський (лише з 1908 року – мурований), Усіхсвятський (1862) та Мироносицький (1865).

Досить цікавим явищем у XIX столітті стала зміна центрів церковної ієрархії. Так, на початку XIX століття головним у Котельві був Миколаївський храм, а на середину 1820-их років — главенствував Вознесенський. Причиною цього було різке зростання парафії.

Зауважимо, що наприкінці XIX – початку XX століття деякі храми змінили своє довготривале місцерозташування. Наприклад, Вознесенський храм протягом 1779-1906 років знаходився на одному й тому ж місці – на розі нинішніх вулиць Пархоменка і Жовтневої. Будівництво ж у 1908 році третьої церковної споруди завершилося поблизу сучасної поліклініки. Подібна ситуація спостерігається і з Покровським храмом. Так, з 1785 року по близько 1869 рік його будівлі розташовувалися на правому березі річки Котельва. Проте у 1873 році будівництво четвертої споруди Покровської церкви завершилося на розі сучасних вулиць Островського та Фрунзе.

Наприкінці XIX – початку XX століття у Котельві кількість храмів залишалася сталою (7). У 1920-их – 1930-их роках більшовицькі перетворення у сфері релігії вплинули і на котелевські храми. Так, у 1929 році було розібрано Мироносицький храм. У 1930 році закрили Спаську й Вознесенську церкви, зняли дзвони, а будівлі перетворили на хлібоприймальні пункти. У листопаді цього ж року припинив свою діяльність Всіхсвятський храм, а у січні з нього було скинуто дзвони та перейменовано на Будинок колективіста. У 1933 році закрили й Троїцький храм, який надалі використовувався для зберігання сировини.

Отже, в церковному житті Котельви протягом XVII-XX століть можна виділити кілька головних моментів. Першим з них є те, що протягом усієї історії в Котельві було десять храмів. Другий момент пов’язаний з тим, що перехід до Бєлгородської консисторії досить сильно вплинув на релігійне життя в Котельві, адже наприкінці 70-их – початку 80-х років XVIII століття храми або закривалися, або перебудовувалися. Третьою подією є сам перехід до Бєлгородської консисторії, адже архієпископ Філарет у своїй праці «Историко-статистическое описание Харьковской епархии: в 3 т.» зазначив про приєднання як у 1782, так і в 1786 роках. І, нарешті, четвертий характеризується тим, що наприкінці 20-х – початку 30-х рр. XX століття всі храми були закриті або зруйновані радянською владою і лише під час німецької окупації деякі з них відновили службу.

* * *

М. А. Хорольський, магістрант
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)

ВИКРАДЕННЯ ХУДОБИ ТА КОНЕЙ У РАННЬОМОДЕРНОМУ МІСТЕЧКОВІ ПИРЯТИН

Перевага крадіжок, які були доволі поширеним явищем у структурі злочинності ранньомодерного часу, фіксується й на території, що належала до юрисдикції Пирятинського міського уряду з 1683 по 1739 рік. Дослідивши справи, які уряд уніс до «Книги третьої міста Пирятина», ми виокремили злочини, пов'язані з викраденням худоби, – 14 випадків (42,4 %). У тогочасному суспільстві вона була найпопулярнішою у крадіїв. Зокрема, польський дослідник Славомір Щоцький стверджує, що в польських селах XVI–XVIII ст., які він досліджував, крадіжка худоби та коней була надзвичайно розповсюдженим явищем. Популярність цього злочину науковці пов'язують із тим, що тварин було легко як красти, так і збувати.

Аналізовані нами справи також указують на перевагу в крадіжці коней. Пирятинський міський уряд з цього приводу засідав сім разів , що становило 50 % від усіх справ, які стосувалися крадіжок тварин. Викрадення волів відзначено у 3 справах (21,4 %), овець – у 3 (21,4 %), а телиць тільки в одній (7,2 %).

Викрадення тварин мало свої переваги, але за один раз їх було небагато. З 7 справ про крадіжку коней лише в 4 згадується більше аніж одна тварина. Так, 28 березня 1698 року розглядалася справа Якима, цигана, стосовно крадіжки ним у пана Зеленського п'яти коней. На допиті звинувачений говорив, що цей злочин учинив спочатку сам, а потім ще трьох коней викрав із своїми товаришами – Василем Куцим, Стефаном Вдовенком, Яськом Жученком, Василем Іцманом. Цих коней вони покрали в дворах, «не знаем чиих». Але на смерть покарали саме Якима, який узяв усю провину на себе. В іншій справі за 1701 рік був звинувачений Гордій Шокут, Юсько Михайличенко, Дмитро Лук'яненко «о покрадених конях двох». Власник Данило Коваленко звернув увагу саме на цих молодиків, які в цей час зникли з території села. У скоєному злочині вищезазначені особи зізналися, але не були покарані. В цій справі подіяв напрацьований роками принцип «вини». Батьки молодиків для пом'якшення покарання звернулися до полковника Лубенського «и там же упросили милости и ласки себъ и сином своим, би синове их, яко преслъдованые в злодъйствъ, от побличного караня били вольни». За таку послугу вони сплатили панові полковникові сто золотих.

В інших двох випадках крадії викрали по парі коней. Справа, яка розглядалася 18 липня 1714 року, закінчилася для крадія Мартина Тригуба втішно, бо його «злодияние» не було доведено у суді. А у справі за 23 серпня 1715 року Грицько Донець і його син Дмитро «по указу его милости пана полковника Лубенского, под час торгу велъвши нещадно киями вибити, з мъста преч велъли вигнати».

Якщо коней крали частіше і менше, то волів крали в Пирятині рідше, але більше. Із трьох справ, які розглядав суд то лише в одному випадку було викрадено одного вола, а в інших двох 2 і 5. У наймасовішій крадіжці обвинувачували Остапа, брата Соломчиного, який «воли тие пять узял, которие гнал до Ромна на ярмарок». На це звинувачення він не згоджувався: «не знаю й невъдаю», але після свідчення свідків і пізнання Іваном Зінюченком та Сидором своїх волів, зізнався у скоєному злочині.

Крадіжка овець у судових справах трапляється три рази, але за кількістю викрадених одиниць значно поступалася коням і волам. Прикладом цього є позов Василя 1697 року на Івана Чорного. Він доводить у суді, що з суботи на неділю в нього із двору втекло п'ять голів овець. Як з'ясувалося, ночували вони у хліву Івана: «…читверо ж знайшлем у него, а пятое он заръзав потаемне, бо в него у сънех витруселем шкуру моеи овечки и луй витруселем у неделю у вечерь…». Покарання за зазначену девіацію Іван отримав суворе: «взяли волов два, корову и назимка».

Отже, важливою матеріальною цінністю можна вважати худобу та коней, крадіжкам котрих сприяла їхня мобільність, часте перебування без нагляду та порівняно висока вартість. У цілому це відповідало загальноєвропейським тенденціям того часу й було, очевидно, викликане суспільною трансформацією, яку переживала Гетьманщина в досліджуваний період. Отож обставини злочинів надзвичайно цікаві для дослідників, адже певною мірою дозволяють побачити систему цінностей тогочасного суспільства.

* * *

Т. О. Кукіб, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)

«НАСТАВЛЄНІЄ РАЗВЄДЄНІЙ ЗЄМЛЯНИХЪ ЯБЛОКЪ ПОТЕТЕСТ ИМЕНУЄМИХЪ» ЯК ПАМ'ЯТКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ЖАНРУ XVIII СТОЛІТТЯ

У зв'язку з антропологізацією сучасної української історіографії й поглибленням проблематики досліджень, актуальним стає розширення джерельної бази за рахунок залучення до наукового обігу зразків вітчизняної рукописної традиції XVIII століття. Особливе місце серед них займають писемні пам'ятки науково-практичного жанру, що зазвичай представлені травниками, рецептами, замовляннями, довідниками про явища природи, календарями, правилами доброго тону тощо. Чи не найпоширенішими серед них були лікарські та господарські порадники. Частина таких пам'яток, писаних староукраїнською літературно-писемною мовою, збереглася ще з XVI століття. Поступово кількість цих пам'яток зростала, особливо в другій половині XVII століття та у XVIII столітті. На нашу думку, це має свідчити про зростання популярності серед читачів названого літературного жанру. Такі тексти активно перекладалися, переписувалися канцеляристами, козаками, студентами, тобто набули значного поширення. Щоправда, у зв'язку зі слабким розвитком книгодрукування на кінець XVIII століття було опубліковано лише незначну їх частину.

Значна частин таких джерел зберігається у різноманітних фондах центральних та місцевих архівів України. Один такий порадник зберігається у фонді №801, справа №53 державного архіву Полтавської області. Він називається «НАСТАВЛЄНІЄ РАЗВЄДЄНІЙ ЗЄМЛЯНИХЪ ЯБЛОКЪ ПОТЕТЕСТ ИМЕНУЄМИХЪ» (далі «НАСТАВЛЄНІЄ». – Т.К.). З назви пам'ятки стає зрозумілим загальне спрямування тексту, покликаного дати практичні поради щодо ведення господарства, а також чітко зазначено об'єкт, на який розрахований матеріал порадника. В цьому випадку йдеться про розведення «земляних яблук потетест», більш відомих нам під назвою «картопля». Автор докладно пояснює, які є різновиди цих «земляних яблук», коли саме їх слід саджати, викопувати, як зберігати її взимку, як підготувати землю, як розсаджувати поряд з яким іншими овочами. Крім того наголошується на корисності картоплі в господарстві та можливостях її практичного застосування. «НАСТАВЛЄНІЄ» зберігається серед інших матеріалів у справі під назвою «Указы из

духовной митрополии Киевской консистории за 1765-1766 годы». Справа складається з 102 аркушів, що заповнені з обох сторін скорописом XVIII століття. В аркуші-засвідчувані справи №53 зроблено запис про особливості фізичного стану та формування справи: «Справа потребує реставрації й оправи». «НАСТАВЛЄНІЯ» починається на 8, а завершується на 18-ому аркуші. На цьому ж аркуші вказано: «Пысецъ Дмитро Шуктинъ синъ», що дає відповідь на питання, чиєму перу належить «НАСТАВЛЄНІЄ». Ймовірно це був один зі співробітників Київської духовної консисторії.

Папір пожовклий, але без значних пошкоджень, хоча іноді трапляються невеликі плями і загнуті куточки паперу. Водяними знаками на папері зазначеної пам'ятки є зображення літер АГ – абревіатури імені й прізвища Афанасія Гончарова та фірмовий вензель Афанасія Гончарова у двох інтерпретаціях. Використаний папір належав виробництву (папірні) відомого російського фабриканта Гончарова, що діяла при Полотняному Заводі (Калузька губернія). Виробництво паперу датується 1744-1754 роками. Чорнило звичайне для XVIII століття – чорне, з рудуватим відтінком. Зазвичай таке чорнило виготовляли у той час з бузини. Розмір аркушів 330х250 мм. На аркушах міститься нумерація, номер проставлений арабськими цифрами у правому верхньому куті. На сторінці в середньому вміщається 29-30 рядків довжиною близько 17,5 см кожний. Поля вгорі в середньому близько 1,5 см, поля унизу зазвичай близько 2,5 см і бічні – в середньому по 1,8 см. Аркуш 12 відрізняється від інших за розмірами, а саме 146х189 мм. Зворот 12 аркуша не містить записів.

Писане «НАСТАВЛЄНІЄ» каліграфічним почерком, типовим для українського скоропису середини XVIII століття, літери досить чіткі, натиск пера рівномірний. Висота маленьких літер, якими написаний основний текст, становить близько 5 мм, а великих – 8-10 мм.

Стилістична структура господарського порадника досить проста і визначається його науково-практичною функцією – допомогти людині в тій чи іншій господарській справі. В нашому випадку передати досвід розведення картоплі.

Початкова частина оформлена у вигляді заголовка, який складається з одного речення і розміщується по центру аркуша. Текст порадника поділений на своєрідні структурні частини або розділи, кожний з них пронумерований. Підзаголовки зазвичай розміщенні по центру аркуша. Також містяться примітки та рисунки, спрямовані на те, щоб якомога зрозуміліше пояснити читачам виконання тієї чи іншої господарської процедури.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що «НАСТАВЛЄНІЄ РАЗВЄДЄНІЙ ЗЄМЛЯНИХЪ ЯБЛОКЪ ПОТЕТЕСТ ИМЕНУЄМИХЪ» є, поза сумнівом, важливою історичною пам'яткою, що становить наукову цінність як для істориків, так і для мовознавців, а також репрезентативним джерелом для вивчення соціальної історії Гетьманщини.

* * *

Т. А. Федоряка, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)

ВЛАСНІ ІМЕНА МЕШКАНЦІВ СЕЛА ГОРБАНІВКИ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ В 1775 РОЦІ

Антропоніміка – дисципліна, що вивчає власні імена людей, нині більше асоціюється з філологією, а от історики обходять її стороною. Насправді антропоніміка є джерелом інформації: про етнонаціональні процеси, релігійність та освіченість людей, міграції населення, соціальну стратифікацію суспільства та інші аспекти життя. Досліджуючи власні імена ми вивчаємо історію окремої особи, надаємо минулому людське обличчя.

Метою написання даної статті є дослідження системи особових імен жителів полтавського села Горбанівка наприкінці XVIII століття. А джерелом нам слугують сповідні розписи створені ієреєм місцевої церкви Різдва Богородиці Федором Івановим у 1775 році.

Сучасна система особових імен складається з імені , прізвища та імені по батькові. Найраніше з них виникли імена, адже ще на початку формування суспільства з'явилася потреба у ідентифікації та виокремленні окремої людини. У XVIII столітті. в Україні ім'я наречення відбувалося за святцями – іменами святих, вміщеними у церковному календарі (зазвичай обиралося священиком). Популярність імен залежала від того, як часто вони зустрічаються у святцях. Також уникали називати дітей на честь тих святих, які припадали на піст (у цей період статеві стосунки вважалися гріховними). Село Горбанівка виключенням не було (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Імена жителів села Горбанівка

Чоловічі імена	Частота вживання	Жіночі імена
	12	Анна
Василь	9	
Григорій	8	
	7	Єфросинія
Федір	6	Євдокія
Іван, Петро	5	Агафія, Васса, Марія, Марина
Йосип	4	Ірина, Параскева, Тетяна
Андрій, Герасим, Максим, Яків	3	Анастасія, Єфимія
Денис, Ігнатій, Іоан, Ілля, Кіндрат, Лев, Михайло, Тимофій	2	Євдота, Єлена,Катерина, Ксенія, Матрона, Христина
Антон, Артем, Гаврило, Давид, Дмитро, Дорофей,Євстафій, Кирило, Лаврентій, Матвій, Микола, Олексій, Павло, Панас,Петро, Прокоп, Роман, Сава, Сидір, Степан, Трохим, Фома	1	Варвара, Дарія, Домнікія, Євгенія, Марфа, Наталія, Софія, Стефанида, Феодосія, Харитина, Уляна, Юстина.

З таблиці видно, чоловічі імена були більш різноманітними, ніж жіночі, адже зафіксовано 41 чоловіче ім'я (бо в святцях їх більше – Т.Ф.) та 30 жіночих при майже рівній статевій структурі (99 і 103 відповідно). Тобто, одне чоловіче ім'я в середньому повторюється 2,4 рази, а жіноче аж 3,4. Кожного одинадцятого хлопчика нарікали Василем. Власником «найулюбленішого» ймення тогочасних українців – Іван був лише кожен двадцятий. Очевидно це пояснюється смаками священника та вподобаннями місцевого населення. Часто можна зустріти в Горбанівці Григорія, Федора, Петра, Йосипа.

Серед жінок найпопулярнішим виявилося ім'я Ганна. Так називали майже кожну дев'яту дівчинку. Також багато було Єфросиній, Євдокій, Агафій, Васс, Марій, Марин.

У суспільній практиці імена, порівняно з біблійним написанням спрощували. Наприклад, Параскевія – Параскева, Іоан – Іван. Тут слід зазначити, що наведена пара взагалі вживалася одночасно: Іоанів у селі було 2, а Іванів – 5.

Переважна більшість прізвищ у Горбанівці походить від календарних імен з закінченнями, що поширені нині в українських (-ко) та російських (-ов, -єв) прізвищах. Наприклад, Хоменко, Макаренко, Григоренко, Іванов, Григор'єв. Значну частину становлять похідні найменування від назв занять (Шевченко, Ткач), або особистих рис людини (Чема, Горбань). Зустрічаються навіть 2 етнонімами: Литвин і Москаленко. Вдови записувалися в

документа по імені чи прізвищі чоловіка Марія Турша, але її сини зазначені як Турченки. Крім того, інколи по-різному записувалися й батьки та сини Харко Діденко і Григорій Харченко, або Василь Швець та Андрій Шевченко. Часто не згадувалося з якого роду походить чоловік (їхній зять Дмитро). Жінки називалися по-чоловікові, а незаміжні дівчата по імені батька (Марина Жаданівна 17 років), а зазвичай писалося лише ім'я. Тобто прізвища селян ще не були сформовані, а більше були схожі на прізвиська.

Імена по батькові майже не використовувалися і часто переходили в розряд прізвища (прізвиська). Лише найповажніших осіб називали по батькові. В Горбанівці так записані лише священик і сотник та члени їх родин з жінками та малолітніми дітьми включно. Очевидно, цим підкреслюється їхнє становище в суспільстві для позначення звичайних селян імені по батькові не записували.

Таким чином, можна зробити висновок, що на 1775 рік система особових імен в полтавському селі Горбанівці ще не була повністю сформована і в побуті активно використовувалися лише імена. Прізвища більше відповідали ознакам непостійних вуличних назв – прізвиськ, а імена по батькові майже не використовувалися і були скоріше привілеєм.

* * *

М. О. Ляскало, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ФОРМУЛЯРУ МЕТРИЧНИХ КНИГ (НА ПРИКЛАДІ МЕТРИЧНИХ КНИГ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ТА УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКОВ МІСТЕЧКА СОРОЧИНЦІ)

Питання аналізу метричних книг, як одного із головних джерел церковного обліку населення часів Гетьманщини на даний момент привертає все більшої уваги дослідників. Це і недивно, оскільки на період XVIII століття метрики є чи не головним джерелом для вивчення демографічних процесів того часу. Особливої уваги це питання привертає у зв'язку із зростаючою кількістю демографічних досліджень, в яких метричні книги часто використовуються як головне джерело.

Комплексні студії пов'язані з аналізом метричних книг періоду Гетьманщини на даний час лише набувають популярності. В цьому випадку варто відзначити, роботи Віталія Дмитренка, який займається питаннями пов'язаними з аналізом джерел церковного

обліку. До досліджень пов'язаних з джерелознавчим аналізом метричних книг Гетьманщини слід виокремити публікації В'ячеслава Мордвінцева. Інші роботи, в яких хоча б частково давалася характеристика метричним книгам мають опосередкований характер і зосереджують увагу лише на даних що містять метрики.

Метрики Успенської та Миколаївської церков представляють книги формату in folio. Всього метричних книг XVIII соліття збереглося три екземпляри. Метрична книга Успенської церкви береглася в одному екземплярі (в чистому варіанті) і велася впродовж 1741-1764 років, дві інші метрики відносяться до Миколаївської церкви, які велися впродовж 1764-1784 і 1784-1788 років відповідно. Як і метрична книга Успенської церкви, вони є чистовиками. Джерела складаються з трьох частин: про народжених, про шлюб/вінчання та померлих осіб. Так, згідно з рішенням Святійшого Синоду, саме з цих частин і мала складатися метрична книга. Указ Святійшого Синоду, що встановлював формуляр метричних книг і мав назву «О содержании священникам метрических книг для записи рождающихся, бракомь сочетавшихся и умерающихь, и о пресилке из оных ежегодно екстрактов кь Архееремь», був виданий 20 лютого 1724 року. Перша частина книги «О рождающихся», мала складатися з п'яти вертикальних колонок прокреслених на всю ширину аркуша. У першій колонці ставився порядковий номер, в другій число народження, в третій записували імена батьків («у кого родился»), в четвертій записувалося число хрещення , в п'ятій записували імена хрещених батьків. Ведення цієї частини розпочинали записи починаючи з січня. У самому формулярі також зазначалося про те, що «по вписании, у кого и кто родился, и кто были восприемники, в. то самое время, показывать и имена Священниковь молитвовавших и крестившихь. Саме так виглядав зразок формуляру метричних книг, якого повинні дотримуватися всі священники без виключення.

Перша частина метричних книг Успенської та Миколаєвської церков мала відмінності у порівняні з уже згадуваним формуляром. Так, усі частини метрик «О рождающихся» складалася із трьох вертикальних граф, що розкреслювалися по всьому аркушеві. В першу графу записували порядковий номер, у другу число запису, в третю імена батьків та одного із «восприємников». Тобто, порівнюючи з формуляром, можна стверджувати, що формуляри метричних книг Миколаївської та Успенської церков мали дещо "спрощений" варіант, оскільки були відсутніми число народження, дату хрещення. З високою долею вірогідності можна припустити,

що саме такий варіант першої частини був характерний для переважної більшості інших метрик.

Друга частина «О браком сочетавшихся» згідно з синодальним зразком формуляру мала складалася із чотирьох вертикальних граф. У першій ставився номер запису, в другому імена молодят, в третю число вінчання, в четверту свідків. В цьому розділі, як і в першому необхідно було вказувати ім'я священика, що здійснював таїнство.

Метричні книги містечка Сорочинці, як і в попередньому випадку відрізнялися. Зокрема, вона містила лише три графи в яких вказувався номер, дата та імена осіб що одружувалися/вінчалися.

Третя частина метрик — «О умершихь». Сам формуляр мав складався з дев'яти граф. Перша та друга були відведені для запису статевої приналежності, в третю записували дату смерті, четверта містила відомості про померлих, п'ята відведена для зазначення віку, було дві окремі колонки для чоловіків і для жінок відповідно. До шостої записували причину смерті, в сьому імена священика, який провів панахиду за померлим, а до сьомої потрібно було записувати місце поховання померлого.

Третя частина метричних книг Успенської та Миколаївської церков відрізняються одна від одної. В цьому випадку хотілося більш детально зупинитися на аналізі саме цієї частини джерела. Метрика Успенської церкви, яка велася впродовж 1741-1763 років складалася із трьох вертикальних колонок. В першу вписували порядковий номер запису, в другу число, а в третю ім'я померлої особи та її вік. Прикладом такого запису може слугувати запис номер 3 від 21 січня 1741 року, що зазначав: «Иван Гува лет семидисяти». А вже з 1742 року на початку запису додалась вказівка «Представился раб божий», або «раба божья».

Уже з 1764 року формуляр запису дещо змінюється. Як і до цього спочатку ставився порядковий номер, число запис про померлу особу : «представилась раба божья Ефросинья», а далі накреслені чотири колонки, в які ставились позначки про статеву приналежність та вік померлої особи. Зокрема, цій жительці містечка Сорочинці на час смерті виповнився 31 рік. Однак слід зауважити, що вік померлих жінок вказаний в метриці лише за чотири – 1746, 1750, 1762, 1762, за решту років таких даних немає.

Частина формуляру метричних книг Миколаївської церкви, що безпосередньо була призначена для запису померлих осіб певною мірою була схожа з формою запису Успенської церкви. Так, запис міг бути так самим, тобто в окремо відведених колонках для чоловіків та окремо для жінок зазначався вік на момент смерті. Хоча і були дещо несуттєві відмінності, зокрема, замість чотирьох

останніх колонок могло бути вписано дві. Окремо для чоловіків і окремо для жінок. Так форма запису зустрічається лише одного разу за 1764. З цим перекликається і те, що нова частина (записи 1765 року як і в решті метрик розпочинався частиною про народжених) була написана іншим почерком. Тобто висновок, який логічним чином випливає з цього міркування можна сформулювати так, що кожен писар сам варіював формуляр в залежності від власного бажання й не дуже завжди дотримуючись встановленого Синодом зразка.

Таким чином, можемо стверджувати про те, що формуляри метричних книг Успенської та Миколаївської церков суттєво відрізнялися від зразка встановленого Священним Синодом. Порівняння окремих частин нашого джерела, які у сукупності і складали метрику, із зразковим формуляром, вказує на те, що парафіяльні ієреї не завжди дотримувалися встановлених Синодом правил. Це суттєво погіршило репрезентативність джерела, оскільки позбавило його цікавої інформації для вивчення демографічних процесів.

* * *

А. В. Ніколаєва, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)

СПРАВА ПРО ЧАКЛУНСТВО В ПИРЯТИНСЬКІЙ ДУХОВНІЙ КОНСИСТОРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.

Судові справи, що зберігаються у фонді Пирятинської духовної консисторії Державного архіву Полтавської області й відносяться до другої половини XVIII століття містять чимало інформації про криміногенну ситуацію у той час. Серед різноманітних злочинів, що тоді здійснювались, особливе місце посідає чаклунство. Вона вважалося тяжким злочином, що був противний Богові. За його скоєння завжди передбачалися тяжкі покарання.

Справи про чаклунство в судових справах ранньомодерної України з’явилися не раніше 2 половини XVII століття. Згідно з прийнятими правилами і нормами поведінки того часу, людина могла звернутися зі звинуваченням до суду, якщо її прокляли, і через це з нею сталася якась біда. Доволі часто жінок (частіше – А.Н.) або чоловіків звинувачували у застосуванні чар, якщо їхня поведінка видалася підозрілою. Одна з таких справ слухалася в

Золотоніському нижньому земському суді. Всього за один день були заслухані звинувачення, наведені докази і ухвалений вирок.

Суть справи полягала в тому, що у червні 1783 року жительку села Круподеренці Марію Зеленкову осавул Семен Семперович звинуватив у чаклунстві. Він дізнався, що жінка вилікувала «одержимого припадком» пана Трясовщева. Зауважимо, що в цій ситуації чаклунство асоціювали зі сферою здоров'я, причому не нанесення шкоди, а лікуванням хворого. Суд прийняв скаргу і одразу розпочав слідство, яке мало продуктивні результати.

З матеріалів справи видно, що, окрім зцілення Трясовщева, Марію звинувачували ще й в носінні з собою засушених ящірок, снопа зв'язаного волосся, яке їй дісталося від циган, що само по собі вважалося підозрілим для жителів села. «Самой ей циганы давтси ящериц, ибо носение их при себе будеть средством к освобождению от болезни», – свідчила мешканка цього ж села Марія Бондаренко.

Попри те, що Зеленкова вилікувала чоловіка, врятувала для сім'ї годувальника – Семперович, Бондаренко та інші односельці вважали її шахрайкою, відьмою, якій властиво обманювати людей, пригнічених горем хвороби.

Під час допиту звинувачена прямо не визнала використання чар, але й не заперечила (хоча мала розповісти про причини та обставини використання чарів; які при цьому застосовувалися знаряддя тощо). Суд констатував, що Зеленкова зачарувала також і свого чоловіка та дітей, а також, що вона «глупа», оскільки насмілилася йти проти Бога і моралі. Коли ж докази були розглянуті, а свідків заслухано, провина Марії Зеленкової вважалася незаперечною. Жінку визнали винною в злочині.

Виходячи з цього суд виніс вирок. Було ухвалено «предать ее публичному церемонному наказанию». В тексті обвинувачення говориться, що жінка забобонна у своїх поглядах, а провина лежить на ній, дітях і чоловікові – яких відьма обманула, через що вони все одно їй вірили – чи то в її невинність, чи то в добрі наміри. Заради спокутування провини вона спершу мала зізнатися в злочині «для заглаждения вины, предпринятое признание перед собранием, чтоб каждый из простолюдинов избегал такой оманы». На жаль, з матеріалів справи не видно чи жінка добровільно зізналася в скоєному, чи визнала себе відьмою.

Проте члени суду склали ордер, в якому сверджували, що на народних зборах відкрився випадок чаклунства. Однак винну вирішили відпустити, за умови «удаления от колдовства, что учистит и увразумит», а також публічного церковного покаяння — «ее же поддать епитимии». Як відомо, епітімія має значення

морально-виховного заходу, коли людина щиросердно розкаюється і дає слово більше не повторювати гріхи. В даній ситуації — це міра покарання для Зеленкової: вона мала привселюдно зізнатися у скоєних злочинах та припинити займатися чарами.

Напевне, це була ще легка міра покарання– її не стратили, не завдали тілесної шкоди їй, родині, не оштрафували. Але приймемо до уваги, що суди про чари на той час уже були заборонені указом від 1775 року. Тобто пройшло вже 8 років як вони були незаконними. Щоправда на території України лише з другої половини XIX століття справи про відьомство остаточно зникли з судів.

Як бачимо, суддів, які бралися розглядати справи про чаклунство даного періоду, не можна вважати «раціоналістами». Але разом з тим прослідковується певний прогрес судочинства, порівняно з попередніми століттями і десятиліттями, коли відьом без суду й слідства спалювали на вогнищі або обезголовлювали. Все це свідчить про поступову гуманізацію системи судочинства Лівобережної України в останній чверті XVIII століття.

* * *

О. Ю. Мусієнко, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Сердюк І. О.)

ЧАРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТРАДИЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (ЗА ДАНИМИ «АКТІВ ПОЛТАВСЬКОГО ГОРОДОВОГО УРЯДУ»)

Майже не ораною цілиною вітчизняної історіографії є проблема статусу жінки (та і її життя загалом) у козацьку добу. Це закономірно, адже козацький світ був різко чоловічим, патріархальним, до того ж увагу істориків привертали сюжети воєн, біографії героїв, історія козацтва як така. Натомість знання про жінку обмежуються констатацією банальних речей на кшталт: «жінок на Січі не було» або ж захопленнями як гарно й вільно жилося козачці тоді. Натомість ознайомлення з тогочасними судовими справами свідчить, що життя жінки не було таким вже і безбарвним; вона ставала об’єктом насильства, або ж і сама йшла на злочини, часто доведена відчаєм. Подібні колоритні подробиці жіночого буття козацької Полтави постають перед нами на сторінках «Актових книги Полтавського городового уряду другої половини XVII століття», котрі у 1912 році були опубліковані

В. Модзолевським в Чернігові, а відтак доступні історичному загалу.

У сенсі сутності девіантних дій жіночі проступки (за даними «Актів...») є доволі різноманітними, основну їхню масу становили злочини на сексуальному ґрунті (27%), тобто кожна 4-а злочинниця ранньомодерної Полтави була винна у тому, що розпорядилася своїм тілом усупереч тогочасним суспільним і правовим нормам. Ці злочини поділяються на дві групи – проституція й нецнотливість, адже їхня природа та мотивації абсолютно різні: матеріальна нажива та сексуальний потяг (чи бажання вийти заміж). На другій позиції перебувають крадіжки, що теж цілком закономірно; близьким за своєю природою до крадіжок є шахрайство, мотивація котрого – заволодіння майном і особисте збагачення. Зовсім інакші підстави були в жінок для утеч від свої чоловіків, котрі становили 11% девіацій. Такий же відсоток становили бійки, звісно, що це тільки найтяжчі, котрі дійшли до суду через доволі істотні завдані побої. Зрештою, одним-двома випадками представлено такі злочини, як убивство, чари, побиття тощо.

Далі ми спинимось на злочинах про чари, як надзвичайно цікавих прецедентах, котрі проливають світло на ментальність тогочасної жінки, її забобони та світосприйняття.

Перша спроба чарувати пов’язана зі спробою вбивства власного чоловіка, так званим «мужобойством». Відповідна судова справа була датована 28 травня 1661 року й розглядалася у зв’язку з підозрою мешканки Полтави в убивстві свого зятя і чоловіка. Як ішлося у справі, Палашка отруїла пирогами свого чоловіка Мартина Петренка. Примітно, що отруїла вона його за намовою якоїсь Ганни Дацихи, котра й розповіла жінці, як приготувати отруту. Для цього треба було взяти дохлу гадюку, спекти тонкі коржі з начинкою з цієї ж гадюки та нагодувати свого чоловіка. Палашка так і зробила, і на ніч нагодувала Мартина пирогами з гадюкою, від чого той помер. Коли діло дійшло до суду, то знайшлися свідки, котрі бачили ці коржі й Мартина, потім ще і те, як кістки та ребра гадюки «випливали» з рота чоловіка. Покарання було традиційним для того часу, жінку треба було визнано возити по ринку і «клащатами тіло трогати», потім, де найглибше вода втопити її.

Ця справа констатує факт убивства, окремі подробиці його реалізації, однак, на жаль, ми не знаємо мотиву злочину, та й те, від чого ж помер бідолашний Мартин (можливо, він просто подавився пирогом). Смертна кара за «мужобойство» передбачалася й іншими пам’ятками європейського права, зокрема Саксонським зерцалом та

кодексом Карла V, перший з котрих за вбивство передбачав смертну кару через відрубування голови [42, с. 233]. Кодекс Карла V за аналогічні правопорушення вимагав покарання шляхом колесування. Для більшого залякування перед виконанням екзекуції застосовувалися додаткові тортури, такі, як волочіння до місця страти, вчиняли тілесні ушкодження за допомогою розпечених щипців. Так робили не лише в Гетьманщині, наприклад, у Львові в 1624 році було страчено жінку за отруєння свого чоловіка. При цьому аптекаря, який продав отруту, було визнано співучасником злочину і теж страчено.

У цей же час переслідуваннями відьом у Гадячі займався гетьман Іван Брюховецький, а от те, що сталося в Полтаві, було поєднанням чар та отруєння, як і в іншому випадку, в котрому мати отруїла свого сина ртуттю («серебром живим»). Жінка прийшла до ворожки і поскаржилась, що син забагато п'є й порадила матері налити до пива ртуті, жінка так і зробила, син хильнув удома пива та й помер. На суді ворожка відпиралася, мовляв, жінка попрохала у неї ртуті для своїх «жіночих справ». На відміну від колізії з пиріжками з гадюки, фігурантів цієї справи звинуватили конкретно в чаклунстві, хоча хлопцю зашкодила ртуть. Ця судова справа, на нашу думку, є яскравим прикладом нормального співіснування ворожки і суспільства. Вона може безпечно існувати за рахунок «потрібних суспільству» чар, аж доки не зробить щось лихе, і тоді вона вже погана – відьма, котру треба судити. На жаль, ми не знаємо, який вирок був виголошений полтавським відьмам, традиційно їх страчували спаленням. Тяглість цієї юридичної традиції простежується з часів імператора Констянтина (III-IV століття н. е.), кодекс якого передбачав спалення кожного чарівника. З тих часів до XVII століття мало що змінилося; так, за діючим і в Гетьманщині Саксонським зерцалом відьом так само мали спалювати.

Але у цих справах для нас важливий не тільки вирок, а й загальний контекст, котрий свідчить про побутування чаклунських практик в українському традиційному суспільстві та спроби реалізувати свої життєві стратегії за допомогою чарів.

* * *

І. С. Мошкова, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)

КОСМОПОЛІТИЧНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ В ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ М. П. ДРАГОМАНОВА

Михайло Драгоманов народився і виріс у родині українських інтелігентів, яким однаковою мірою були притаманні любов до української культури та повага до російських духовних надбань. Майбутнього видатного вченого і громадського діяча виховували в пошані до людей, незалежно від їх походження, в любові до знань, до книги, до навчання і спілкування, до народних традицій. Пізніше він напише: «Традиція – це передача полум'я, а не поклоніння попелу». Ці слова якнайяскравіше характеризують і світосприйняття самого Михайла Петровича – беручи все найцінніше з історії, він будував новий світогляд.

На початку XIX століття Україна нібито й існувала – існували земля, міста та села, народжувались і вмирали люди – і не існувала, оскільки про її державно-політичну самостійність, чи, хоча б, автономність в тогочасних умовах не йшлося. Втративши національну політичну еліту і залишки державності, розділена між двома континентальними імперіями – Російською й Австрійською – вона, здавалося, була приречена. Сприймаючи політичну реальність свого часу крізь призму переможного поступу національного руху, розуміючи безперспективність багатонаціональних імперських держав М. Драгоманов свідомо робив вибір на користь федералістської моделі організації політичних сил та устрою держави. Але він зовсім не був поборником радикального націоналізму. Це добре видно в його «Чудацьких думках про українську національну справу». Михайло Петрович не сприймає навіть побутову ксенофобію деяких українців: «Послухайте, з якою ненавистю говорять іноді наші люди про москалів, поляків, жидів…». Але відкидаючи націоналізм, він не заперечує ваги для людства нації як такої; він не вважає її лише за пережиток старих часів і явище протикультурне, як окремі соціал-демократичні мислителі. Внаслідок роздумів над вагою нації і національності Драгоманов прийшов до висновку, що вони мають величезну соціальну і культурно-політичну вартість для людини. Цінність нації полягає, на думку мислителя, не в національних святинях («народних святощах»), як заявляють націоналісти, а в тому, що вона є певною формою солідарності межи людьми. Піддавши критиці теорію національних святощів, він довів, що всі вони, крім національної мови, є доволі сумнівними

вартостями. Проте й національну мову він відмовився визнати як святиню, а тільки визнавав за нею вартість як знаряддя культури й цивілізації. Та й солідарність, створювану нацією, цінував він лише постільки, поскільки вона є ґрунтом і засобом для здійснення вищих соціальних і політичних ідеалів європейської цивілізації.

Погляд Драгоманова на самоцінність нації як форми солідарності між людьми заслуговує на особливу увагу. Зазвичай нехтують таким значенням нації. Негативне ставлення М. П. Драгоманова до націоналістичних революційних перетворень простежується ще на сторінках його магістерської дисертації:«Революції не здійснюються на рожевій воді і перевороти не творяться так, як би хотілось історикам. Не кажучи про пролиття часто безневинної крові, дуже часто і багато хорошого із старого порядку гине при встановленні нового».

Ще відвертіше М.Драгоманов висловлюється про революційні потрясіння в суспільних виданнях: «У XIX ст. багато було повстань, а жодне з них не сподобилося змінити в корені порядків не те що суспільних і господарських, а навіть і державних. У недавній час і науки про природу, геологія і біологія показали, як помалу йдуть всі зміни в світі, і замінили слово revolution на слово evolution (якісна зміна, зростання). Нова наука природна повинна перенавчити грамотних людей і в їх думках про зміни порядків суспільних, відучити від звичок тримати свої думки більше на державних справах і державних змінах, і швидких переворотах і повстаннях, і привчити пам'ятати, що всі порядки в людських общинах ростуть, а не робляться відразу, і що державні або протівгосударственниє заходи і повстання – тільки частина тих приводів, якими рухаються зміни в людському житті, але далеко не все», – підкреслює історик.

Михайло Драгоманов украй негативно сприймав насильницькі дії як на історичній сцені, так і в тодішньому суспільному житті. Зокрема, він надзвичайно гостро засудив убивство 1 березня 1881 року російського імператора Олександра II, яке назвав «канібалізмом».Така позиція завдала істотного удару по репутації М. Драгоманова в революційних колах, але вона спиралася на європейську культурну основу його світогляду. Понад те, європеїзм є наріжним елементом політичного і історичного бачення ученого, оскільки відіграє роль як засадницького мірила цінності, так і універсального масштабу порівняння і аналогії. «Перебування в Західній Європі остаточно переконало мене, що саме європеїзм, або космополітизм, який не заперечує приватних національних варіацій загальних ідей і форм, і є краща основа для українських автономних прагнень, і що тепер всяка наукова, як і політична

діяльність повинна бути заснована на інтернаціональному фундаменті», – відзначав М. Драгоманов. Із такої переконаності – відоме гасло вченого: «Космополітизм в ідеях і цілях, національність – в основі і формах культурної роботи!»

Проте драгоманівський космополітизм потрібно сприймати не стільки в розумінні класичного бачення «світового громадянства», скільки в гуманістичному і духовному сенсі. У цьому контексті авторський європеїзм, або космополітизм, виглядає як духовна приналежність до людства і його передових ідей, як тоді говорили, прогресу. Космополітизм М. П. Драгоманова був породжений його визнанням основ і досягнень цивілізації як загальнолюдської творчості в історії, яка пов'язує діяльність всіх націй. Саме це створювало гармонійний баланс між космополітичними і національними засадами його світосприйняття.

* * *

К. С. Косовська, магістрантка
(наук. кер. – проф. Сітарчук Р. А.)

ІСТОРІОСОФІЯ М. П. ДРАГОМАНОВА: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Теоретичний інтерес до історії притаманний багатьом українським мислителям модерної доби. Зумовлений він намаганням окреслити український шлях у світовій історії. Цим переймалися багато вчених, але лише наприкінці XVIII – на початку XIX століття, у період «національного відродження», історіобачення стало характерною рисою вітчизняної філософської традиції, формується інтерес до методології й проблематики історичного пізнання. Одним із найглибших українських політичних мислителів другої половини XIX століття, у творчості якого простежується значний пласт філософсько-історичних ідей, безперечно, був Михайло Драгоманов (1841-1895). Йому властива історіософія виокремлення теоретичних історичних побудов із сфери національної ідеології та вироблення не догматичного, а такого, що спирається на принципи науковості, теоретичного погляду на історію.

Дослідження спадщини інтелектуала залишається актуальним, попри великий масив драгоманознавчих студій. Серед останніх публікацій з проблем філософської складової історичних поглядів відомого публіциста варто назвати дослідження А. Круглашова «Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова», в

якому автор чи не першим з українських дослідників скрупульозно й масштабно проаналізував політичні погляди М. Драгоманова у системі основних понять і категорій сучасної політологічної парадигми. Тут же історик торкається й історіософської проблематики, зокрема, робить висновок, про те що ідея поступу в М. Драгоманова на рівні свого масового функціонування має аналоги з релігією: «Віра у поступ стала своєрідною релігією часу агностицизму й атеїзму». Імпонує чесність, з якою вчений проводив порівняння ідеї прогресу з релігійним світоглядом. Драгоманов на початку 1890-их років, популяризуючи ідеї поступу в Україні, доводив, що ідеали суспільного розвитку та кращі релігійні догмати суголосні у своїх морально-духовних принципах.

Історик української філософії М. Лук у спільному з Л. Депенчук у дослідженні «Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова» висвітлили ідейно-наукову творчість мислителя в царині історичної філософії та політики. Вони аналізують історіобачення «раннього» М. Драгоманова, що представлена в його магістерській дисертації «Питання про історичне значення Римської імперії й Тацит». М. Лук робить висновок, про історіософську концепцію Драгоманова, яка «ґрунтується на засадах філософського раціоналізму». В основу її покладено ідею прогресу та соціологічне розуміння історичного процесу. Останній – універсальний за своєю суттю, але відмінний у формах прояву. Оскільки започаткована цивілізація народу розвивається безперервно й органічно за певними логічними чинниками, то історію слід розуміти не в хронологічному, а в культурно-історичному сенсі. У статті О. Яся «Порівняльно-історичний метод у дослідницьких практиках Михайла Драгоманова» розглядається специфіка становлення компаративістичного методу в історіософії М. Драгоманова та обстоюється думка про його стадіально-еволюційну основу. О. Ясь підсумовує, що джерело цього методу криється у філософії позитивізму. Саме у руслі «парадигмального повороту до загального, еволюційного та закономірного й постав порівняльно-історичний метод як один із найуживаніших інструментів позитивістської історіографії».

Отже, попри певні розбіжності в інтерпретації, сучасні дослідники історіософської спадщини інтелектуала XIX століття суголосні в тому, що ідея «поступу», «конструктивістський» підхід до історії як до будівельного, але недеформованого, «сирого» матеріалу політичної, суспільної діяльності, як до матерії, з котрої належить формувати певний, розумний та людяний порядок, визначає основу драгоманівського ставлення до інтерпретації

історії, напрям його теоретичного осмислення її завдань і суспільної місії.

* * *

О. В. Шульченко, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Сердюк І. О.)

МОРАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СЛУЖБОВЦЯ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ СПРАВИ Ф. БИЧЕВА)

Вивчення історії державного апарату Росії дореволюційного періоду має давні й міцні традиції у вітчизняній та зарубіжній історичній науці. Закономірний інтерес викликає вивчення структури, складу, основних напрямів і результатів діяльності правоохоронних органів. У більшості випадків дослідники надають перевагу висвітленню діяльності поліцейських органів на прикладі «сыскных» відділів та жандармерії. Таким чином, недостатньо дослідженим залишається аспект діяльності регіональних губернських і міських поліцейських органів.

Повна картина діяльності й особового складу Полтавської поліції відкривається досліднику при роботі з матеріалами фонду №80 Державного архіву Полтавської області. Досліджуючи особові справи тогочасних службовців поліції, ми можемо зробити висновок, що далеко не всі вони відповідали високому званню офіцера. Нерідко траплялися випадки зневажання поліціянтами «честі мундира». Як правило, протизаконні дії, безчинства та хабарництва чинів поліції виявлялися внутрішніми розслідуваннями.

Яскравим прикладом є особова справа полтавського околоточного наглядача Бичева Федора Євстафієвича. Учасник російсько-японської війни 1904-1905 років, службу в поліції він почав з тимчасового виконання обов’язків околоточного наглядача Одеської міської поліції в 1907 році. Півроку перебував на випробному терміні та півроку – на основній посаді. У серпні 1908 року він звільнився за власним бажанням і знову вступив на державну службу вже через 5 років (16.06.1913 року). Згідно з розпорядженням губернатора, його було відкомандировано в розпорядження Полтавського поліцмейстера для виконання обов’язків службовця зовнішньої поліцейської служби. Через 3 місяці служби він обіймає посаду околоточного наглядача міста Полтави, а з 1913 року – міста Кременчука. У кінці цього ж року

Бичева відкомандирували до Львівської поліції на два роки, звідки він потім знову повернувся на Полтавщину.

Злочинні дії, здавалося зразкового службовця, виявилися у ході внутрішнього службового розслідування, яке було ініційоване 10 травня 1916 року листом губернатора до начальника Полтавського жандармського управління. «Пересилаю при цьому заяву, разом з прикріпленою до неї газетною вирізкою, потомственного дворянина Ключевського, що містять у собі вказівки на злочинні дії Бичева». Над текстом статті, в якій ішлося про злочинні дії колеги Бичева – іншого околоточного наглядача Карпенка в міста Станіслав, рукою дворянина Ключевського написано: «Бичев його сподвижник, йому місце на каторзі!».

У листі ж Ключевський більш докладно схарактеризував нашого персонажа: «Особистість темна, брудна, це тип справжнього злочинця. Б., як відомо уродженець Херсонської губернії, а за документами вважається міщанином з м. Владивостока, яким він став після відбуття покарання за судом. Свою співмешканку і в теперішній час записує під різними іменами в подвірних книгах». Автор листа наголосив, що під час перебування в Галичині Бичев учиняв грабежі,за що був відданий військовому суду, але завдяки підробці документів і зайняттю Галичини «супротивником», йому вдалося уникнути покарання. Далі Ключевський згадує, що поліціант проходив свідком у справі «про продаж чинами інтендантського відомства в м. Львів купцю Чуждаку великої партії товарів, що підлягали реквізиції після заняття Львова російськими військами». І тут же автор листа повідомив про значне накопичення коштів та цінних речей у службовця після повернення з Галичини.

У справі Битчева також згадано й про його грубість та перевищення службових повноважень: «За відмову безкоштовного відпуску йому цигарок утримувачем табачного кіоску Ізраїлем Пилявським, увірвався в кіоск і подряпав служителя кіоску Нохімію Гельману руки й обличчя, вчинив погром, ніби шукаючи там не обандеролені (без акцизу – М.Ш.) цигарки. Не знайшовши, він лаявся «материнськими словами і паршивими жидами», погрожував з кулаками зачинити кіоск. Це підтвердили Ізраїл Пилявський, його дружина та служник.

Службове розслідування помічника начальника Полтавського губернського жандармського управління підполковника Андреєва показало, що секретно опитані особи, які, в силу своїх службових обов’язків, не побажали дати офіційні свідчення, повідомили: «Бичев, будучи призначеним на цю посаду бідував, коштів не мав, коли ж вступив на посаду околоточного наглядача, а особливо

після повернення з Галичини,вже встиг накопичити капітал. Привіз звідти мотоцикл, за який йому в м. Кременчуці давали 600 руб., друкарську машинку, значну кількість каблучок, перснів, срібний портсигар,прикрашений камінням,співмешканку записує під різними іменами. Сам говорить,що накопичив капітал у Галичині, й знову вступив на посаду околоточного наглядача, боячись, що його призвуть у діючу армію».

Таким чином, можемо підсумувати, що прояви соціальної девіації могли бути притаманні представникам правоохоронних органів і на початку XX століття. Основна мотивація таких дій було бажання особистої наживи, котре поєднувалося з можливістю використати службове становище для збагачення. Це не означає, що всі полтавські поліцейські були подібні нашому «герою», однак дуже показовим є той факт, що про злочини Бичева у Полтаві дізналися тільки після отримання листа з Галичини, вочевидь, поліціянт таки мав тут своїх покровителів.

* * *

М. М. Семко, студентка ІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)

АРХІТЕКТУРНО-ЕТНОГРАФІЧНА ЕКСПЕДИЦІЯ 1938-1939 РОКІВ НА ПОЛТАВЩИНУ

Улітку 1939 року Наркомат народної освіти відрядив Василя Григоровича Кричевського з групою архітекторів у архітектурно-етнографічну експедицію по селах Полтавщини для обмірювань і дослідження селянських хат, які повинні з часом поступитися новим будівлям. Незважаючи на драматизм 1930-их років, подорож Василя Григоровича Полтавщиною викликала почуття надії на відродження села, розвиток народної творчості. Експедиція не тільки дала змогу зібрати цінний матеріал з народного мистецтва, але й стала потужним творчим стимулом у вивченні народної творчості, в архітектурі, живописі українського народу.

Метою архітектурно-етнографічної експедиції було фіксування, обстеження, документація й архітектурні обмірювання найцікавіших пам'яток народного будівництва краю. Як керівник експедиції, Василь Кричевський прагнув установити взаємозв'язок народного будівництва з духовними засадами життя селян, з їх уявленнями про сутність і будову світу, поєднання функціонально-прагматичного й сакрально-духовного у вироблених формах житлових та господарських будівель. Під час етнографічної

експедиції хати Полтавщини фотографувалися на чорно-білу плівку, одночасно виконувалися документальні акварельні замальовки загального їх вигляду, зарисовки деталей екстер'єру й інтер'єру жител. Матеріал, зібраний спекотного літа етнографічною експедицією, був величезний. Фотоматеріали, котрі дають нам знання про народне житло Полтавського краю, дійшли до нашого часу. Полтавщина вразила дослідників не тільки природою і багатством народного мистецтва, а насамперед людьми. Переживши голод 1932-1933 років, бідно та не дуже ситно живучи, вони були привітними й відкритими. Учасників архітектурно-етнографічної експедиції приймали як бажаних гостей, охоче ділилися своїми знаннями про побут і звичаї, співали народні пісні, які записувалися збирачами. Київських архітекторів зворушували й дивували чутливість селян до краси народного побуту та повага, з якою вони ставились до експедиції, до бажання дізнатись якомога більше про ті чи інші секрети народних майстрів: був то будівельник хат чи сільський коваль, столяр чи гончар. Близько тридцяти сіл об'їхали члени етнографічної експедиції у 1939 році, маршрут якої розпочинався з Хорольщини, далі на Миргород, Малі Сорочинці й Хомутець, села Попівку, Черевки й Копишино, Ковалівку, Баранівку, Великий Перевіз, Шишаки, Яреськи. Василь Григорович, відвідуючи села, відкрив для себе самобутність і неповторну образність місцевої народної архітектури. Будучи талановитим художником, він мандрував від села до села, замальовував хати. Замальовки стародавніх хат сіл Баранівки, Хомутця, Диканьки показують, як виглядає фасад і форма, як створюється споруда, розташування та обрамлення вікон, оформлення дверей чи колон галерей. Ми можемо ознайомитися з малюнками, картинами, на яких зображені полтавські хати, завдяки каталогу «Українська хата» (укладач Галина Галян). Виставка «Народне житло», що експонується у Полтавському краєзнавчому музеї, є тому підтвердженням. Збереглися фотознімки народного житла, зроблені членом експедиції Григорієм Лебедєвим. На них зображені хати, вітряки, декор дверей, орнаменти вишивок, ставні, селяни. Експедиція зосередила увагу на села, розташовані у долинах рік Ворскли, Псла і Хоролу: Великі Сорочинці, Диканька, Миргород, Опішня, Ковалівка. Члени етнографічної експедиції подовше затримувалися у відомих ткацтвом, вишивкою, килимарством, різьбленням по дереву, ковальству селах: Ковалівка, Баранівка, Хомутець, Черевки, Лютеньки, Деревки.

У полтавських селах дослідники-фольклористи записували легенди й перекази, вражалися красою українських пісень і їх численними варіаціями, своєрідністю виконання вишивки та

мережки на селянських сорочках, рушниках. Керівник архітектурно-етнографічної експедиції на Полтавщину залишився на триваліший час у селі Баранівка, щоб помалювати красиві полтавські краєвиди. «Назавжди запам’яталися теплі зустрічі з селянами, й села, з яких кожне було особливим, і такі виразні, мов обличчя старих людей, селянські хати. І далеко-далеко від рідних країв, знаючи напевне, що вже ніколи не побачить милу Полтавщину, він з пам'яті виразно малював села, хати та їх інтер'єри, побачені під час тієї незабутньої експедиції на Полтавщину», – зазначає В. Рубан-Кравченко.

Характерною особливістю малярських робіт Василя Григоровича є те, що автор звертає увагу на просторове розташування хати, її зовнішній вигляд, взаєморозміщення хати та господарських будівель. Кричевський завдяки спостережливості зумів передати наповненість господарського двору, його вигляд з різних ракурсів, особливості забудови сільського двору в Україні. Ці напрацювання є важливими для сучасних етнографів у дослідженні технік забудови господарського двору. Фото поселень, жител, зроблене В. Кричевським, є цінним джерелом для вивчення матеріальної культури українського народу, зокрема полтавських садиб. Найбільш цінною роботою з колекції Василя Кричевського, що експонується в Полтавському краєзнавчому музеї є оригінал «Хата в Шишаках» 1921 року. Цінність її полягає в тому, що вона виконана з натури і містить не лише зображення будівлі, а й пейзаж.

Отже, народне житло, представлене Василем Григоровичем сучасникам, оригінальне не тільки за формою, а й щодо внутрішнього змісту. Кожний предмет у ньому, крім утилітарного призначення, має духовний образ. На жаль, результати польового дослідження Василя Григоровича Кричевського полтавських садиб, загалом народної культури Полтавського краю під час Другої світової війни були втрачені. Виставка полтавських етюдів на архітектурному факультеті, організована В. Кричевським, представила регіональні особливості народної архітектури за результатами архітектурно-етнографічної експедиції на Полтавщину.

* * *

О. І. Шведун, магістрант
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)

ВОЯКИ 1-ОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИВІЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ У БРИТАНСЬКОМУ ПОЛОНІ (1945-1949 РОКИ)

Ми не ставимо собі за мету реабілітацію учасників військових колаборантських формувань. Наше дослідження спрямоване на об'єктивний та неупереджений аналіз становища та діяльності вояків дивізії СС «Галичина» у британському полоні. 12 березня 1945 року під егідою рейхсміністра східних окупованих земель А. Розенберга, був створений Український Національний Комітет (УНК), який Німеччина визнала за «єдиного представника українського народу». На пропозицію А. Лівицького головою УНК обрали генерала Павла Шандрука. Одночасно генерал Шандрук став командувачем так званої Української Національної Армії (УНА), до складу якої мали ввійти всі військові з'єднання, що воювали на боці німців.

На думку багатьох вітчизняних та іноземних істориків, початок перебування воїнів 1-ої УД УНА у британському полоні датується 8 травня 1945 року, коли більшість військових з'єднань дивізії перейшли через демаркаційну лінію на територію, що належала до англійської зони окупації Австрії. 19 та 20 травня 1945 року перші групи вояків виїхали до таборів для полонених в м.істі Удіні. Спочатку їх інтернували у спеціальному таборі у місті Беллярії (червень – жовтень 1945 року), а згодом – у місті Мірамаре поблизу міста Ріміні (жовтень 1945 – червень 1947 років).

Певною мірою прийняттю дивізії в полон сприяв також гетьман П. Скоропадський, який незадовго до цього 24 квітня 1945 року загинув під час бомбардування під Берліном. Ще 15 березня 1945 року він доручив активістові гетьманського руху Іллі Сапізі пробратися в район дій англійської армії, зв'язатися з його сином гетьманичем Данилом Скоропадським і передати тому вказівку докласти всіх зусиль для порятунку українських вояків дивізії «без різниці їхніх політичних переконань, щоб звернув увагу на політичне збереження українців». І син гетьмана виконав наказ батька (згодом саме Д. Скоропадському належала виняткова заслуга у справі звільнення полонених вояків 1-ої УД УНА й убезпечення їх від загрози бути виданими радянським репатріаційним установам та загинути в Сибіру чи на Колимі).

Офіційна позиція британського уряду ґрунтувалася на умовах Ялтинського договору 1945 року. Про репатріацію всіх радянських

громадян до СРСР. У 1945-1946 роках уряд Великобританії жодним чином не допускав переселення колишніх вояків 1-ої УД УНА на свої підконтрольні території у Німеччині та Австрії, не кажучи вже про саме Об'єднане Королівство. Зокрема, про це свідчить листування між Міністерством Війни в Лондоні та англійським генералом Морганом в Італії: «...перевести цих людей до Німеччини або до Великобританії неможливо. А щоб перевести до якоїсь іншої країни, яка хотіла б їх прийняти до того часу, коли закінчується наше зобов'язання їх утримувати, – це надто пізно. Ми не хотіли б залишити тих людей в Італії на відповідальність італійського уряду, але це, здається, неминуче». Своїх зусиль до того, щоб вояків дивізії примусово не перевозили до Радянського Союзу, доклав П. Шандрук.

Наступним кроком Шандрука, спрямованим на впорядкування справ колишньої 1-ої УД УНА, було створення Ліквідаційної комісії, до якої ввійшли підполковник Макарушка та колишній член ВУ А. Палій. Після створення Ліквідаційної комісії Шандрук зосередив усю свою увагу на тому, щоб не допустити до передачі англо-американським командуванням вояків дивізії радянським органам влади.

Вищевказані фактори поряд із зростанням напруги у відносинах із СРСР та потребою поповнення робочої сили для відбудови економіки країни вплинули на перегляд урядом свого ставлення «підданого ворожого персоналу» в Риміні. Виникла потреба додаткової перевірки цих людей для об'єктивного вирішення їх майбутньої долі.

25 квітня 1947 року англійський бригадир Колвел повідомив, що уряд Великої Британії вирішив перевезти всіх українських вояків із Риміні на територію своєї держави. Він також наголосив на необхідності ліквідації табору ще до евакуації британських військ з Італії. У зв'язку з цим уже 29 квітня 1947 року був створений спеціальний Ліквідаційний Штаб Українського Табору Риміні на чолі із сотником О. Чучкевичем. Того ж дня у таборовій пресі був видрукуваний наказ командира табору майора С. Яськевича, в якому він заповідав воякам, «вступаючи на англійську територію, заховати українську гідність і культуру». Варто відмітити, що останній наказ свого командира дивізійники сумлінно виконали у новій країні поселення. 1 травня 1947 року перша група українців у складі 900 чоловік виїхала з табору до місцевості Мірамаре, звідки потягом відбула до Венеції. Остання група колишніх дивізійників залишила Риміні 8, а за іншими даними 10 червня 1947 року.

Усього з 9 000 українців, які станом на 17 грудня 1946 року перебували в Риміні, 3 березня 1948 року в Британії опинився 8 361 український дивізійник, а у квітні їхня кількість сягнула 8 500 осіб. В Англії колишні вояки 1-ої УД УНА скеровувалися спершу до розташованого на півночі країни індустріального міста Шеффілд графства Йоркшир у розподільний табір № 17 (17 P.O. Camp Lodge-Moor – Sheffield, Yorkshife). У той час, коли інших полонених британських військ звільнили з полону, лише у цих таборах колишні вояки 1-ої УД УНА отримали статус власне військовополонених (скорочено «ПОВс» Prisoners of War – POWs). На підставі участі в бойових діях на боці Німеччини вони працювали тільки за харчування офіційно в рамках відшкодування збитків, завданих Англії Третім рейхом у роки Другої світової війни. В названих таборах вояки 1-ої УД УНА перебували до осені 1948 року, коли їх було звільнено з полону відповідно до закріплених у міжнародних угодах зобов'язань союзних країн антигітлерівської коаліції про звільнення полонених.

11 жовтня 1948 року було звільнено останню групу полонених 1-ої УД УНА. Старшин Дивізії звільнили пізніше, у листопаді 1948 року. З юридичної точки зору остаточне звільнення українців з англійського полону відбулося 15 лютого 1949 року, коли їм видали підтверджуючі документи.

Таким чином, після капітуляції Німеччини 8 травня 1945 року більша частина Першої Української Дивізії Української Національної Армії (близько 10 тисяч вояків) добровільно здалася у полон британським військам і протягом двох років перебувала в спеціальних таборах у Беллярії та Ріміні (Італія) у статусі «підданого ворожого персоналу». Українським дивізійникам постійно загрожувала репатріація до СРСР, уряд якого наполегливо вів переговори з цього питання з урядом Великобританії. Лише після схвальних відгуків про українських колишніх вояків британської комісії перевірки біженців на чолі з Д. Галденом Портером англійська влада відкинула домагання радянської сторони щодо примусової репатріації цих людей і дозволила їх перевезення на територію Об’єднаного Королівства.

* * *

А. В. Шевченко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т. П.)

СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ ЯК ХУДОЖНИК

Перше, що зазвичай спадає на думку при згадці імені Сергія Параджанова – це, безперечно, його режисерський тріумф – «Тіні забутих предків». Але мало хто знає, що Параджанов був не лише талановитим режисером, а й майстерним художником, володів технікою колажу, графічного малюнка, виготовляв ляльки. Найпродуктивніше уцьому руслі Параджанов почав працювати під час та після ув'язнення (1973-1983 роки).

Сам Параджанов згадував: «Створюючи по одному колажу в день, я вижив у таборі». Колажі робилися із будь-чого, матеріалом для творчості ставало навіть сміття, знайдене на тюремному подвір'ї: цвяхи, ганчірки, засохлі листочки, фольга, крила метеликів. Матеріалом художника забезпечувала і дружина – Світлана Щербатюк. Спершу вона взагалі не розуміла Сергієве прохання висилати йому порожні листівки. Згодом виявилося, що вони стали одним з основних компонентів для його колажів. Вибір колажного жанру був не випадковим. Параджанову була близька така форма роботи як монтаж, що в колажуванні розкривалась якнайповніше.

У параджанівських колажах помітні перші мотиви-передвісники постмодернізму, зародки якого з'явилися в той час у Європі.Та для Параджанова це був світ за «залізною завісою», тож він не міг цього знати. Його колажі просякнуті легкістю творчої фантазії, на яку, безперечно, вплинули мотиви дитинства, адже він виріс в родині антиквара.

Однією з перших робіт майстра був колаж «Голгофа» (1973 рік). Його простота вражає, але зберігає при цьому велич і трагізм біблійного сюжету. Синю ганчірку наклеєно на шматок фанери. Тканина означає небо. Під ним чорніє земля. З фрагментів золотого шитва та з мережива зроблено кущі. До дошки їх прикріплено металевими дротиками та зігнутими цвяшками. В цьому колажі Параджанов так виразно зобразив свою власну Голгофу.

У збереженні робіт режисера величезна заслуга Світлани Щербатюк. Саме їй Параджанов надсилав із зони свої роботи. Він навіть намагався давати уроки образотворчого мистецтва для своїх співкамерників, але Сергія перевели в інший, ще жорстокіший табір.

Розквіт образотворчого мистецтва Параджанова припадає на час звільнення з-під арешту, коли приречений на безробіття художник всі свої фантазії намагався втілити в сценаріях та колажах. Більшість його робіт можна об'єднати за тематичним принципом. Окремо виділяються репродукції класичних творів мистецтва. Серед численних робіт такого плану особливу увагу привертає серія колажів «Кілька епізодів із життя Джоконди». Тут йдеться про 12 колажів, у яких Джоконда потрапляє в різні ситуації: очима Мони Лізи на нас дивляться чоловіки і жінки, зображені в профіль («Таємна вечеря», «Данте», «Два профілі»); Параджанов перетворює Джоконду на блудницю, відправляє її в пекло, в компанію Висоцького і Плісецької.

Ще один тематичний ряд колажів виступає більше «сумами реалій» через величезне нагромадження матеріалів, які важко одразу охопити поглядом. Кожна композиція являє собою новелу, яка містить глибоку розповідь про окремі події життя Параджанова, або абстрактні умовні образи. До такої тематики можна віднести колажі «Життя актора», «Пам'яті Фаберже», «Бабусине горіхове варення». Античний зліпок, на який прикріплено шматок портрету із зображенням чоловічого обличчя, два муляжі-граната, шматок колючого дроту, зігнутого в терновий вінок, пляшка червоного вина, фотографія, червона рукавичка на гіпсовому лобі, дерев'яні колодки для чоловічого взуття – так митець уявляє життя актора, сповнене метафорами.

Суперечливість творчої натури Сергія Параджанова як режисера поступається його суперечливості як художника. Параджанов-колажист виступив творцем нового напряму в мистецтві радянської дійсності. Він продемонстрував поєднання непоєднуваного, можливість показати життя в дрібницях, створюючи композиції із підручних матеріалів. Простота матеріалів відображує в той же час складність образів та глибину творчого замислу митця.

* * *

М. В. Мельник,студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т. П.)

МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК ЯК СХОДИНКА ДО ВЕЛИКОЇ НАУКИ

Одним із провідних напрямів становлення системи освіти в нашій країні є розроблення і впровадження в педагогічну практику дієвих технологій розвитку творчих здібностей особистості,

формування її пізнавальної активності. Тому важливим завданням педагогічної практики є підвищення ефективності освітніх систем, орієнтованих на підтримку обдарованих дітей та учнівської молоді. Такою навчально-виховною системою є Мала академія наук України.

Історичний аналіз розвитку МАН дозволяє виділити декілька етапів, що характеризують соціально-педагогічні передумови її створення, напрями розвитку, технологічні особливості різних рівнів діяльності, формування складових освітньо-виховних систем, які відповідають профілям навчально-дослідницької роботи учнівської молоді.

І етап (20–50-і роки XX століття) – початок формування мережі позашкільної освітив УРСР. Це були заклади для дітей та юнацтва туристсько-краєзнавчого, технічного й сільськогосподарського спрямування. З роками вдосконалювались форми та методи їх роботи, зміст навчально-виховної діяльності. У 1939 році Академія наук УРСР започаткувала шефську допомогу Київському міському палацові піонерів і жовтенят. Учені не лише читали школярам науково-популярні лекції та проводили консультації, але й брали безпосередню участь у роботі наукових гуртків. Так було розпочато формування адекватної вимогам часу освітньої системи розвитку творчих здібностей інтелектуально обдарованих старшокласників. Протягом подальших 10 років наукові гуртки почали працювати в більшості великих міст України.

ІІ етап (1960–1970-і роки) – певної періодичності в Україні набувають конкурси на кращі учнівські дослідницькі роботи. Щорічними стали конкурси з біології та сільського господарства. Визначним для формування МАН України як багаторівневої освітньо-виховної системи пошуково-дослідницького спрямування став 1963 рік, коли в АР Крим розпочала свою діяльність перша в УРСР учнівська Мала академія наук. В організаційно-технологічному плані вона була складнішою й розгалуженішою, ніж наукові товариства учнів. Наступною стала Мала академія наук «Дослідник» Київського міського палацу піонерів і школярів, що розпочала свою діяльність у 1967 році на базі товариства науки і техніки школярів.

ІІІ етап (1980-і роки) – МАН виступає як генератор методик діагностики та розвитку творчих здібностей обдарованої учнівської молоді. 1980-і роки відзначилися активним запровадженням пошукового й дослідницького методів у навчально-виховний процес загальноосвітніх й позашкільних навчальних закладів. Важливим для розвитку Малої академії наук України був 1983 рік,

коли Академія наук та Міністерство освіти УРСР видали наказ «Про спільні заходи щодо створення і розвитку Малих академій наук школярів при наукових центрах Академії наук Української РСР». Цим наказом було затверджене перше Типове положення про Малу академію наук школярів. Перелічені документи суттєво вплинули на розвиток мережі малих академій наук в УРСР: у 1985 році розпочали діяльність МАН Донецька, Дніпропетровська, Рівного, Харкова, у 1986 році – МАН Житомира та Мелітополя. Всього з 1963 по 1987 рік в Україні було створено 11 малих академій наук школярів. Базовими для їх діяльності стали переважно позашкільні навчальні заклади: палаци піонерів, станції (центри) юних натуралістів, техніків, туристів.

IV етап (з 1991 року) – становлення сучасної цілісної освітньо-виховної системи «Мала академія наук України».

З 1991 року в Україні розпочався процес формування власної системи дитячо-юнацького туризму й краєзнавства. У 1993 році колегія МОН України та Президія Академії наук республіки видали спільну Постанову від 22 грудня 1993 року №19/3 9, 351 «Про шляхи вдосконалення діяльності Малих академій наук і наукових товариств учнів як центрів формування наукової еліти України». Важливим кроком у розвитку МАН України як освітньо-виховної системи стало затвердження Положення про Малу академію наук і наукові товариства учнів України (наказ МОН України від 11.02.1994 року №35). У кожному регіоні було засноване територіальне відділення: у 24 областях, АР Крим, містах Києві та Севастополі. Вони об’єднують десятки районних територіальних відділень і наукових товариств учнів.

У 2004 році постала необхідність у створенні єдиного координаційного центру. За ініціативою Президії МАН та за підтримки Міністерства освіти і науки України був створений державний позашкільний навчальний заклад Мала академія наук учнівської молоді, який на сьогодні координує діяльність територіальних відділень, організовує роботу Вищої школи МАН України, всеукраїнські масові заходи, здійснює виплату президентських стипендій кращим учням, переможцям всеукраїнських конкурсів наукових робіт.

Таким чином, на сьогодні існує 15 регіональних Малих академій наук учнівської молоді зі статусом юридичних осіб, що дає змогу успішно втілювати освітні ініціативи МАН на місцях. Формується також мережа Малих академій наук учнівської молоді як окремих юридичних осіб на районному та міському рівнях. 5 січня 2012 року було створено і позашкільний навчальний заклад Полтавської обласної ради – «Полтавську обласну Малу академію

учнівської молоді». На кінець 2012 року в Україні налічувалося 7 районних і 5 міських Малих академій наук учнівської молоді.

На нашу думку, МАН успішно розв'язує завдання, які диктують інтенсивні темпи розвитку науки, суспільні запити та динаміка соціокультурних перетворень.

Отже, на сучасному етапі МАН України відіграє важливу роль у формуванні наукової еліти нації. Реалізовані в рамках її діяльності освітні проекти, заходи й ініціативи створюють простір для професійного самовизначення та соціалізації обдарованої молоді. Мала академія наук – це шлях до створення кращих можливостей для самореалізації обдарованих дітей, формування атмосфери наукового спілкування.

* * *

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

Г. В. Кіблицький, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Цебрій І.В.)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ В СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ III ТИСЯЧОЛІТТЯ ДО Н. Е.

У Стародавньому Єгипті як в одній із перших цивілізацій сформувалися необхідні соціальні інститути – органи державного управління, єдині закони, система освіти, професійна армія тощо. Для передачі в спадщину накопиченого необхідного досвіду, завдяки якому можна було підтримувати існуючий у країні порядок і традиції, а також сакральне знання й було започатковано перші школи.

Освіта і виховання дітей у Стародавньому Єгипті формувалися впродовж кількох тисячоліть. Описати детально, як проходив процес навчання в давнину (III тисячоліття до н. е.) не уявляється можливим через недостатність відомостей, які ми маємо про староєгипетські цивілізації.

Перші згадки про шкільне навчання стародавніх єгиптян датуються III тисячоліттям до н. е. Школа і виховання в Стародавньому Єгипті мали призначення підготувати дитину, підлітка, юнака до світу дорослих. Упродовж тисячоліть у долині Нілу склався певний психологічний тип особистості. Ідеалом стародавнього єгиптянина вважався небагатослівний, стійкий до злиднів і ударів долі чоловік. За логікою такого ідеалу й відбувалося навчання і виховання. У Стародавньому Єгипті сімейне виховання і навчання відображали характер взаємин між жінкою та чоловіком, які в родині формувалися на рівноправній основі. Тому навчанню хлопчиків і дівчаток приділяли однакову увагу. Лише приналежність до привілейованої меншини відкривала доступ до знань, бо за свідченнями давнього джерела, слід було «зв'язати в єдиний вузол усі знання» (ось чому слова «знання», «навчання» і «вузол» зображувалися одним і тим же ієрогліфом).

За даними староєгипетського папірусу, дітям приділялася особлива увага, оскільки відповідно до вірувань єгиптян, сини й дочки могли дати батькам нове життя, здійснюючи похоронний обряд. Коли єгиптяни виконували батьківський обов’язок

наставника, то вважали, що чинять праведно і забезпечують щасливе існування предкам в потойбічному світі. За віруваннями єгиптян, боги, зважуючи душу померлого, на одну шальку терезів клали безпосередньо її, а на другу «кодекс поведінки». Якщо чаші врівноважувалися, померлий міг почати нове життя в загробному царстві. У дусі підготовки до загробного життя складалися й звернені до дітей повчання, які служили стимулом формування моральності і відображали ідею крайню важливість виховання і навчання: «Подібний до кам'яного ідола неук, якого не навчав батько».

Потрібно зауважити, що діячі тогочасного мистецтва вельми зворушливо зображували членів єгипетської сім'ї: батько й мати в їхніх творах трималися за руки і обіймали один одного за талію. Що стосується дітей, то вони в більшості випадків зображувалися такими, що тиснуться до батьків або тримаються за їхній одяг. Ніде не спостерігалося відчуження дорослих від дітей.

Прийняті в Стародавньому Єгипті педагогічні методи та прийоми відповідали цілям й ідеалам виховання і навчання. Учневі належало в першу чергу навчитися слухати і слухалися. У ходу був афоризм: «Послух – це найкраще, що є в людини». Учитель звичайно звертався до учня з такими словами: «Будь уважний і слухай мою мову; не забудь нічого з того, що кажу я тобі». Найефективніші для досягнення подібної покори були фізичні покарання, що вважалися природними і необхідними. На учня постійно сипалися удари. Шкільним девізом були слова, записані в одному з стародавніх папірусів: «Дитя несе вухо на своїй спині, потрібно бити його, щоб він почув». Беззастережний і абсолютний авторитет батька, наставника був освячений багатовіковими традиціями: «Завжди слідуй батькам і предкам своїм».

Із цими традиціями був тісно пов'язаний звичай передачі професії у спадщину – від батька до дітей. Для прикладу в одному з папірусів перераховані 25 поколінь будівельників, які належали до однієї сім’ї. Яким би не був сильним консерватизм давньоєгипетської цивілізації, а все ж її ідеали й цілі виховання поступово переглядалися. Стародавній папірус, що відноситься до 1-го тисячоліття до н. е., свідчить, що вже тоді з’явилися відмінності в розумінні, якою належить бути людині. Автор однозначно сперечається з тими, хто відходив від традиційної покірності і безініціативності. Він писав, що такі люди уподібнюються рослині, позбавленій тепла і води.

Моральне виховання в Давньому Єгипті здійснювалося переважно через заучування моралізаторських настанов на зразок такої: «Краще вдаватися до людинолюбства, ніж дивитися на

золото в скрині», «Краще їсти сухий хліб і радіти серцем, ніж бути багатим, але знаходитися в печалі». Читання, запис і запам'ятовування подібних настанов було зовсім не простою справою, бо вони зображувалися ієрогліфами мовою, яка з часом все дужче й дужче від живої мови.

Метою навчання була підготовка до діяльності, якою традиційно займалися члени сім'ї. Таким чином, родина була первинним осередком навчання. Свою професію передавали дітям жерці, музиканти, ремісники тощо. Батьки-ремісники при навчанні інколи використовували дитячі іграшки: моделі землеробських знарядь, млинів, кузень. Лише військова справа перебувала поза суворо-спеціальним станово-професійним навчанням. Майбутніх воїнів вчили володіти зброєю, особливими вправами розвивати силу, витривалість, спритність. Воїном міг стати кожен здоровий і сильний юнак.

Отже, школа в Стародавньому Єгипті III тисячоліття до н.е. виникла як сімейний інститут. Чиновник або жрець навчав сина, який згодом повинен був змінити його на тій чи іншій посаді. Та поступово з виникненням нових професій вищі стани населення перестало задовольняти родинне навчання. Пізніше в знатних сім'ях з'являються невеликі групи учнів. Тому вже в наступну добу Середнього Царства, в II тисячолітті до н. е. опанування грамотністю, професія писаря стануть розглядатися як запорука соціального благополуччя, про свідчать загальновідомі папіруси.

* * *

Т. А. Сулім, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)

ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ФЕОГНІДА МЕГАРСЬКОГО

Зазвичай, коли йдеться про «перший досвід демократії» в історії людства, завжди згадують Афіни, проте насправді «класична» афінська демократія є пізнішою відносно мегарської, де наприкінці VII століття до н. е. була перша спроба встановити демократію, хоча й у найгіршій її формі – охлократії.

Життя і творчість поета-аристократа родом із Мегар Феогніда нерозривно пов'язані з гострою політичною боротьбою, що розгорнулася між аристократами та народною партією. Політична боротьба в Мегарах закінчилася поразкою аристократії й до влади в місті прийшли «нові люди», чи, за термінологією Феогніда, «дурні». Сам поет належав до аристократів, «благородних людей»

не лише за походженням, а й за переконаннями. Маєток і землю у Феогніда конфіскували, що викликало його ненависть до народу, яку він проніс через усе життя. Феогнід був вигнаний демосом з рідного міста, він утратив усе, але у нього залишилася його аристократична доблесть та вроджене благородство. Після перемоги аристократії поет повернувся до рідного міста, але повернути власне майно не зміг. Його вірші складені в основному в часи вигнання й пройняті ненавистю до демократів, до всіх тих, хто не відзначений «печаткою благородного походження». Тому весь його світогляд пронизаний песимізмом, почуттям гіркоти за втраченим і протестом проти існуючого становища.

Найважливішою темою віршів Феогніда була соціальна несправедливість, що панувала в місті. Поет поділяв людей на «хороших» («шляхетних», «благородних»), тобто аристократів, наділених усіма чеснотами, і «поганих» («злидарів», «злих», «підлих»), до яких він відносив усіх представників демоса, наділяючи їх виключно негативними рисами та приписуючи їм всі пороки й недоліки. «Добрі» були для нього носіями всіх достоїнств, які поєднуються в понятті «доблесть». «Добрий» володіє доблестю, яка в цілому полягає у справедливості. «Поганій» людині не притаманне почуття справедливості, вона говорить і чинить погано, не боячись ніякої відплати.

Феогнід журився з приводу того, що у світі відбулася переоцінка цінностей, благородне походження не цінується, головною силою стали гроші. Багатство – Плутос – змішало людей, і «благородне» поєдналося з «підлим». Феогнід скаржиться на те, що віднині «благородні» перестали цуратися «низьких» людей, якщо в них є гроші, й навіть одружуються з ними. Для поета це – найвища ганьба. Отож, той критерій для розподілу суспільства за походженням, який здавався Феогніду єдино правильним, при формуванні нового суспільства вже застарів. Матеріальне становище, гроші – ось що стало визначальним у соціальному становищі людини. Найстрашнішим нещастям для благородної людини Феогнід уважав зубожіння, воно «гірше, як старість важка, гірш, як пропасниця зла», бо бідна людина вже не має ваги в суспільстві, ні на що не спроможна. Для поета дуже поганим є те, що «добрі» живуть у бідності, а «дурні» багатіють. Він навіть докоряв Зевсу, який допустив таке становище. Тут простежуються сумніви не в силі богів, а в їхній справедливості, яка є обов’язковою і для людини. Аналізуючи його вірші, ми розуміємо, що в понятті «доблесть» у поета на перший план виступають не військові якості, як у Гомера, а моральні: чесність, мудрість, благородство.

Пристрасті політичної боротьби породили сильні оригінальні образи, яскраві порівняння. В одній з елегій Феогніда ми спостерігаємо символічний образ корабля, охопленого бурею у відкритому морі. Корабель – метафора держави, що роздирається міжусобною боротьбою: «вони, тобто «погані», грабують,застосовуючи насилля». Поет із гіркотою спостерігає, як «народні вожді», що прорвалися до влади. проявляють некомпетентність, і погано керований ними державний корабель наштовхується на рифи чи сідає на мілини. Корабель, чий керманич відсторонений від управління буйними й невмілими матросами, приречений на загибель. Керманич – це аристократія, відсторонена від влади.

Отож, Феогнід жив у той час, коли боротьба аристократії в Мегарах за своє панування вже закінчилася. Їй довелося поступитися своїми правами. Вона була змушена поділитися владою із супротивниками – з багатим прошарком вихідців із народу. З'явився, по суті, новий прошарок суспільства, визначною рисою якого було багатство. Меншість аристократів, з небагатих або бідних, продовжувала залишатися на колишніх позиціях, не визнаючи нової дійсності. Для них, як і для Феогніда, котрий був виразником їхніх поглядів, старий розподіл зберіг свою силу. По суті, завершилося формування прошарку «нової знаті», відмінної від старої родової аристократії. Все це наклало певний відбиток на подальший розвиток мегарського поліса.

* * *

Г. О. Князєва, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ АФІНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В КІНЦІ V – В І ПОЛОВИНІ IV СТОЛІТТЯ ДО Н. Е.

У сучасних умовах розбудови демократичної держави не варто навіть і говорити про те, яку цінність може мати історія афінської демократії. Адже сьогодні античний світ постає перед нами не світом sui generis, далеким та чужим, а близьким та зрозумілим, таким, який має безліч аналогій із сучасністю.

У другій половині V століття до н. е. в Афінах спостерігаються перші ознаки кризи демократичної системи влади. Загострюються класові антагонізми між рабовласниками й рабами, посилюються суперечності між невеликою групою заможних

землевласників, купців і господарів ремісничих майстерень та демосом – дрібними землевласниками, ремісниками, люмпенами. Афіни входять у смугу гострої кризи. Кризова ситуація особливо посилилася в результаті розпочатої в 431 році до н. е. війни Афін і держав Афінського морського союзу з Пелопоннеським союзом грецьких держав, на чолі зі Спартою (Пелопоннеська війна). Поразка у війні, яка призвела до значних матеріальних і людських утрат, розпаду морського союзу, а внаслідок, і втрати можливості користуватися його ресурсами, ускладнила ситуацію в Афінах.

В умовах моральної й політичної кризи за короткий період відбулися дві спроби олігархічного перевороту, що ставили за мету повалення демократії. Фукідид пише, що вже при Фемістоклі в Афінах були політики, котрі прагнули повалити демократію і перешкодити будівництву Довгих стін. Однак сприятливі умови для цього склалися тільки в кінці Пелопоннеської війни, в період кризи. Саме тоді змовники об'єдналися в таємні товариства та захопили владу в свої руки (411 рік до н. е.). За новою конституцією управління державою передавалося п’ятьом тисячам громадян, у число яких уходили тільки ті, хто міг за свої кошти придбати собі важке озброєння.

Цей проект відповідав сподіванням як аристократів, так і просто заможних людей. Для аристократії це означало символічне повернення до колишніх порядків, коли громадянин обов'язково мав бути важкоозброєним воїном-хліборобом. Причому це була не стільки реставрація минулого, скільки спроба створити на практиці ідеальну аристократичну модель із пережитками ідеалізованої старовини. Для простих, але заможних людей нова конституція була необхідною, оскільки вона відновлювала майновий ценз та повертала їх до влади. Тепер шляхетні й багаті, об'єднавшись проти спільного ворога – демоса, погодилися мирно поділити владу на основі майнового цензу.

Однак протрималися змовники недовго, і незабаром в Афінах була відновлена демократія. Але після капітуляції Афін у війні в 404 році до н. е. відбувся новий олігархічний переворот, у результаті якого встановилася влада Тридцяти, яких прийнято називати Тридцятьма тиранами. До їх складу ввійшли противники демократії на чолі з Критієм. За рішенням колегії число повноправних громадян було доведено на основі високого майнового цензу до 3 тисяч осіб, які жодного разу не скликалися на народні збори. В результаті репресій і переслідувань було знищено приблизно півтори тисячі осіб, а їх власність конфіскована.

Це була остання в історії Афін спроба повернутися назад, до аристократичного правління. Проте, історію не можна повернути назад: соціальна, економічна й політична ситуація за кілька десятиліть демократії радикально змінилася. Тирани вже не володіли достатньою соціальною базою для свого правління і цей недолік намагалися заповнити безжальним терором та політичними репресіями, цим і підготували своє падіння. Після повалення тиранії Тридцяти в Афінах демократія була відновлена, але вона, після злощасної війни й тиранії, являли сумну картину. Число громадян зменшилася на третину, якщо не на половину: воно знизилося до двадцяти – двадцяти п'яти тисяч. Країна була розорена; землеробство, промисловість, торгівля перебували в занепаді. Держава, здавалося, знаходилося на межі повного зубожіння, казна порожня; доходи вкрай обмежені; Афінський союз було розпущено, і не було ні Фороса, ні 5% збору, ні інших доходів, які одержували афіняни. Тисячі жителів клерухій примушені були покинути свої ділянки й повернулися в Афіни розорені, без засобів до існування. Укріплення та Довгі стіни були зруйновані, не існувало ні флоту, ні верфей. Ще недавно могутні, Афіни були тепер політично безсилими. Все доводилося відновлювати, починати заново. Необхідно було докласти неабиякі зусилля, щоб хоч трохи оговтатися, піднятися з такого занепаду.

У IV столітті до н. е. ці явища становили основу загальної кризової ситуації полісу й викликали критику існуючого демократичного правління. У промовах ораторів та філософів усе частіше стали звучати заклики повернутися до помірної «батьківської» демократії часів Солона або Клісфена. Правда, всі ці заклики так і залишилися простими побажаннями. В кінцевому підсумку тривала криза завершилася втратою незалежності й переходом усієї Греції під владу Македонії.

Тож сьогодні ми можемо сміливо стверджувати, що поява, розквіт і занепад демократії в стародавніх Афінах була надзвичайно важливим, «доленосним» явищем, що, безперечно, вплинуло на подальшу історію людства.

* * *

Ю. В. Бирюк, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Швець Л. М.)

МІФОЛОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ ТА СЛОВ'ЯН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У Європі до XIX століття вивчалися лише античні міфи, інтерес до яких з'явився в епоху Відродження. Цікавість до міфів скандинавів та слов'ян з'являється лише на початку XIX століття Наукове вивчення давніх вірувань показало, що міфи існували в усіх народів на певних стадіях їхнього розвитку.

Порівняльно-історичний аналіз основних міфологічних сюжетів показує, що при всій їх різноманітності міфи германських та слов'янських народів мають багато спільних рис, тем і мотивів. Тобто можна зробити висновок, що всі міфологічні системи й окремі уривки міфів є залишками чи не єдиного джерела, даного людству в спадщину з незапам'ятних часів.

За тематикою міфи можна поділити на кілька циклів: космогонічні, тотемічні, теогонічні, есхатологічні та антропогонічні.

Досить часто ці теми тісно перепліталися. Наприклад, розповіді про створення світу обов'язково пов'язані з діяннями божеств, а в міфах про добування вогню персонажами виступають як боги, так і люди. Таким чином, міфологія – це своєрідна система фантастичних уявлень людини про навколишній світ.

Міфологічна свідомість кожного народу безпосередньо пов'язана з його етнічними характеристиками – господарськими заняттями, суспільним устроєм, звичаями, мовою.

З часом на основі міфології формувалися й релігійні уявлення народів. Найчастіше перші релігії були політеїстичними, тобто народи поклонялися не одному, а багатьом богам. У російській традиції політеїстичні релігії прийнято називати язичницькими або язичництвом. Цей термін з'явився вже за християнської доби для позначення всіх дохристиянських та нехристиянських політеїстичних культів. Сам термін «язичництво» має слов'янське походження – від давньослов'янського слова «язик» (народ). Тобто язичництво – це давня традиційна релігія.

Давня язичницька віра слов'ян змінювалася з часом, як змінювалася й географічно, в різних місцевостях. Народні вірування розвивалися в міру розвитку народної культури, в міру розвитку суспільного та господарського життя.

Дохристиянську віру слов'ян часто називають поганством. Слово «поганий» з латинського (paganus) спочатку означало –

мешканець села, селянин. Бо християнство поширювалося в першу чергу по великих містах, а села залишалися при своїй старій вірі, тому скоро слово «селянин – paganus» стало означати нехристиянина, а ще пізніше – недобру людину.

Язичництво охоплювало всю сферу духовної культури і значну частину матеріальної культури давніх народів, але передусім – ставлення людей до природи, оскільки для давньої людини саме проблема взаємовідносин з природою була головною. Їх життя великою мірою залежало від природних явищ, вони шанували й наділяли природу людськими властивостями.

Тому основною властивістю язичництва можна вважати обожнення природи, коли божествами визнавалися різні природні об'єкти – сонце, місяць, зірки, повітря, вогонь, вода, тварини, рослини.

Таким чином, людина вписувалася в міфологічний світ, була його складовою. Однак з оточуючого міфологічного середовища її виділяла наявність душі, духу. Універсальну функцію, що узгоджувала всі міжрівневі стосунки, виконувало дерево. Біля нього приносили жертви, воно поєднувало світ людей і світ богів, землю та небо. Це було світове дерево, світова вісь, центр світу та його втілення в цілому. Його коріння йшло з глибини землі в царство померлих, стовбур символізував покоління живих, а листя й крона – житло богів. У фольклорних текстах, обрядах, замовляннях в цьому образі виступає Вирій, райське дерево, береза, явір, дуб, сосна, горобина.

Трьом головним частинам райського дерева відповідали різні тварини, гілкам та кроні – птахи, стовбуру – бджоли, корінню – плазуни.

На думку деяких дослідників, відомості про всесвіт стародавніх слов'ян можна знайти в «Слові о полку Ігоревім». «Боян Віщий, якщо про кого-небудь проспівати замислив, то розлітається думкою-білкою по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом під хмарою».

У цьому уривкові можна побачити поділ світу (небо – повітря – земля) та образ світового дерева, а білку, яка бігає по цьому дереву, можна ототожнити з білкою Рататоск з германської міфології. Культ дерева є одним із найдавніших. Він пов'язаний з образом дерева-захисника. Під деревом молилися, їли, відпочивали, за ними ховалися від ворогів. Довголіття дерева підіймало його над життям людей і тварин. У германців світове дерево уособлював ясен, а у слов'ян – дуб.

Таким чином, уявлення про світобудову в германських та слов'янських народів мали одну основу – світове дерево.

У германських та слов'янських віруваннях можна побачити дуже багато спільного, важко зрозуміти, хто в кого запозичив ті чи інші культові елементи. Однак чітко простежується наявність матеріально-ідеологічних взаємовпливів і єдність релігійних витоків.

* * *

А. О. Безручко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)

ДОХРИСТИЯНСЬКІ ВІРУВАННЯ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН ЗА ПРАЦЕЮ ПРОКОПІЯ КЕСАРІЙСЬКОГО «ВІЙНА З ПЕРСАМИ. ВІЙНА З ВАНДАЛАМИ. ТАЄМНА ІСТОРІЯ»

У глибоку давнину людина всюди довкола себе бачила багато такого, що було їй незрозуміле та сильніше від неї, що звичайно їй шкодило, і все те треба було не тільки вмилостивляти, але й зрозуміти. Розуміння навколишнього світу давало людині заспокоєння, бо навчило її відповідно жити, щоб не потрапляти у великі клопоти. Але головне було незмінним: природа жива, нею керують різні боги, які шкодять або допомагають людині, але шкідливих богів можна вмилостивити.

Вірування давніх слов'ян називають язичництвом. Язичництво заохочувало людину до спілкування у сфері сакрального. Богів наділяли нездоланною силою, безмежною владою, неперевершеними можливостями й розглядали як найвищу сакральну цінність. Від їхнього ставлення залежав добробут людини, яка у відповідних ситуаціях мала звертатися до богів про допомогу. Пантеон богів у давніх слов'ян був численний. Одне з перших місць у ньому посідав Перун – «творець грому та блискавки, єдиний володар усього», котрого слов'янські племена сприймали здебільшого не просто як «першого», а як «Бога» взагалі.

Візантійський історик Прокопій Кесарійський (VI століття) свідчив, що слов'яни «єдиного бога, громовержця, визнають владикою всього світу і в жертву приносять биків і всякого роду священних тварин. Долі вони не знають і взагалі не визнають, що вона щодо людей має яку-небудь силу, але коли смерть уже стоїть біля їх ніг, чи будучи охоплені хворобою, чи виступають на війну, то вони дають обітницю негайно принести богу жертву за своє життя, а уникнувши смерті, вони приносять у жертву те, що обіцяли, і думають, що саме цією жертвою купили собі порятунок».

Давні слов'яни вірили, що Перун озброєний луком і стрілами, що він мчить по небу в період грози на палаючій колісниці. Деревом Перуна вважався дуб, бо в нього найчастіше влучає грім. Вогонь Перуна не можна гасити, бо це – сила Божа. Свято Перуна відбувалося 20 липня. Цього дня молилися біля старих дубів і приносили в жертву вепра, бика та червоного півня. День Перуна – четвер. Про жертвоприношення Перунові Прокопій Кесарійський пише: «ідолу Перуна приносили різні жертви й полум'я; йому ж як богу, жертву приносили і вогонь незгасаючий із дубового дерева постійно палили».

Одним із найшанованіших у давніх слов'ян був бог Велес – бог достатку, худоби, опікун усього тваринного світу. Він поріднив людину і тварину, привчив давнього слов'янина не вбивати, а пасти тварин, запрягати їх у плуги та вози, брати від них молоко, вирощувати на м'ясо й шкіру.

Богом Сонця вважався Дажбог. Дажбога слов'яни називали ще Дідо-Всевідо, бо саме він усе бачить і про все знає. Дажбог – виразник добра, багатства, бог достатку та ще й опікун людської долі. Молитви до Дажбога пов'язані з проханням багатого врожаю. Під час жнив жрець підіймав над головою чашу, наповнену зерном, і проказував молитву: «Господи, ти, котрий даєш нам їжу! Дай тепер нам її в повній мірі». Бога неба та світла називали Сварогом. Вважалося, що Сварог – це бог вогню, владика світу. Владика світу навчив людей користуватися вогнем, виготовляти мідь та залізо, викував перший плуг й першу обручку. Тому Сварог уважається богом шлюбу, ковальства і хліборобства.

Богом вітру вважали Стрибога. Незважаючи на всю суворість вітру, він був не лише творцем негоди, але й творцем музичних мелодій. Богом неба і світла вважали Свентовита, який виконував дві функції: військову й магічно-правничу. Головні атрибути бога – меч, спис та прапор. Яровит – бог війни та родючості. Його головний атрибут – золотий шолом, який під час воєнних дій виносили перед військом.

Крім богів, давні слов'яни вшановували і богинь. Марена – богиня, що пов'язана із сезонним ритуальним умиранням та воскресінням природи, а також ритуалами й обрядами викликання дощу. Поміж жінок був надзвичайно поширеним культ Мокоші, з яким пов'язували численні заборони, що стосувалися виховання дітей, взаємин між подружжям. Мокоша жорстока до невіруючих та милосердна і добра до тих людей, хто молиться й слухняно виконує її веління. Святий обов'язок Мокоші – ходити землею, благословляти людей на добрі діла і карати тих, хто вчинив провину. Жінкам, котрі дотримуються її обітниці, вона допоможе

вилікуватися від злих чарів, відверне намовляння, навчить рукоділлю, позбавить вад.

Давні слов'яни також ушановували божества: сонце, місяць, зірки, вогонь, воду, гори, дерева. Беззаперечно, давні слов'яни бачили в сонці подавача тепла і світла, уявляли його розпеченим небесним вогнем, колесом, від якого повністю залежало їх життя та благополуччя. Сонцю присвячували великі свята – Різдво, Купала, Коляду. Вони супроводжувалися іграми, танцями й піснями. За уявленнями, найвеличніший дар сонця-неба – це Вогонь. Предки сприймали вогонь як живу істоту, котра горить у душі кожної людини. Блискавка – це небесний вогонь. Найсвятіший вогонь – від Сонця, і його берегли понад усе. Вогонь, запалений у дереві блискавкою Перуна, вважався чаклунським. Він найчастіше використовувався проти ворогів.

Вода, за народними віруваннями, виступає як спосіб магічного очищення. Вода у предків була святою, вона обожнювалася. Щоб викликати вологу з небес, їй приносили в дар хліб. Аби задобрити водну стихію при повенях, слов'яни приносили спеціальні жертви. Існувала віра у те, що річка, розлившись навесні, не спаде доти, доки не прийме якусь жертву. Тож люди кидали в річку курку чи півня. Жертвоприношення бували і більші – топили коней та іншу худобу. Водним демонам, крім хліба, кидали сіль, варену рибу, мертвонароджених дітей, мертвих тварин. Бджолярі топили перший рій у жертву водяному. У велику посуху із землі викопували трупи потопельників, що були поховані на березі рік чи озер, де вони загинули й кидали у воду.

Річка була об'єктом ушанування та місцем проведення багатьох обрядів. Річка у слов'ян осмислювалася як дорога в інший світ. Прокопій Кесарійський писав: «анти і склавіни вшановують і ріки, і німф, і деякі інші божества і приносять їм жертви».

Демонічною істотою вважали Вітер. Руйнівна сила вітру викликала необхідність приносити йому жертви. Пожертвами вітру вважалися хліб, крупи та м'ясо. Небо вважалося місцем перебування Бога, а Земля – одна із стихій світотворення – осмислювалася як прародителька і мати-годувальниця всього живого.

Особливе ставлення у давніх слов'ян склалося також і до істот, що населяли ліси, річки, домівки. В існування лісовиків, русалок, мавок, домовиків вони також вірили й намагалися якнайкраще їх задобрити, адже від цього залежав їх добробут.

Сьогодні для нас є дуже важливим знати дохристиянські вірування давніх слов'ян, оскільки, знаючи їх, ми можемо належно зрозуміти теперішню духовну культуру. Адже найбільшим

надбанням кожного народу є його духовна культура. Саме його власна, не завезена поневолювачем, не нав'язана імперським центром, не імпортована із-за кордону. Без знань дохристиянських вірувань неможливо глибоко і повно зрозуміти християнство, культуру та історію, що основана на духові слов'янського народу.

Отже, осмислити складну проблему духовності народу можна лише за умови, коли відомо все, що ним накопичено, коли відомо, як ішло це накопичення в минулому.

* * *

Л. В. Матрос, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)

СТАН КУЛЬТУРИ В ПЕРІОД ІСНУВАННЯ ДЕСПОТОВИНИ НА СЕРБСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Ступінь розвитку тієї чи іншої держави вимірюється не лише досягненнями в політичній, економічній і соціальній сферах, але й зрушеннями, що відбуваються в культурі. Адже стан культури в той чи інший період існування держави також є свідченням того, наскільки вона розвинена духовно; чи, наприклад, витрачаються кошти на її розвиток.

Сербська деспотовина проіснувала досить короткий проміжок часу – з 1389 по 1459 рік і за історію свого існування мала лише двох правителів: Стефана Лазаревича й Джураджа Бранковича. Все ж, незважаючи на порівняно нетривале існування цього державного утворення, помітними є зміни, що відбулися в економіці та політиці. Це не могло не позначитися і на становищі культури. Деякі нововведення спостерігалися в літературі, музичному мистецтві та архітектурі.

Упродовж XIII-XIV століть література та писемність у сербів сягнули досить високого рівня, чому значною мірою сприяв візантійський досвід. Його використання здійснювалося шляхом перекладу творів візантійської літератури, запозиченням з неї системи літературних жанрів. Особливе піднесення в літературі відбулося на початку XV століття за правління деспота Стефана Лазаревича (1389-1427 роки). Він оточив себе освіченими людьми, серед яких були й вихідці з Болгарії – Григорій Цамблак та Костянтин Філософ. Останній написав працю «Життя Стефана Лазаревича», яка датується близько 1433 роком. Твір має значну історичну та літературну цінність. Автор, крім опису життя деспота, дав характеристику сербських земель, становища

деспотовини і її відносин із сусідніми країнами. Цей твір уперше подає розповідь про битву на Косовому полі, про подвиг Мілоша Обілича (при цьому його ім'я не згадується) і про загибель короля Марка.

Костянтин керував бібліотекою Стефана Лазаревича і школою перекладачів та переписувачів у монастирі Ресаві. Тому школа й дістала свою назву – ресавська. Ресавська школа і реформа Костянтина здійснили вплив на подальший розвиток усієї південнослов'янської писемності.

Не слід забувати й про те, що Стефан Лазаревич і сам займався літературною діяльністю. Його авторству належить поетичний твір «Слово про любов». Існують різні припущення, кому ж автор присвятив твір: одні вважають, що своїй сестрі, а інші – своїй нареченій, яка довгий час чекала на його повернення з військових походів. Автор, звертаючись до юнаків та дівчат, говорить про силу кохання, яка знищує непорозуміння і ворожість, нагадує про швидкоплинність життя.

Цікавим культурним явищем у цей період є розвиток і поширення епічних пісень. З початком боротьби із турецькою навалою з'явилися й поступово зайняли перше місце в епосі юнацькі, героїчні пісні. Вони складалися народними співаками. Поширеним був церковний спів, який переважно був грецьким, але здійснив свій вплив на слов'янські заспіви.

У цей період у сербів активно розвивається архітектура й живопис. Архітектура зберігала переважно церковний характер. Будівництво монастирів стає важливою прикметою доби. Як архітектура, так і живопис наслідували монументальний стиль, перенесений на сербське тло. Значного поширення в XIV-XV століттях досягло будівництво так званих задужбин – монастирських церков, які будувалися на замовлення правителів, членів їх сім'ї або великих феодалів – «за душу» – за спасіння душі.

У період турецького наступу особливого значення набуло будівництво фортець. Однією з визначних архітектурних пам'яток того часу можна вважати фортецю Смедерево, яка була побудована впродовж 1428-1430 років. Високі кам'яні стіни цієї фортеці перериваються квадратними банями.

У другій половині XIV століття широке будівництво в Сербії призупинилося. Але в північних районах у XV столітті виникла своя так звана моравська школа будівництва. Вона ввібрала в себе ознаки минулої епохи, але поряд із тим внесла багато нового і своєрідного. Будівництво набуло більш святкового характеру. Стіни будівель почали прикрашатися різними візерунками цегляної кладки. Кам'яна різьба інколи розфарбовувалася.

Архітектура і живопис Сербської деспотовини мали вплив на руське мистецтво. Впродовж XIV-XV століть сербські майстри часто працювали в руських містах. Вони в другій половині XIV століття розписали низку новгородських церков. Серб Лазар в 1404 році збудував у московському Кремлі годинникову вежу.

Отже, культурний розвиток сербських земель періоду існування деспотовини мав свої особливості та закономірності. Багато чого було використано із надбань попередніх епох, але одночасно з тим були внесені й свої корективи, які дають можливість стверджувати про унікальність цього державного утворення – Сербської деспотовини XIV-XV століть.

* * *

Р. В. Мирна, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Швець Л. М.)

ВІЗАНТІЯ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

Міжнародна політика як спосіб взаємодії й взаємовідносин між розрізненими соціальними угрупованнями – племенами та племінними об'єднаннями, націями, державами, союзами держав – формується одночасно з виникненням і розвитком цих спільнот. Однією з істотних ознак держави є гуртування людей на спільній території проживання, тобто організація населення за територіальним, а не кровно-родинним принципом. Тому територіальне питання є найважливішим як при виникненні будь-якої держави, так і в її подальшому існуванні.

Процеси формування держав супроводжувалися боротьбою за розширення їх територій, за зміцнення й захист існуючих кордонів. Ось чому історично першою і впродовж тривалої історії неодмінною складовою міжнародної взаємодії була саме боротьба, змагання за перерозподіл землі, збереження територіальної цілісності, недоторканності, суверенітету. Відповідно й первісні уявлення про міжнародну політику, її зміст та цілі формувалися саме під впливом боротьби із сусідами й вичерпувалися цим протистоянням.

Візантія не стала винятком. Саме ця держава у добу раннього середньовіччя була тим суб'єктом, який найпотужніше впливав на тогочасну геополітичну обстановку майже в усьому Середземномор'ї, Малій Азії, Північному Причорномор'ї, Північній Африці та на інших територіях, більше того – він фактично одноосібно її формував. Виступаючи спадкоємницею

Римської імперії, Візантія намагалася стати єдиною імперією християнського світу й тому претендувала на володіння тими територіями, які колись відносили до «римського світу», ставши частиною християнської ойкумени. Тому вивчення особливостей та напрямів впливу Ромейської імперії на інших суб'єктів міжнародних відносин тієї доби є особливо актуальним для формування цілісної картини про ранньосередньовічну геополітику в світі в цілому та європейському і близькосхідному регіонах зокрема.

Візантія була поліетнічним утворенням. На її території знаходилися компактні поселення сирійців, фракійців, ілірійців, вірменів, грузинів, арабів. Численним, хоча й розкиданим переважно по містах, було іудейське населення, яке жило згуртованими общинами. Латинського населення, за винятком романізованих областей Балкан, було небагато. Воно становило порівняно невелику частину міської верхівки, ветеранів. Однак романізація адміністративного устрою, армії, права й судочинства досягла серйозних масштабів. Тому латинська мова досить тривалий час залишалася державною, а греко-римська аристократія являла собою єдину пануючу верхівку ранньої Візантії.

«Успадкувала» від Римської імперії Візантія і своїх сусідів. На півночі – це переважно готи, які в III столітті неодноразово вторгалися на територію східних провінцій, завдавали чимало шкоди імперії в IV столітті, а наприкінці століття були частково переселені як федерати в її дунайські провінції та серед інших германських племен. Головним суперником імперії на Сході залишився Сасанідський Іран, що в IV столітті став однією з наймогутніших країн. «Царі царів» Ірану претендували на «спадок Дарія» – значну частину східних провінцій і частину Малої Азії; особливо жорстока боротьба йшла за Вірменію та Лазіку. Ця боротьба між Візантією й Іраном пов'язувалася не лише з територіальними претензіями, а велася і за торговельні шляхи. Іран був важливим посередником у торгівлі імперії зі Сходом. Баланс східної торгівлі ще за часів Риму був не на користь імперії. До 100 млн. сестерцій щорічно йшло на Схід як плата за дорогі товари – шовк, дорогоцінності, прянощі, аромати, лікарську сировину тощо. Тому боротьба з Іраном велася за вигідніші умови торгівлі з ним і з країнами Сходу. Візантія невпинно шукала й обхідні шляхи – на Кавказі та північніше від нього, на півдні – на Червоному морі, через Ефіопію, з якою підтримувала дружні стосунки.

Що стосується південних сусідів Візантії, войовничих племен Нубії й кочівників Лівійської пустелі, то в III-V століттях вони являли тільки локальну загрозу.

Різноплемінний склад населення Візантії впливав і на характер соціально-політичних відносин у країні. Передумов для утворення єдиної візантійської народності не існувало. Навпаки, великі компактні етнічні групи, які населяли імперію, самі були народностями (сирійці, копти, араби і т.п.), що знаходилися в процесі становлення та розвитку. Тому у Візантії часто загострювалися етнічні суперечності, які разом із релігійними суперечками становили серйозні проблеми для візантійського уряду. Пануюча греко-римська знать спиралася на відомі елементи політичної й культурної спільноти (формувалася в період елінізму та існування Римської імперії). Пожвавлення еліністичних традицій у соціальному, політичному і духовному житті та поступове послаблення римських традицій були одним із проявів консолідації Східної Римської імперії.

Таким чином, особливі шляхи розвитку західних і східних провінцій Римської імперії, врешті, під впливом багатьох чинників привели до поділу імперії – початку функціонування візантійської держави, основними чинниками становлення та розвитку якої стали римський державний устрій і юридична система, еліністична культура та християнська релігія. І саме останній фактор став абсолютно новим у процесі державотворення й формування нових соціальних відносин у Візантії.

Унікальність Візантійської імперії пояснюється багатьма чинниками. Всі попередні імперії були політеїстичними, тоді як імперія ромеїв – перша християнська багатонаціональна імперія, історія якої невіддільна від розвитку Давньої церкви.

Так, саме через прагнення посилити свій вплив на сусідні держави чи племінні утворення, за допомогою релігії Візантія все ж у переважній більшості випадків досягала поставленої мети. Київська Русь фактично прийняла християнство візантійського обряду, а разом із ним і численні освітньо-культурні традиції, що дістали на теренах Русі свій подальший розвиток. Тому вивчення історії взаємозв’язків східного слов’янства із Візантійською імперією є особливо актуальним для розуміння історико-культурних особливостей та проблем історичного розвитку сучасної України.

* * *

Р. О. Басенко, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)

ІГНАТІЙ ЛОЙОЛА: ПОСТАТЬ НА ТЛІ ЕПОХИ

Поступ сучасної наукової думки характеризується активізацією роботи студій із релігієзнавчих досліджень. Із огляду на це, особливо актуальним постає формування неупередженого погляду на особистість засновника та першого генерала Товариства Ісуса – Ігнатія Лойолу. Окрім академічного інтересу, необхідність розроблення цієї проблеми зумовлюється кількома чинниками: по-перше, в історіографії фактично не сформувалося усталеного погляду на оцінку діяльності Ігнатія Лойоли; по-друге, орден єзуїтів і сьогодні продовжує відігравати важливу роль у житті католицької церкви; по-третє, українські дослідники мало звертають увагу на вивчення постаті засновника найодіознішого ордену в світі; по-четверте, опрацювання даної проблеми дозволить підкреслити важливість ролі особистості в історії.

Аналіз постаті Ігнатія Лойоли знаходимо у наукових доробках таких авторів, як А. Биков, Б. Год, Т. Гризінгер, Г. Бемер, Х. Ранер, Д. Міхневич, А. Андреєв та інших. Джерельну базу становлять: «Автобіографія» Ігнатія Лойоли, «Духовні вправи», Статут ордену єзуїтів, «Конституції Товариства Ісуса».

Метою дослідження є характеристика життєвого шляху І. Лойоли та прагнення автора представити об’єктивний погляд на цю історичну персону в історії світової релігії.

Суджень про Ігнатія Лойолу (1491-1556) висловлено чимало: із одного боку – святий, канонізований 1622 року, рятівник папства, видатний педагог і вихователь, з іншого – породження феодально-католицької реакції. Однак об’єктивного погляду на цю de facto міфічну постать, навіть на сучасному етапі розвою наукового пізнання немає.

Don Inigo Lopez de Recalde de Onaz y de Loyola – повне ім’я Ігнатія Лойоли. Народився він 23 жовтня 1491 року в збіднілій дворянській родині Лопесів. Сімейна фортеця Лойола розташовувався у біскайській провінції Гвіпускоа (Наварра, пн. Іспанії). Біографи-єзуїти розповсюдили два екзальтованих твердження про народження Лойоли, говорячи, що мати народила Ігнатія в хліві, поклавши немовля в яслі, а воно промовило: «Мене звати Ініго».

Досягнувши чотирнадцятилітнього віку, Лойола став пажем при дворі Фердинанда Арагонського та Ізабелли Кастильської, згодом – лицарем, характерною рисою якого було прагнення до

похвал і світських радощів. Сам Лойола дав таку оцінку першому періоду свого життя: «До двадцяти шести років я віддавався марноті світу».

Проте, країною, де Ігнатій провів першу частину життя, була Іспанія. Цілком відомим є той факт, що у період поширення в Європі реформаційних рухів Іспанія залишалася найбільш католицькою країною контитенту. Це, зрозуміло ж, мало вплив на формування світоглядних принципів майбутнього засновника єзуїтства.

У 1522 році, будучи комендантом Памплони, Лойола зазнав поранення і на все життя залишився калікою. На лікарняному ліжку, читаючи «Цвіт святих» та «Життя Христа», він кардинально змінив світогляд, вирішивши присвятити власне життя Церкві. Визначаючи причини такого моментного навернення, біографи-єзуїти стверджували, що визначальний вплив на Ігнатія мало те чтиво, яке потрапило йому до рук. Противники Ордену констатують тривіальний розрахунок, мовляв, зрозумівши, що активне світське життя для нього скінчилося, він вирішив реалізувати себе в релігійній діяльності.

Пройшовши шлях від монсерратського аскета, манреського відлюдника, єрусалимського пілігріма, тридцятитрьохлітнього школяра, він 15 серпня 1534 року склав присягу присвятити своє життя Богу, а в 1540 році папа Павло III, буллою «Regimini militantis Ecclesiae» затвердив Статут Товариства Ісуса, першим генералом якого став Ігнатій Лойола.

Роль Лойоли в житті католицизму важко переоцінити. Саме він у «Духовних вправах» та «Конституціях Товариства Ісуса» виробив ідеологічні та організаційні засади діяльності ордену, який фактично врятував Папство від зовнішніх ударів Реформаційного руху.

Лойола поділяв педагогічні ідеали гуманістичної думки, проголошуючи виховання молоді метою діяльності Ордену. Виховуючі відносини у єзуїтських колегіях були нового штибу: із визнанням гідності учня та без тілесних покарань. У Статуті знаходимо й ідеї фізичного виховання, які фактично заперечували середньовічну концепцію гріховного та погибельного тіла людського.

Диктуючи Луїсу Гонсалесу да Камарі автобіографію, Лойола, на відміну від «колег по цеху», які свій життєвих шлях описували вийнятково як процес навернення, дозволив собі самоспостереження і самоаналіз. Однак, незважаючи на низку характерних рис прогресивного характеру, які визначають історичний портрет Лойоли, йому закидаючь досить значний

комплекс звинувачень. Об'єктами критики вважають: концепцію так званого «безапеляційного підкорення старшому», єзуїтську мораль, суперечності між декларованими ідеями та практичною діяльністю.

По-перше, декларативно проголосивши реалізацію високих гуманістичних ідей єзуїтські колегії виховували рабську відданість ордену, знищуючи будь-які прагнення учнів до самостійного мислення. Думаючі учні суперечили ідеології єзуїтів: дії, воля і розум мали бути підпорядковані папі та його представникам.

По-друге, абсолютно неприпустимою, з точки принципів Нового часу, була головна обітниця єзуїтів, сутність якої зводилася до повної покори старшому. Межа підкорення була відсутня. У Конституціях читаємо, що жоден документ не може зобов'язувати вчинити смертний гріх, окрім як наказ настоятеля.

По-третє, надзвичайною проблемною є мораль єзуїтів. Її ідейним обгрунтуванням була «теорія виправдання»: кожний учинок може бути виправданим, якщо він схвалюється якимось католицьким авторитетом. Фактично діяв принцип Н. Макіавеллі: «Мета виправдовує засоби».

По-четверте, викликає питання стійкість поглядів Лойоли, його щирість. У Статуті він писав: «Член нашого товариства має дати обітницю вічної бідності». У його ж автобіографії читаємо: «Маємо уникати спілкування із жінками, якщо вони не знатного походження». Відповідь очевидна.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що однозначно оцінити постать Ігнатія Лойоли фактично неможливо. Дійсно, у його світогляді, педагогічних ідеях були прогресивні елементи. Однак, будучи людиною своєї епохи, він не зумів скинути із себе темничість середньовічних догм, ставши рятівником останніх від неминучої загибелі під ударами Реформації.

* * *

Є. В. Катрич, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)

КОНЦЕПЦІЯ «ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ» В ПРАЦЯХ Ф.-М. А. ВОЛЬТЕРА

Вольтер – один з філософів-просвітників XVIII століття, поет, прозаїк, сатирик, історик, правозахисник. Проблеми, які він порушував у своїх численних працях, залишаються актуальними.

Зокрема, це питання про встановлення «розумної влади» з метою ефективного управління державою.

Метою статті є аналіз концепції «освіченого абсолютизму» Ф.-М. А. Вольтера.

Концепція «освіченого» абсолютизму була сформована в праці «Досвід про звичаї та дух народів». «Розумною владою» Ф.-М. А. Вольтер називав правління освіченого володаря. Філософ уважав, що «освічений» король, який покладається на свій інтелект та дослухається до порад ближніх, зможе здійснити всю намічену ним широку програму реформ. «Найщасливіший час, коли государ – філософ», – проголошував Ф.-М. А. Вольтер. Монарх повинен бути государем милостивим, чутливим до потреб своїх підданих. «Добрий король є кращий дарунок, який небеса можуть дати землі» – писав Ф.-М. А. Вольтер у повісті «Простак».

Франсуа-Марі Вольтер вважав конституційну монархію найкращим державним устроєм того часу. У «Філософських листах», аналізуючи державний устрій Англії, він зазначав, що в ході реформ на зміну «освіченому» абсолютизму прийде конституційна монархія. Ідеалом державного устрою Вольтер уважав республіку. Монархії виникають пізніше, внаслідок завоювання і піднесення військового вождя. «Освічений» абсолютизм був одним з перехідних етапів до становлення республіки. Вольтер, уважав, що правління одного освіченого монарха, без парламенту, дасть змогу королю проводити раціональну політику в своїй країні. Недовіра Вольтера до парламенту пояснювалася також законодавчою діяльністю Генеральних штатів Франції – адже саме за рішенням паризького парламенту були спалені «Філософські листи», заборонені твори Ламетрі, Дідро, Гельвеція.

Вольтер був переконаний у тому, що політична влада й управління суспільством повинні залишатися в руках меншості. Активність мас лякала Вольтера, він писав, що коли чернь почне розмірковувати, все загине. Він боявся революційного перевороту і всі свої надії покладав на реформи зверху. Вольтер не вірив у швидкі зміни суспільного ладу. Для нього важливими соціально-політичними і правовими принципами була свобода, власність, законність, гуманність.

Надії Вольтер покладав на освіченого монарха. «Освічений абсолютизм» філософа ґрунтувався на теорії суспільного договору, що була розроблена Гоббсом.

Ф.-М. А. Вольтер пропонував провести реформи церкви, обмежити привілеї духовенства, скасувати інквізиційні суди, вилучити у церкви право реєстрації актів цивільного стану і

передати його органам міського управління. Духовенство як стан, повинно бути ліквідовано, а священнослужителі перетворені на державних чиновників.

Філософ пропонував відмінити селянські феодальні повинності. Франсуа-Він відстоював думку про рівність усіх перед законом, говорив, що селянин повинен мати такі ж права, як і його господар. Вольтер відстоював принцип відповідності злочинів та покарань, бо за крадіжку хліба карали так само, як і за викрадення коня. Виступаючи проти надмірно суворих покарань, він обурювався їх безглуздою жорстокістю й рішуче осуджував смертну кару. Мислитель виступав проти продиктованих фанатизмом і забобонами переслідувань людей за богохульство, чаклунство, недотримання догматів віри. З обуренням писав Вольтер про масові винищення єретиків, здійснених католицькою церквою. Він вимагав реформи кримінального судочинства, введення права на захист для всіх станів, знищення інквізиції й тортур.

Отже, мислитель розвинув теорію «освіченого» абсолютизму запропонував радикальні реформи держаного устрою, церкви, права, судочинства. Незважаючи на прогресивність поглядів філософа, вони не були сприйняті монархічною владою, і більшість з його новаторських ідей залишалися нереалізованими.

* * *

Ю. В. Кришталь, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)

СОЦІАЛЬНА І ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИНАМІКА САМОЗВАНСТВА У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

Розуміння соціальних процесів, які відбувалися в Російській імперії у другій половині XVIII століття, не можливе без аналізу проблеми самозванства. Важливо зрозуміти сутність явища самозванства у цей період для того, щоб пояснити його феномен у російському суспільстві.

Проблема російського самозванства вивчається досить довго, але і до сьогодні вона глибоко не досліджена. Наукове вивчення проблеми розпочалося в XIX столітті. Головним здобутком дослідників XIX – початку XX століття С. Соловйова, О. Вейдемеєра, М. Мордовцева, М. Костомарова було введення

значного масиву зібраного ними фактичного матеріалу в наукову сферу.

У радянську добу актуалізується проблема селянських воєн, публікуються джерела та наукові дослідження, які комплексно вивчали народні рухи XVII – XVIII століть.

На сучасному етапі історики, використовуючи нові методологічні підходи, аналізують селянські війни в цілому і звертають особливу увагу на такий феномен, як самозванство.

Основною метою статті є аналіз соціальної та територіальної динаміки самозванства у Російській імперії в другій половині XVIII століття.

Самозванство в Росії набуло значного поширення, особливо в другій половині XVIII століття.

Самозванство – це думки, почуття та дії конкретної особи, яка видає себе за іншу, присвоює її ім'я чи статус. Це – особливості сприйняття та внутрішні фактори, якими керується індивід у своїй поведінці. Ознаками самозванства є, по-перше, те, що дієздатний індивід видає себе за іншу людину. По-друге, особа не відмовляється від прийнятої нею ролі тривалий час, незалежно від того, у якому стані вона перебуває, заявляючи про себе. По-третє, особа проводить дії та виголошує заяви для підтримання нового статусу в суспільстві. По-четверте, індивід протягом певного часу має прихильників, які можуть підтвердити його нову роль перед іншими.

Яскравим підтвердження значної ролі самозванства в історії Росії був висновок В. Ключевського про те, що з легкої руки першого Лжедмитрія самозванство стало хронічною хворобою держави. За даними О. Усенка, у період з 1762 по 1770 роки було 18 самозванців, 1771-1780 роки – 20, 1781-1790 роки – 16, 1791-1800 роки – 6 самозванців. Найпоширенішим ареалом прояву самозванства була європейська частина Російської імперії. У другій половині XVIII століття з 65 випадків самозванства 59 (91%) сталися в європейській частині країни, в азійській – лише 5 випадків. У центрі європейської частини – 25 випадків (із них 14 проявів у столиці), а на окраїнах європейської частини – 33 прояви самозванства. Зокрема, на території України – 9, Білорусії – 2, Росії – 22 випадки. У поселеннях міського типу виявлялися самозванці 41 раз, а за їхніми межами – 23 рази.

Основними причинами поширення самозванства було, по-перше, припинення династії Рюриковичів, що викликало появу міфу про правителя, який зникає та повертається. Надія на повернення визволителя та його очікування, віра в те, що він докладе зусиль для звільнення народу від феодального гніту,

формували відповідну соціально-психологічну атмосферу, в умовах якої населення шукало правителів, які переслідувалися або були усунуті від престолу. По-друге, офіційне обрання Івана IV царем, перехід від великокнязівської влади до царської, спричинило утвердження думки, що місце самодержавця доступне тому, хто відчуває себе «Божим обранцем». По-третє, це – особливості менталітету, бо для російського народу характерний невисокий інтерес до права, як гарантії свободи. Всі ці фактори породили сприятливе середовище для самозванства. Особисті якості претендента на престол не відігравали провідної ролі, головне – це належність особи до певної родини, яка мала право на владу.

О. Усенком розроблена типологія самозванців. Він виділяє самозванців –«авантюристів», самозванців – «реформаторів», самозванців – «народолюбців». «Авантюристами» він називає осіб, які прийняли чуже ім'я чи статус задля власної вигоди. Вони не приховували за обіцянками корисливих намірів, досягали свого за рахунок порушення правових і моральних норм. Самозванці – «реформатори», навпаки, намагалися узгодити свої інтереси з інтересами тих станів, які їх підтримували. «Народолюбцями» вважалися особи, які намагалися знайти підтримку серед непривілейованого та напівпривілейованого населення (козаків, солдатІВ, селянства). Окремих самозванців дослідники пропонують зараховувати до категорії «блаженних». Для таких осіб саме самозванство було метою: вони прагнули лише заявити про себе. Зазвичай, це були люди з нездоровою психікою. Із п'ятнадцяти проявів самозванців – п'ятеро були «реформаторами», що об'являлися в містах; восьмеро – поза ними (один – на території України), дванадцятеро – на території сучасної Росії (семеро – у сільській місцевості). 32 самозванці вважалися «авантюристами»: із них одинадцять – у сільській місцевості, двадцять – у поселеннях міського типу, один – на кораблі. Виявлено двадцять самозванців – «блаженних»: у сільській місцевості – три випадки, у поселеннях міського типу – сімнадцять випадків.

Отже, чим менше самозванець переймався проблемами народу, тим більшою була ймовірність того, що вперше він з'явиться саме в місті, на окраїнах найчастіше діяли особи, які мали проблеми з владою.

Самозванство другої половини XVIII століття було важливим фактором впливу на суспільно-політичне життя населення Російської імперії. Динамізм самозванства цього періоду виявився у появі самозванців різних типів: «авантюристів», «народолюбців», «реформаторів» та «блаженних», які заявляли про себе на всіх теренах багатонаціональної країни.

А. Л. Сапронов, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОХОДЖЕННЯ ТЕОРІЇ МАСОНСЬКОЇ ЗМОВИ

Проблема масонської змови є актуальною майже три століття. Сьогодні ця проблема, головним чином, підіймається в засобах масової інформації з метою різних спекуляцій свідомістю населення. Нашою метою є пошук витоків ідеї про змовництво масонства.

Цієї проблеми торкались у своїх працях Є. Черняк, Р. Смоулм, В. Іванов, Л. Замойський, О. Крижанівська та інші дослідники. Найґрунтовніше її висвітлено у працях П. Павлюка «Тайная Архитектура. Масонство» і Рогалла фон Біберштайна «Миф о заговоре. Философы, масоны, евреи, либералы и социалисты в роли заговорщиков». Серед використаної нами джерельної бази варто виділити працю Є. Кузьмішина «История масонства в документах», яка найбільш повно дає виклад основних аспектів цієї проблеми мовою документів.

Офіційною датою виникнення масонства прийнято вважати 1717 рік, коли 4 лондонські ложі створили Велику Ложу Англії. Після цього масонство досить швидко поширилося на європейський континент, а згодом – і поза ним. Це зумовлено як елітарністю «королівського мистецтва», що притягувала дворянство різних країн, так і широкою мережею торгових зв'язків Великобританії, котра слугувала центром поширення масонства. Але головним чинником успіху ідей Ордену була їхня прогресивність, котра полягала у філантропічній морально-етичній спрямованості. Остання не ґрунтувалася на чіткому слідуванні нормам християнства.

Розрив із католицькою традицією позначили вже перші документи масонства. Воно походило з Великобританії, яка була англіканською, й чітко проголошувало віротерпимість, не характерну для тогочасної Європи. Поглиблювало розкол також підпорядкування власної волі масона державним інтересам, що безпосередньо йшло в розріз із католицькою традицією.

Із розширенням мережі лож побоювання, викликані існуванням масонства, вмотивовані його небезпекою для католицьких держав і для спасіння душі, викликали до життя папську буллу від 28 квітня 1738 року, спрямовану проти масонів.

Антимасонські настрої вперше відкрито втілив у специфічний антианглійський варіант тези про змову, що не мав помітних

наслідків, абат Ж. Б. Гольт під час англо-французької війни 1744-1748 років. Він у 1746 році звинуватив масонів, у тому, що вони під гаслом «природної релігії» організовують секти та формують «загальну змову проти релігії». Через рік абат Ларюдан в Амстердамі опублікував твір «Розгромлені масони». У ньому він попереджав про велику антикатолицьку протестантсько-масонську змову, задуману в Англії. Також у памфлеті абат звинувачував масонів, бо хоч вони «відкрито і не нападають на релігію й порядок», але «дуже бридкими фарбами розписують несправедливість тих, хто виганяє свободу та рівність».

В ідеології масонства було закладено більшість ідеалів Просвітництва. Однією з головних ідей того часу була реалізація теорії суспільного договору. Це приводило до того, що члени Ордену були одними з перших, хто стали на боротьбу з абсолютизмом, тобто на шлях перебудови суспільства. Це робило їхню ідеологію радикальною і тягло за собою початок боротьби із владою. Невідступності масонства сприяла їхня віра, що вони служать на благо своєї Батьківщини.

Таким чином, у країнах, де масонство не співпрацювало з владою, остання починала проти прогресивних ідей контрреволюційну пропаганду, котра, зазвичай, персоніфікувалася в самому Ордені. У низці країн це призводило до його тимчасової заборони.

Таємні спільноти як прообрази політичних партій часто використовували масонські організаційні принципи. Також масонство принципово не визнавало традиційних конфесійних і станових обмежень. Це сприяло тому, що йому почали приписувати роль станового хребта в змові, спрямованій проти монархій та церкви.

Показовим чинником була робота радикально-просвітницького ордену ілюмінатів, що припинив своє існування в 1787 році. Він прагнув використовувати масонство як інструмент задля досягнення власних цілей. Це сприяло тому, що консервативна пропаганда почала дуже широко зображати масонів змовниками. Випадок із баварськими ілюмінатами слугував тому, що твердження про змову стало вкрай переконливим. Отже, на основі існування спільного ворога – масонства – продовжувався подальший процес зближення монархів і їхніх прихильників із католицьким консервативним кліром.

Французька революція, наприклад, звела уявлення природного права в ранг формотвірних політичних принципів, а контрреволюційна полеміка звернулася насамперед проти тих, хто ідеологічно підготував і виправдав розрив із традиційною

соціальною та ціннісною системою. Із точки зору прихильників старого порядку, процес підриву основ цього порядку виглядав «жахливою змовою проти трону і вівтаря», за підсумками якої «державний устрій, звичаї та релігія» похитнулися «під ударом філософії». Підставою для подібного застосування категорії змови була моральна і релігійна абсолютизація безальтернативної владної, соціальної та ціннісної системи.

Вивчаючи резонанс антимасонської агітації, слід, крім популярно-теологічних уявлень і аргументів, брати до уваги й соціально-психологічні механізми. Найважливішою з нетеологічних причин прихованої ворожості до масонів і поганих чуток про них був таємний та соціально винятковий характер масонства. Звичайними для вищих ступенів масонства були фантастичні, а часом і криваві обряди та клятви. Це, а також відсутність безпосереднього зв'язку масонів з Майстрами Великих Лож теж сприяли безглуздим вигадкам, наклепам, поширенню страху і навіть провокували їх.

Таким чином, інститут масонства через неприйняття конфесійних і станових вимог виглядав організацією нового типу. Але все-таки це був закритий, езотеричний таємний союз, який культивував дивні ритуали й тим самим сіяв серед населення певні сумніви. Зближення консервативних елементів у боротьбі проти спільного ворога змусило їх почати шукати підтримку в суспільстві, яке ще повністю не розірвало з традицією. Основним методом боротьби була пропаганда, що зображала масонів як антирелігійну і антидержавну організацію, що прагнула лише влади. І саме в цій риториці зародилася теорія масонської змови, яка й сьогодні цікавить світове співтовариство.

* * *

С. М. Мошенко, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)

ДЖОН РОКФЕЛЛЕР – ЗАСНОВНИК ДИНАСТІЇ МІЛЬЯРДЕРІВ

У сучасному світі Рокфеллери вважаються однією із найуспішніших династій, що розбагатіли завдяки нафтовому бізнесу. Понад століття вони знаходилися в авангарді соціально-економічного і політичного життя США. На сьогодні їхній статок становить понад 6 мільярдів доларів. Розпочалася ж приголомшлива історія багатства сім'ї Рокфеллерів – 8 липня

1839 року, коли на світ з'явився Джон Девісон Рокфеллер. Тоді ніхто не міг й припустити, що в майбутньому його будуть називати найбагатшою людиною в історії США.

Питання становлення та розквіту династії аналізувалося не лише в наукових працях, документах і мемуарах, а й у публіцистичних та навіть художніх творах. Фундаментальних праць про засновника династії не так і багато. Серед них можна виокремити працю Алана Невінса – «Джон Рокфеллер. Промышленник и філантроп», де висвітлено життєвий шлях Рокфеллера. Досить ґрунтовним є дослідження А. Фурсенка «Династия Рокфеллеров», у якому автор аналізує діяльність усієї родини, у тому числі й Джона. Основним джерелом є мемуари самого мільярдера, де він описує власне життя.

Так, у родині Джона Рокфеллера панувала бідність, тому ще змалку він привчився економити кожний пенні, що стало візитною карткою Рокфеллера в майбутньому. Хист до підприємницької діяльності в ньому відкрився завдяки батькові – Вільяму. На першій сторінці своїх мемуарів Джон говорив про те, що вдячний йому за вказівку правильного шляху в житті.

Прагнучи допомогти матері забезпечувати родину, Рокфеллер у 16 років улаштовується на роботу в Клівленді в компанію «Хьюітт і Таттл», яка займалася продажем сільськогосподарської продукції. Згодом, не задоволений своїм заробітком, що становив 600 доларів на рік, Джон відкриває таку ж компанію.

Під час Громадянської війни в США (1861-1865 роки) фірма Рокфеллера значно збагатилася і Джон вирішив укласти кошти в нафтовий бізнес, а саме у виробництво гасу, збудувавши у Клівленді разом зі своїм партнером Ендрюсом нафтопереробний завод – компанія Рокфеллера, яка дістала назву «Рокфеллер і Ендрюс». Вона стала найбільшою в нафтовому бізнесі штату Пенсільванія.

У 1866 році до справи долучився брат Джона Рокфеллера – Вільям. Компанія успішно розвивалася на внутрішньому ринку та прагнула вийти на міжнародний. І вже в 1870 році Рокфеллер разом зі своїми компаньйонами створив легендарну нафтову компанію «Стандарт Ойл Компані». На початковому етапі її роботи підприємець почав скуповувати невеликі та середні нафтові фірми. Це дало можливість перетворити «Стандарт Ойл» у монополію, що володіла майже всіма ресурсами Клівленда – найрозвиненішого нафтового району США того часу.

Скуповуючи конкурентні фірми, Джон Рокфеллер у 1882 році створив інноваційну форму корпорації. Так виник перший в історії США трест «Стандарт Ойл Траст». Ця організація об’єднувала

41 компанію й мала понад 100 000 співробітників. Вона управлялася комітетом з дев'яти осіб на чолі з Рокфеллером. В управлінні трестом активну участь брав і Джон Рокфеллер молодший.

Із часом Рокфеллер старший став дуже забезпеченою людиною. Завдяки цьому, він фінансував політиків, сенаторів, конгресменів як від власного імені, так і від імені компанії. Досить часто він виступав спонсором демократичної та республіканської партій.

Єдиною важливою політичною фігурою, яку не вдалося підкупити, був Теодор Рузвельт, який, ставши президентом у 1901 році, розпочав кампанію посилення контролю над великим бізнесом. У 1906 році Рокфеллер із членами правління «Стандарт Ойл» відповідно до антимонопольного закону Шермана, був звинувачений у змові з метою обмеження торгівлі.

Не тільки політична влада була проти треста «Стандарт Ойл», а й пересічне населення. Останнє підбурювалося серією статей у журналі «Мак-клюрс», надрукованих у 1904 році Ідою Трабелл. Скандальна журналістка розкритикувала діяльність трестів загалом і Рокфеллера зокрема. Вона розкрила механізм угод, що давали можливість тресту зберігати провідне становище у нафтовій промисловості.

У результаті судових процесів компанія Джона в 1911 році була розділена на 38 частин, у кожній із яких Рокфеллер хоч і мав свою частину капіталу, але далеко не вирішальну. Проте власність Джона в 1917 році оцінювалася від 900 мільйонів доларів до одного мільярда, що становило 2,5% від тодішнього ВВП Сполучених Штатів Америки.

На сьогодні Джон Рокфеллер уважається найбагатшою людиною за всю історію США. Журнал «Forbes» оцінював його статки (в перерахунку на еквівалент 2007 року) у 318 мільярдів доларів. Для порівняння, найбільший капітал того часу – Білла Гейтса – становив близько 50 мільярдів доларів.

Таким чином, Джон Девісон Рокфеллер не тільки став найуспішнішим бізнесменом, а й заклав міцний фундамент для реалізації бізнес-планів своїх нащадків. Він започаткував династію мільярдерів, яка мала вагомий вплив на соціально-економічний і політичний розвиток Сполучених Штатів Америки та всього світу загалом.

* * *

М. М. Шевчук, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ВОЛІ У ТВОРЧОСТІ ВОЛЬТЕРА

Проблема свободи волі турбувала мислителів ще з Античності. У наш час, коли існує багато псевдонаук і псевдорелігій, це особливо актуальна. Проблему свободи волі досліджували античні філософи, релігійні діячі Середньовіччя, діячі епохи Відродження та Просвітництва. Але ми спинимося на поглядах французького мислителя Вольтера. Він уважав, що кожна особа має вибір, а тому сама творить власну долю.

Питання, пов'язані з проблемою свободи волі в творчості Вольтера, досліджували в СРСР із марксистсько-ленінської позиції А. Акимова, С. Артамонов, Н. Розов, А. Гумідов; із позиції індивідуальності цю тему розкривали російські вчені С. Курдашов, Ю. Каберухін. Серед українських дослідників варто виділити роботи Б. Года, І. Майданюк, О. Івченко, І. Хворостяного та інших. Метою цієї статті є висвітлення поглядів Вольтера на проблему свободи волі, представлену в його філософських творах.

Уперше питання свободи волі Вольтером поставлено в романі «Задіг, або Доля» , опублікованому в 1747 році. У творі Задіг – красивий хлопець, який постійно постає перед вибором: висловити свою думку чи змовчати, захистити слабшого чи пройти повз, не помітивши несправедливості. Такі його дії приводять спочатку до вигнання, а потім – до продажу в рабство. Але це не нівелює його твердих переконань щодо власної життєвої позиції. Підсумок є – Задіг одружується на царівні та стає правителем Вавилону. Цим самим автор підтверджує ідею, що Задіг власним вибором сам творив власну долю.

Дія цього роману, як і більшість подій у творах Вольтера, розгорталася на Сході, в районі від Євфрату й до Інду, тобто на території нинішнього Іраку, Ірану, Пакистану та Індії. Це землі, де, згідно з історичними даними, й зародилася цивілізація. Символічним можна вважати образ вольтерівського Сходу. Вольтер хотів показати актуальність питання свободи волі в стародавні часи. У повісті «Світ, який він є, бачення Бабука, записане ним самим». Вищі Сили в образі Ангела доручають скіфу визначити долю перської столиці Персиполя. Але Бабук, поживши з персами, дійшов до висновку, що будь-хто заслуговує на другий шанс, тому він просить Гавриїла помилувати місто. В цьому випадку людина виступає ще й вершителем долі цілої цивілізації.

Подібне він показував і в однойменній повісті «Мікромегас». Головний її герой – космічний велетень, який був ученим і письменником. Він писав книгу на тему майбутнього людської цивілізації. Парадокс, але всі сторінки в книзі пусті. Вольтер переконаний, що людська цивілізація своєю історією сама напише цю книгу. Таким чином, «доля людства в його руках», – стверджував мислитель.

У романі «Кандид» головний герой, шукаючи кохану, проходив багато різних випробувань. Він вижив у Болгарському військові, у Лісабоні під час руйнівного землетрусу, двічі перетнув Атлантику. Подолавши багато випробувань, вибравши нелегкий життєвий шлях, головний герой усе ж таки зустрічається зі своєю коханою. Отже, Кандид, роблячи вибір, сам творив свою долю.

Подібним шляхом ішов і герой повісті «Історія подорожі Скарментадо», де автор показав криваві наслідки релігійного фанатизму, що виливалося у бійню між католиками та протестантами, страту голландського міністра лише за переконання, що можна врятуватися лише вірою. В епізоді, коли король Іспанії схилився перед главою інквізиції, філософ показав небезпеку насильницької ідеології, адже вона позбавляє людини вибору, можливості бути самим собою, а отже – існувати. Вольтер говорив: «Особа, яка не має власної думки є рабом, вона не є вершителем своєї долі».

Отже, один із провідних діячів культури доби Просвітництва Вольтер протягом 40 – кінця 50-их років XVIII століття мав насичене багатьма подіями життя. Саме в цей період відбулося його звернення засобами філософських різноманітних праць до проблеми свободи волі. Герої Вольтера – це люди активні, зі стійкою життєвою позицією, які в найкритичніші моменти роблять вибір і досягають успіху.

Отже, «кожна людина приречена на вибір, а отже, і на творення своєї долі. Відмова від вибору – це теж вибір, але він полягає в передачі рішення за свою долю іншій особі», – стверджує мислитель. Цією тезою відомого французького просвітника повинна керуватися й сучасна молодь, яка часто наштовхується на різні життєві випробування й іноді не може знайти очікуваного власного шляху. Тому нам необхідно взяти на озброєння ідеї діячів європейського Просвітництва і керуватися ними впродовж усього земного життя.

* * *

Т. О. Андріященко, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Левченко Ю. М.)

КОНСТИТУЦІЙНА ХАРТІЯ ДЕРЖАВНОГО СПІВТОВАРИСТВА СЕРБІЇ І ЧОРНОГОРІЇ

Найбільш складний процес державотворення відбувався на Балканах. Він був зумовлений довготривалим розпадом СФРЮ та формуванням нових держав на її території. Черговий етап цього процесу розпочався з об'єднання двох південнослов'янських держав. Відповідно до Договору про перебудову відносин між Сербією та Чорногорією від 14 березня 2002 року планувалося створення нової спільної держави на території Сербії та Чорногорії. 27-29 січня 2002 року проект хартії був схвалений більшістю голосів Скупщинами Сербії й Чорногорії. Депутати парламентів не мали права вносити зміни чи доповнення у текст хартії, що був складений спеціальною конституційною комісією. Для її схвалення була потрібна проста більшість голосів.

У Скупщині Сербії із 250 депутатів «за» проголосували 166 депутатів, 47 були «проти», 7 утрималися. В чорногорському парламенті, який обговорював хартію протягом двох днів, із 70 депутатів 55 проголосували «за», 8 – «проти» і жоден депутат не утримався від голосування. У Вічі громадян Скупщини СРЮ за прийняття хартії проголосували 84 із 138 депутатів, при цьому 31 висловився «проти». Із 40 депутатів нижньої палати Скупщини СРЮ за хартію проголосували 26, проти – 7 і один утримався.

4 лютого 2003 року на спільному засіданні палат парламенту офіційно було проголошено нове державне утворення Сербія і Чорногорія (далі – СіЧ).

Першим президентом Сербії та Чорногорії став представник Чорногорії Светозар Марович. Головою парламенту обрано представника Сербії Драголюба Мічуновича, якого у 2004 році замінив Зоран Шамі. Згідно з документом, нове державне утворення стало співтовариством двох держав у їх нинішніх кордонах. У складі Сербії залишалися дві автономії – край Воєводина і край Косово.

Хартією проголошувалася «повна рівноправність» двох членів СіЧ. Спільнота СіЧ буде єдиним суб'єктом міжнародного права, а його громадяни матимуть рівні права на територіях обох республік (ст. 14). Нове державне утворення матиме єдиного президента, який буде одночасно й прем'єр-міністром. Строк його повноважень становив 4 роки. Президент і голова парламенту не можуть представляти одну країну, тому голову парламенту замінюють

представником іншої країни. Компетенція президента СіЧ включала в себе:

- представництво СіЧ в країні й за кордоном;
- головування на засіданнях Ради міністрів і керівництво її роботою;
- пропозиція Скупщині СіЧ кандидатур членів Ради міністрів та звільнення їх з посади;
- членство у Верховній раді оборони;
- видання указів про призначення та звільнення з посади керівників дипломатичних і консульських представництв СіЧ, прийняття грамот іноземних дипломатичних представників;
- нагородження нагородами та іншими видами заохочень;
- проголошення законів й інших актів, прийнятих Скупщиною СіЧ, і постанов, прийнятих Радою міністрів;
- оголошення виборів до Скупщини СіЧ.

Урядом Сербії та Чорногорії була Рада міністрів. Вона складалася із п'яти міністерств – закордонних справ, оборони, внутрішніх економічних відносин, міжнародних економічних відносин, з прав людини і національних меншин. Саме ці сфери були виключною компетенцією нового державного утворення. Всі інші, в тому числі валютно-фінансова, митно-тарифна політика, були окремими. Загальними для сербів і чорногорців залишалися армія й Суд СіЧ. Планувалося визначити нові для спільноти гімн, герб і прапор. Строк повноважень міністра становив чотири роки. Рада міністрів здійснювала такі повноваження:

- визначає і проводить політику СіЧ згідно зі спільною політикою та інтересами держав-членів;
- координує роботу міністерств;
- виносить на розгляд Скупщини СіЧ проекти законів та інших актів зі сфери компетентності міністерств;
- призначає та звільняє з посади керівників дипломатичних і консульських представництва СіЧ та інших функціонерів відповідно до закону;
- приймає підзаконні акти, рішення та інші загальні акти в процесі виконання законів.

Конституційним законом про виконання Конституційної хартії, який також був прийнятий 4 лютого Скупщиною СРЮ слідом за парламентами СіЧ, визначалися терміни формування органів влади співтовариства. Вони не повинні були перевищувати 30 днів.

Найближчим часом було передбачено прийняття закону про вибори депутатів Скупщини СіЧ. Вона складалася із 126 депутатських місць, з них сербам діставалося 91 місце, а

чорногорцям – 35 (ст. 20). Після цього, через 5 днів повинні бути проведені вибори депутатів Скупщини СіЧ у парламенті СРЮ. Ще через 5 днів, після цього відбувалося її перше засідання. На ньому обралися голова Скупщини і його заступник, приймалися закони про тимчасове фінансування органів співтовариства, тимчасові правила роботи Скупщини й закон про вибори президента СіЧ. Потім відбувалися вибори президента СіЧ у парламенті. Через 5 днів президент, він же прем'єр, повинен був запропонувати склад свого кабінету міністрів. Не пізніше ніж через 25 днів після виборів президента має бути сформований Суд СіЧ.

Сербія і Чорногорія повинні будуть протягом 6 місяців прийняти нові конституції, внести поправки до свого чинного законодавства, виходячи з норм Конституційної хартії. Органи влади СРЮ продовжували працювати ще як мінімум місяць після проголошення нової спільноти СіЧ для того, щоб забезпечити спадкоємність у діяльності органів державної влади до остаточного формування нових владних структур СіЧ.

Проте основною проблемою новоствореного співтовариства було те, що хартія чітко не визначила, чи буде СіЧ федерацією, чи конфедерацією, чи унією або союзом, що свідчило про нестабільність цього державного утворення. Адже через три роки передбачалася можливість проведення референдуму про незалежність як Чорногорії, так і Сербії.

Таким чином, новостворене державне співтовариство ще на початку свого законодавчого оформлення було схильне до нестабільності, що в подальшому і призвело до розпаду. Не тільки невизначеність у формі державного устрою була «недоліком» цієї хартії, а й суперечності у виконанні різними органами чи посадовими особами одних і тих же функцій та проблема визначення чіткої ієрархії їх підпорядкування.

* * *

А. О. Срібний, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)

ДЕМОКРАТІЯ ЧИ ТОТАЛІТАРИЗМ? ВИБІР НІМЕЦЬКОЇ НАЦІЇ

Політична сфера була і є важливим чинником організації людського суспільства. Питання вибору німецької нації особливо загострилося після закінчення Першої світової війни, коли перемогу, здавалося, здобули республіканці, але вони не змогли

скористатися сприятливим становищем і повністю усунути від влади прихильників монархії.

Вивчення питання боротьби між республіканцями та монархістами у Німеччині у 20-их роках XX століття займалися провідні вчені не лише Німеччини, але й зарубіжних країн. Ключові питання цієї проблеми знаходять висвітлення у багатьох монографіях та окремих публікаціях. Історіографію цього питання можна розглядати у кількох напрямах. Першу групу представляють власне німецькі науковці: В. Руге, Г. Кіндер, Л. Гинцберг та інші. До другої групи можна віднести радянських дослідників, які керувалися переважно тогочасними ідеологічними догматами. Тому їхні праці необхідно розглядати критично. До них можна віднести В. Баєва, І. Галкіна, Я. Драбкіна, В. Кульбабкіна, Я. Овчиннікова, М. Орлову, В. Потьомкіна, С. Сказкіна та інших.

Початок протистояння між республіканцями і монархістами поклала Перша світова війна та програш Німеччини у ній, що спричинило повалення монархії й установлення, здавалося б, демократичних методів управління країною. Але, незважаючи на значно кращу стартову позицію, республіканці діяли нерішуче й незлагоджено, що в майбутньому матиме негативні наслідки для долі німецького народу в цілому.

Поразка Німеччини у Першій світовій війні, а також умови Версальського договору, який було підписано 28 червня 1918 року, призвели до краху монархії та поступового впровадження в країні демократичних принципів організації влади й управління, але насправді консервативні сили, як виявилося, взяли лише стратегічну паузу і не самоусунулися від спроб повернути колишню могутність Німеччині та відновити свою владу в країні.

У цей період у Німеччині виникає низка партій та рухів. Великим недоліком республіканців було те, що вони не могли знайти компромісів, до того ж вони навіть не мали чіткої програми дій .

Німецьке суспільство у досліджуваний період перебувало на роздоріжжі. Йому необхідно було зробити вибір: чи продовжувати розвивати демократичні принципи, чи перейти до іншої форми управління. Населення не змогло змиритися з кількома речами. По-перше, не було вчинено адекватних висновків після програшу країни у Першій світовій війні; по-друге, внаслідок війни в країні загострилися реваншистські настрої, що всіляко підігрівалися монархістами. Тому в німецькому суспільстві відбувся своєрідний розкол політичних думок щодо майбутнього шляху його розвитку.

У той же час зазначимо, що республіканські сили не мали міцної підтримки серед населення, а особливо у його провідних

верств. Це проявилося навіть у конституції, яка надавала рейхспрезиденту занадто багато влади. Фактично ця посада прирівнювалася у багатьох аспектах до посади імператора в колишній імперії.

У 1920 році відбувся Каппівський путч, метою якого було встановлення жорсткої влади в країні. Але в цей період суперникам СДПН, НДП і Партії центру вдалося об'єднатися та відстояти владу. Проте він чітко продемонстрував слабкість тогочасної влади у Німеччині. Тому затишшя фактично було недовгим й уже у 1923 році відбулися нові виступи. Спочатку ліві сили вирішили захопити владу в країні. Але в руках монархістів і прихильників жорсткої влади залишався значний важіль впливу – рейхсвер. З часом повстання лівих сил було розігнано військами. Особливо кривавими були бої на вулицях Гамбурга, де війська кілька днів були змушені вести боротьбу з робітниками. Під час «Пивного путчу» 9 листопада 1923 року на арену політичної діяльності вийшов А. Гітлер. Але він ще не мав достатньої підтримки, тому спроба змінити суспільно-політичний лад провалилася.

Усе це свідчило, що влада в країні не мала достатньої кількості союзників. Коли у 1925 році на посаду рейспрезидента обрали фактично колишнього монархіста і військового Пауля фон Гінденбурга, майбутнє країни стало вирішеним.

Якщо проаналізувати причини, чому саме німецьке суспільство відкинуло демократичний шлях розвитку країни і сприяло встановленню тоталітарного режиму, можна сказати, що для цього була низка причин. Однією з головних була неготовність німецької нації у цей період розвивати демократію. Країні була потрібна жорстка рука управління для стабілізації ситуації. Республіканці з такою роллю не впоралися, і люди, розчарувавшись у них, схилилися до думки, що лише тоталітарний режим може стабілізувати ситуацію.

Велике значення у країні мав рейхсвер, але через те, що фактично після війни не відбулася її чистка, в армії залишилося багато прихильників монархії та жорстких методів управління. В майбутньому це мало небажані наслідки для республіканців. До того ж еліта німців, місцеві магнати були зацікавлені в сильній владі, яка не буде робити перешкод розвиткові їхнього бізнесу.

Як бачимо нестабільність у Німеччині впродовж 20-их років XX століття призвела до зміни політичної думки. Демократичні сили не змогли скористатися своїм шансом, а тому суспільство розчарувалося у них і шукало іншу силу, яка змогла б стабілізувати ситуацію. Власне, це й призвело до стрімкого зростання популярності А. Гітлера та його політичної сили. Ті думки, які

відстоював Гітлер, стають близькими для різних верств суспільства.

Таким чином, можна зробити висновок, що фактично у період 20-их років XX століття в Німеччині відбувалася боротьба між демократичними та монархічними силами. Нездатність демократичних сил повністю взяти ситуацію у країні під свій контроль, а також її стабілізацію призвела до розчарування широких верств населення у їхній діяльності. Тому населення шукало іншу силу, яка відповідала б їхнім інтересам. Саме такою силою в цей період поступово стає НСНРП на чолі з А. Гітлером, який зрозумів настрої більшості суспільства і зумів ними скористатися. Але це був хибний шлях, який німецьке суспільство незабаром відчуло на собі.

* * *

С. О. Срібний, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)

СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДО ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна – один з найбільш широкомасштабних збройних конфліктів в історії людства, наслідки якого перекроїли всю карту світу. Події 1914-1918 років були не тільки військовим протистоянням, але і війною психологічною, в якій настрої в армії й суспільстві були не менш важливі, ніж, наприклад, постачання боєприпасами або забезпечення військовою технікою.

Російська армія перед війною складалася на 84-88% з селян, що відповідало загальній структурі населення Росії, 85% якого до 1913 року жили в селі. З традиційним менталітетом солдатів-селян пов'язаний і їхній патріотизм. Парадоксально, але протягом усієї війни, аж до весни 1917 року, цензура незмінно оцінювала настрій російської армії як бадьорий та патріотичний. Однак, незважаючи на вибух патріотизму на початку війни, існує безліч свідчень «несвідомого» ставлення до неї основної маси солдат.

У листах із фронту солдати часто вказували своє місцезнаходження, описували до дрібниць свою частину. Це порушення (оскільки розкривалася військова таємниця) свідчило про відсутність у вояків серйозного ставлення до війни і до противника на початкових етапах війни.

На патріотизм робітників указує різке зменшення кількості страйків на початкових етапах війни. Населення усвідомлювало, що

держава в складний період має сконцентруватися на протистоянні німецькій агресії та об`єднатися для боротьби із зовнішнім ворогом. Із початку мобілізації в липні 1914 року до початку 1915 року в країні не було жодної демонстрації.

Установи, які перед війною сподівалися на збільшення державних дотацій і постійно скаржилися на брак коштів, у перші дні війни без зволікання знайшли гроші для допомоги сім'ям військовослужбовців та платежів на потреби фронту, а також виділили співробітників для проведення громадських робіт. Оборона стала об'єднуючою силою. Протягом усього декількох днів розрізнені земства, а за ними й міські думи самоорганізувалися у Всеросійські союзи, які згодом утворили Земгор – об'єднаний комітет Земського і Міського союзів, створений 10 липня 1915 року для допомоги уряду в організації постачання російської армії.

Важливим у цьому плані є ставлення інтелігенції до війни. Студенти, найбільш соціально нестабільна група, незважаючи на молодість та щиру віру в свою освіченість, записувалися на військову службу або йшли на заводи. 28 вересня 1914 року в «Русских ведомостях» було опубліковано складене І. Буніним звернення «Від письменників, художників і артистів». У ньому висловлювався протест проти жорстокості війни, в результаті якої «гинуть у згарищах дорогоцінні витвори мистецтва, храми та книгосховища, змітаються з лиця землі цілі міста і селища, кров'ю течуть ріки ...».

Монарх отримав статус героя, який повинен привести країну до перемоги. Його оспівували, за нього молилися, перед ним схилялися. Імператриця та старші доньки пішли працювати сестрами милосердя у військовий шпиталь, що стало прикладом для російської аристократії.

Початок Першої світової війни призвів до різкої поляризації в Росії політичних і класових сил. Монархічні й ліберально-буржуазні партії виступали на підтримку ведення війни. Зокрема, кадети говорили про прямий обов'язок народу зберегти Батьківщину єдиною і неподільною, захистити від посягань ворогів, задля чого відкласти всі внутрішні суперечки.

Згодом свідомість населення, стабілізована на початку світового військового конфлікту, виявилася залучена у вир політичних ідей. Особливо ефективною в цьому напрямі була діяльність РСДРП (б), члени якої із самого початку виступали проти імперіалістичного характеру війни, закликаючи до перетворення її у громадянську.

Отже, на перших етапах війни населення сприйняло її як можливість продемонструвати силу Російської імперії й

закріпитися серед провідних країн світу. Однак хвиля патріотизму, яка на початку війни сприяла мобілізації всієї держави на боротьбу з ворогом, почала згасати. Народ розчарувався у можливих «перевагах» війни і бажав її якнайшвидшого завершення.

* * *

Д. Л. Сідельніков , студент V курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)

ЦІНЬ ЦЗЮШАО – ВИДАТНИЙ КИТАЙСЬКИЙ МАТЕМАТИК СУНСЬКОЇ ЕПОХИ

Цінь Цзюшао, знаменитий математик, алгебраїст, народився близько 1202 року в Аньює, околиці Пучжоу (сучасна провінція Сичуань). Він – автор класичного трактату «Шу шу цзю чжан» («Книга про числа/обчислення в дев'яти розділах»). Його біографії немає в «Сун ши» («Історія епохи Сун»), і вона реконструюється за різними свідченнями сучасників, насамперед сановника й літератора Лю Кечжуана в «Доповіді про роззброєння війська під керівництвом Цинь Цзюшао», побутописця й поета Чжоу Мі в «Продовженні збірки різних відомостей років гуй синь».

У вступі до «Продовження збірки різних відомостей років гуй синь» Цінь Цзюшао назвав себе вихідцем з області Лу (провінція Шаньдун), мабуть, указавши цим на тодішнє місцеперебування або натякнувши на причетність до батьківщини Конфуція. Насправді він був родом з Аньює, як і його батько Цінь Цзію, який у 1193 році отримав вищий учений ступінь цзинь ши. У 1219 році, коли Цінь Цзию керував Бачжоу, військові вчинили заколот у Сичуані й 17-річний Цінь Цзюшао примкнув до урядових військ, які придушували це повстання, очоливши загін земляків-добровольців.

У 1224 році Цінь Цзію був призначений молодшим начальником служби податного обліку та картографування в столиці Південної Сун – Ханчжоу, де Цінь Цзюшао мав честь навчатися у «великого літописця-астролога» (тай ши), глави придворного астролого-астрономічного й календарного управління. Проте вже в 1225-1226 роках його батько отримав в управління міста Тунчуань, куди перебрався й син. У 1233 році Цінь Цзюшао призначений помічником начальника повіту (сянь вей) в Сичуані, де навчався прози в стилі «паралелей і пар» (піньлі) та поезії в жанрах ци та ши у Лі Мейтіна, чиновника з провінційної столиці Ченду. Він майстерно володів мечем, стріляв із лука, їздив верхи, грав на різних музичних інструментах, писав вірші й прозу,

пророкував за зірками, але не вирізнявся доброчесністю, що відзначив сановник і літератор Лю Кечжуан (1187-1269) у доповідній імператору: «Сильний, як тигр чи вовк, і отруйний, як гадюка або скорпіон».

Коли війська монголів у 1236 році вторглися в Сичуань, Цінь Цзюшао переїхав до Цічжоу, де він відзначився жорстким ставленням до військових. Така політика викликала протест з їхнього боку, тому він був переведений у Хечжоу. Провернувши там незаконні операції з продажу продовольства й солі, Цінь швидко розбагатів, а згодом перебрався до міста Хучжоу, де влаштував собі розкішну резиденцію, в якій розважався з жінками й займався музикою. У 1244 році був призначений адміністратором (тун-чжі-лан) у місті Цзянькан, але через смерть матері повернувся в Хучжоу, де, вірогідно, в період трирічної жалоби написав свою основну працю під назвою «Шу Сює да лює» або «Шу шу да лює».

У 1254 році Цінь Цзюшао став радником у військовому управлінні (чжі-чжі-си) Цзянькана, але незабаром знову повернувся додому. Скориставшись підкупом, потрапив на аудієнцію в Янчжоу (провінція Цзянсу) до фаворита імператора Чицзуна, могутнього канцлера Цзя Сидао. Це дозволило йому в 1258-1259 роках дістати посаду правителя Цюнчжоу. Прослуживши всього кілька місяців, Цзюшао був звинувачений у корупції й знову повернувся додому. В 1259 році він зі своїм другом, ученим і сановником У Цянем відправився в Інь, де став помічником начальника (си чен) сільськогосподарського управління. Того ж року У Цянь був призначений канцлером, але вже в 1260 році зміщений із посади та висланий до Чаочжоу. Цінь Цзюшао, привласнивши обманним шляхом частину земель У Цяня оселився в Мейчжоу, де й прожив до смерті.

У передмові до «Шу шу цзю чжан» Цінь Цзюшао зазначав, що «сприйняв науку чисел (шу Сює) від благородного чоловіка – таємничого відлюдника (інь цзюнь-цзи)», а цим терміном, як відомо, Сима Цянь позначав Лаоцзи. Загальна мета трактату вченого: виходячи з єдності чисел (шу) і Шляху-дао («не є двома коріннями»), з'єднати нумерологію (сяншучжі-Сює) з математикою, «проникнення в дух і просвітленість, проходження природи та приречення» з «канонічним упорядкуванням справ у світі й розподілом за родами темряви речей». У трактаті 81 завдання розподілені по 9 «пологів» (лей). Кожне завдання супроводжується відповіддю, «правилом» (шу), що містить метод і рішення (цао), визначається послідовність дій, додається пояснювальна схема. Однією з чудових особливостей «Шу шу цзю чжан» є такий запис рівнянь з вільним членом, який робить його

завжди негативним, що, по суті, еквівалентно тому, який з'явився в Європі лише на початку XVII століття відповідно до правила прирівнювання рівняння до нуля. За свідченням одного з ранніх коментаторів трактату, відомого математика Лі Жуючі, позитивні числа в ньому писалися червоною тушшю, а негативні – чорною. Сам рукопис «Шу шу цзю чжан» не зберігся. Найстаріший текст, який складається з 9 цзюанів, міститься в енциклопедії «Великий звід періоду Юн-ле», звідки у відредагованому вигляді перенесений у «Си ку цюань шу». Другий варіант, описаний Чжао Цимеєм у 1616 році, проіснував до початку XIX століття. Найбільш авторитетне та узагальнене видання трактату з 18 цзюаней здійснив видатний бібліофіл Юй Сунянь у збірці «Звід книг залу чудових хлібів» (1842).

Отже, незважаючи на те, що в епоху Сун стан китайського суспільства й господарства не сприяв прогресу математичних знань, а основною тенденцією було вдосконалення традиційних методів математичних обчислень, у XIII століття з'явився великий математик Цінь Цзюшао, автор ідеї невизначених рівнянь, розв'язання рівнянь десятого ступеня й завдань з арифметичної прогресії. Водночас основною перешкодою на шляху математичного прогресу була та обставина, що в сунський час математика залишалася додатком до астрономії або рахівництва: нею користувалися для складання календарів, розрахунку затемнень та руху планет або для підрахунку майна.

* * *

А. В. Сириця, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В ІНДІЇ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Завершення Першої світової війни активізувало національно-визвольні рухи, які охопили практично всі континенти, тобто території так званих недержавних народів. Особливо гостро з цією проблемою зіткнувся у своїх колоніях уряд Британської імперії.

Безпосереднім приводом до піднесення національно-визвольного руху 1918-1922 років стали реформи британського уряду, спрямовані на зміцнення колоніального статусу Індії. Водночас англійська колоніальна адміністрація посилила кримінальні покарання за антиурядові дії та антиколоніальні виступи. У народів Індії така політика викликала гостре

невдоволення, що переростало у відкритий бунт. Антиколоніальну боротьбу очолив Індійський національний конгрес (ІНК), визнаним лідером та ідеологом якого був Махатма Ганді. Його вчення поєднувало політичні, морально-етичні й філософські концепції, що сформувалися під впливом індійських традиційних цінностей та європейських ідей.

Завдяки соціальним ідеям про створення суспільства на засадах справедливості (сарводайя), гандизм знаходив відгук у широкого загалу індійського селянства й міських низів. Заслугою Ганді було те, що ідеї боротьби за незалежність і перетворення суспільства він виклав у доступних та прийнятних для більшості населення образах. У народі його називали Махатмою, що означає «велика душа». Широкою підтримкою користувалися методи боротьби, що їх запропонував Ганді. Ці методи не передбачали насилля (бойкот, мирні демонстрації, відмова від співробітництва тощо). Важливим було те, що протестний рух поєднувався з терпимістю до колонізаторів (сатьяграха). Отже, гандизм об’єднав індійське суспільство у спільній боротьбі та, зрештою, змусив колонізаторів без кровопролитної збройної боротьби надати країні незалежність. Ганді та його вчення про населення піддавалися жорсткій критиці з боку радикальних діячів національного руху, оскільки вони не сприймали жодних компромісів із колонізаторами, а обстоювали революційний шлях до незалежності.

Щоб не спровокувати зіткнень із колоніальними військами, Конгрес закликав індійський народ уникати будь-яких форм насильницької боротьби. ІНК заперечував розподіл суспільства на класи та розпалювання класової ворожнечі. Такий політичний підхід консолідував національні сили й давав можливість протистояти традиційній політиці колонізаторів, що виражалася словами «розподіляй і володарюй».

У 1918-1922 роках промислові центри Індії були охоплені масовими страйками. Страйкували текстильники Бомбея, Ахмадабада, металурги Джамшедпура, залізничники Бенгалії. У 1921 році число страйкарів досягло 600 тисяч чоловік. Вимоги індійського робітництва торкалися насамперед задоволення економічних потреб. Разом із тим висувалися і політичні вимоги. Об'єктивно робітничий рух зливався із загальнонаціональними антиколоніальними виступами, посилюючи їх гостроту.

У 1920 році було створено Всеіндійський конгрес профспілок, що стало важливим кроком на шляху об'єднання сил промислових робітників. Тяжкі соціальні умови, кастова, релігійна, мовна і національна розз’єднаність широких верств індійського суспільства

зумовили значні труднощі у справі об’єднання антиколоніальних сил. Національний конгрес, індійська інтелігенція, її організації та об'єднання намагалися подолати цю розчленованість у суспільстві. В Індії сформувалися дві течії робітничого руху. Одна з них перебувала під впливом Національного конгресу, інша – англійських лейбористів. Обидві течії відкидали насильницькі методи боротьби.

Водночас із наростанням невдоволення в містах значного розмаху набрав селянський рух. Селяни в першу чергу намагалися позбутися середньовічних пережитків, але об'єктивно їхня боротьба підсилювала й антиколоніальний рух.

У 1920 році серед селян-сикхів відродилася діяльність секти акалі, яка виступала за перерозподіл прибутків від храмових земель на користь селянських громад. У її керівних комітетах велику роль відігравали члени Національного конгресу. До руху долучилася партія «Гадар», яка намагалася повести селян на боротьбу з англійськими колонізаторами. Однак через свою обмеженість рух був легко придушений.

На півдні Індії, в Мадрасі, населеному здебільшого мусульманами, які належали до нижчих каст, також розпочались антианглійські виступи. Особливої гостроти вони набрали після нападу поліції на мусульманські святині. Селянське повстання Мадраської провінції, що відбувалося під гаслом створення «халіфатської республіки», було розгромлене наприкінці 1921 року. Таким чином, кампанія громадянської непокори, розпочата Національним конгресом, стала переростати у збройну боротьбу.

Отже, Перша світова війна значно активізувала суспільні рухи всередині Індії і прискорила організаційне оформлення протиборчих сторін. Цьому сприяла низка чинників: організаційне оформлення руху; зміцнення національного капіталу; виступи робітничого класу як самостійної сили; посилення виступів селян проти феодальних порядків; політика колонізаторів, зокрема віце-короля Керзона. Перші спроби відкритих виступів проти колоніальної влади зазнали поразки, оскільки народ ще не був повністю готовий прийняти визвольні ідеали буржуазії, а у національно-визвольному рухові бачив перш за все задоволення власних інтересів.

* * *

Я. В. Цьова, магістрантка
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В ІНДІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ

Індія здобула незалежність у 1947 році як британський домініон Індійський Союз. Її державний устрій та закони, за якими живе країна, визначила Конституція, яка набула чинності 26 січня 1950 року. Саме ця дата вважається початком індійської державності й відзначається як День Республіки. За визначенням відомого дослідника А. В. Акімова, Індія – це «найбільша демократія світу».

Російський сходознавець А. Г. Володін виокремлює дві функції політично-партійної системи Індії, які забезпечують ефективне функціонування громадянського суспільства в цій країні: інтеграція різних рівнів громадянського суспільства, включаючи етнічні, конфесійні, соціальні групи, і безперервне поповнення політичної еліти у ході виборчої боротьби.

Уважається, що демократія може закріпитися в окремій країні за наявності в ній достатньо високих показників економічного розвитку, високого рівня матеріального забезпечення основних мас населення, значного відсотка освіченості, значної кількості «середнього класу» і тільки за таких умов можливе формування широкого прошарку політично активного населення.

Водночас відомий індолог Ф. Юрлов наводить такі дані, які доводять, що Індія не відповідає багатьом із вищезазначених показників. Так, відповідно до Декларації про людський розвиток ООН, Індія за індексом людського розвитку знаходиться на 127-ому місці із 175 країн. Сучасні індійські та іноземні експерти підкреслюють масштабність нерозв’язаних проблем, які стоять перед країною. Американський журнал «Бізнес Уік» писав: «Навряд чи Індія може стати сучасною економічною державою, коли 300 млн. осіб існують менше ніж на один долар у день. В 90-і роки, при економічному зростанні в 6,2% у рік, середній і вищий класи країни процвітали. А подалі від офісів із мармуру і скла в Бангалорі, Хайдарабаді, Бомбеї й Делі 65% індійців продовжували жити в стагнаційній сільській Індії». Майже 40% індійців залишаються неосвіченими, а безробіття сягає 7-10%.

Не можна не погодитися з А. Г. Володіним, що в країні із загальним виборчим правом, за таких складних умов життя більшості населення просто не до політики. На питання, чи

цікавиться населення політичним життям країни, більшість відповідає «ні». Хоча відсоткові показники участі електорату у виборах як до парламенту, так і до Законодавчих зборів штатів становить 60-70% виборців.

До парадоксів політичної культури Індії можна також віднести сприйняття корупції. Індійську еліту потрясають корупційні скандали, досить схожі на скандали в країнах західної демократії. Звинувачені в корупції, міністри йдуть у відставку і підлягають судовим переслідуванням.

Важливе місце у формуванні політичної культури країни належить традиційності, усталеності діяльності ІНК, – найдавнішої на Сході політичної партії. Ця партія на сьогодні перебуває при владі. З її діяльністю пов'язаний період функціонування домінантно-партійної системи. Від самого початку він був задуманий як «запобіжний клапан» для виплескування невдоволення індійців політикою колонізаторів. Однак саме Конгрес очолив національний рух, основним здобутком якого стала незалежність країни (1947) та розкол однієї з найбільших колоніальних імперій. Хоча ця партія вважається надетнічною і надрелігійною, але в ній завжди був присутній індуїстський і кастовий компоненти, вплив традицій.

Провідні дослідники зазначають, що основи демократичної системи Індії були закладені ще в колоніальний період. Не можна сказати, що англійці мали чіткий план демократизації колоніальної Індії. Мабуть, така ситуація була зумовлена історичною необхідністю. Для ефективного управління великою колоніальною державою, для отримання максимальних прибутків і користі від цих територій потрібно було створити дієву систему управління. Так закладалися основи конституційного процесу, коли час від часу видавалися нові закони «Про управління Індією», в яких поступово до політичного життя залучалися представники місцевого населення. В органах влади вони набиралися значного досвіду управління. Саме цей чинник став вирішальним, коли постало питання про шлях досягнення незалежності. Індія вибрала шлях еволюції, а не революції. Адміністративні реформи в Індії 1909, 1919 та 1935 років набули на сьогодні вигляду логічних дій колонізаторів з формування індійської політичної еліти й долучення її до демократичних цінностей і процедур. Ще одним наслідком колоніального періоду, який зіграв свою роль у збереженні демократії, є бюрократична система. «Індійська громадянська служба», створена в середині XIX століття, являла собою тісне поєднання корпоративних інтересів та ідеалів «чесної адміністрації» корпусу кількасот високопоставлених і

високооплачуваних чиновників. Їх називали «сталевим каркасом» британського режиму в Індії. На 1947 рік індійці становили фактично половину кадрів цієї служби. В подальшому ця бюрократична система відіграла стабілізуючу роль під час політичних криз в Індії.

Незважаючи на те, що англійська політика в усіх колоніях була фактично однаковою, в Індії все ж вдалося повною мірою «виховати демократію», тоді як в інших країнах колоніальної імперії до влади прийшли автократичні військово-феодальні режими.

На перший погляд може виявитися дивним, але ще одним чинником становлення демократичної системи була наявність в Індії ієрархічної кастової структури з відповідною свідомістю, яка значною мірою згладжує соціальні суперечності. Аналогічну роль відіграла ідея ненасильства, яку пропагував Махатма Ганді в період національно-визвольної боротьби. Це не означає, що в Індії немає конфліктів чи протистояння, просто в порівнянні з іншими країнами, в яких основна маса населення знаходиться за межею бідності, ці конфлікти значно м'якші.

Отже, ми бачимо, що індійська демократія настільки не вкладається в загальну схему світового політичного розвитку, що, на думку деяких учених, в Індії не існує демократії. У зв'язку з цим було вироблено спеціально для Індії поняття «парламентський авторитаризм». Але як ми змогли переконатися, в Індії функціонує саме демократична система, хоча й досить своєрідна.

* * *

Д. П. Кукіб, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Левченко Ю. М.)

КЛАН КЕННЕДІ: ПРОКЛЯТТЯ І ВЕЛИЧ ОДНІЄЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ СІМ'Ї

Кеннеді – родина-легенда, була й залишається однією з найвпливовіших та найбагатших у США. Вони піднялися з нічого, будучи нащадками бідних емігрантів з Ірландії, що втікали від голоду. Сьогодні їх вплив значно зменшився, але вони залишаються символом «кращої Америки», як і раніше, привертають до себе увагу. Їх продовжують переслідувати нещастя, які вкотре підтверджують версію про існування родинного прокляття Кеннеді.

Родина Кеннеді була великою. Батько Джозеф Патрік Кеннеді в 1913 році одружився на Роуз Елізабет Фіцджеральд. У них було дев'ятеро дітей: четверо – Джозеф-молодший (Джо), Джон (Джек), Розмарі і Кетлін народилися в перші п'ять років шлюбу. Ще троє – Юніс, Патриція і Роберт (Боббі) – з'явилися на світ у наступні вісім років. Двоє наймолодших – Джин та Едвард (Тед), народилися після трьохрічної перерви, у 1928 і 1932 роках відповідно.

Трагічні події у сім'ї Кеннеді розпочалися у 1941 році. Перша дочка і третя дитина в родині – Розмарі Кеннеді у 23 роки й до кінця життя (на 64 роки) потрапила до психіатричної лікарні після того, як перенесла операцію лоботомії. Вона з дитинства була розумово відсталою і страждала на раптові спалахи гніву. Операція пройшла невдало, Розмарі, втративши людський вигляд та перетворившись на рослину, так і померла у психіатричній лікарні.

Найчастіше клан Кеннеді асоціюється з чотирма братами: Джозеф-менший, Джон, Роберт та Едвард. Кеннеді-батько завжди мріяв посісти пост президента. Його мрію мав утілити у життя старший син Джозеф (Джо). В 1944 році Джозеф Кеннеді-молодший загинув, пролітаючи над Англією на бомбардувальнику. Із невідомих причин здетонувала вибухівка, котру він перевозив. Тому бути першим у родині випало другому синові, Джону, який став 35-им президентом США. Однак Джон Кеннеді загинув на 46-ому році життя – вбитий у Далласі. Роберт Кеннеді тоді сказав: «Хтось там нагорі дуже не любить нас!» Його слова підтвердилися у 1968 році. Роберта Кеннеді було розстріляно в готелі «Амбасадор» у Каліфорнії. Він прагнув стати президентом і завоювати той самий офіс, у якому його брат провів 1036 днів. Чоловіки з родини Кеннеді завжди перемагали. Девізом їхнього батька було: «Ми не хочемо мати серед нас переможених. Не будьте другими чи третіми, це не рахується. Ви повинні перемагати». Для честолюбства Кеннеді жодна мета не була завеликою. Роберт Ф. Кеннеді довго вагався. Пройшло багато років пошуків правди про вбивство його брата, перш ніж сенатор із Нью-Йорка зважився виставити свою кандидатуру на президентські вибори. Його на багато голосів випереджав Губерт Хамфрі, але Роберт був упевнений в своїй перемозі. Люди зустрічали його із захватом: він виступав проти смертної кари, расизму і хотів припинити війну у В'єтнамі. Пізно ввечері 5 червня, отримавши результати виборів у штаті Каліфорнія, Роберт, нарешті, міг відпочити, важкий день добігав кінця. Він призначив зустріч із журналістами. Йому порадили пройти через кухню готелю. Коли Роберт уже потискав руки журналістам, пролунало вісім пострілів. Через 26 годин Роберт Кеннеді помер. Світ здригнувся. Знову в

центрі уваги стали версії змови та прокляття клану Кеннеді. Не було більше жодної американської сім'ї, у якій би так переплелися тріумф і трагедії. Прізвище Кеннеді стало мало не міфічним.

Трагедія спіткала й Едварда Кеннеді. У 1964 році у 32-річному віці Едвард під час авіакатастрофи ушкодив хребет і до кінця життя змушений був носити корсет. Він теж боровся за президентське крісло, але досягти бажаного йому завадила занадто велика кількість скандалів, чутки про алкоголь та вживання наркотиків. Лікарі виявили у Теда Кеннеді в лівій півкулі мозку злоякісну пухлину після того, як йому стало зле в сімейному маєтку. Тед прожив найдовше з чотирьох братів Кеннеді. Він помер 25 серпня 2009 року.

У Президента Джона Кеннеді було четверо дітей. Перша дитина – дочка Арабелла, померла, не проживши року. В 1963 році помер наймолодший син Патрик. Третя дитина в родині Джона Кеннеді, Джон Кеннеді-молодший, залишився останньою надією «нового Кеннеді». Він був таким же, як батько: розумний та харизматичний. Вибрав кар’єру журналіста. Джон Кеннеді-молодший одружився на красуні Кароліні Бесетте, і вони стали новою ідеальною парою, як колись його батьки. В 1999 році загинув у авіакатастрофі разом з дружиною та її сестрою. Йому було лише 39 років.

Двоє з чотирьох дітей Роберта Кеннеді почали вживати наркотики. Девід у 29 років загинув від передозування наркотиками (1984 рік), а Боббі-молодший втримався на межі, хоч і був засуджений до двох років громадських робіт за зберігання героїну. Девід ріс щасливим, розпещеним хлопчиком. Коли йому було 13 років, він не захотів лягати спати і дивився телевізор. У прямому ефірі він бачив смерть свого батька. Ці кадри на все життя залишилися у його пам'яті. Пізніше він сказав: «Краще мати такого батька 10 років, ніж іншого 1 000 000». Із депресією він почав боротися за допомогою кокаїну й героїну. Його декілька разів лікували, але безрезультатно. Ввечері 24 квітня 1984 року Девід вечеряв у ресторані «Rain Dancer» у Палм-Біч, штат Каліфорнія. Він багато випив і згадував смерть батька. Вранці поїхав до родового маєтку, але його не впізнали, прийнявши за бродягу, та вигнали. Він перебував у такому стані, що навіть не міг пояснити, хто він. Повернувшись до готелю, повісив табличку «Не турбувати» і прийняв дозу разом із прописаними лікарем пігулками. Потім згадав, що у нього є ще якісь пігулки, які він узяв у бабусі. Девід сподівався, що вони подіють як наркотики, однак це був кардіологічний препарат «деморил». Суміш кокаїну з «деморилом» виявилася смертельною. Третій син Роберта, Майкл,

у 39 років трагічно загинув на гірськолижному курорті в Аспені, штат Колорадо. Він не одягнув захисного шолома, тому зіткнення із деревом стало для нього фатальним (1997 рік). Майкл перебував на піку своєї кар'єри – він був успішним бізнесменом та займав посаду голови фонду «Citizens Energy Corporation». Четвертий син Роберта, Джозеф, пережив автокатастрофу в 1973 році – паралізованою залишилась його супутниця.

Самого Джозефа Патрика Кеннеді-старшого наприкінці 1961 року розбив параліч після інсульту. В результаті апоплексичного удару він не міг говорити і 8 років до самої смерті безмовно просидів у інвалідному візкові.

Друга дочка і четверта дитина в сім'ї Кетлін Кеннеді через чотири місяці після весілля втратила чоловіка Уільяма Хартінгтона, який у 1944 році загинув у бою з німцями. Сама Кетлін у 28 років (1948 рік) загинула в авіакатастрофі.

Знову про прокляття Кеннеді заговорили після того, як на власному подвір'ї знайшли повішеною дружину Роберта Кеннеді-молодшого Мері Річардсон Кеннеді, якій було 52 роки. Як повідомляють офіційні джерела: це було самогубство.

Біографи неохоче згадують першого Кеннеді, оскільки він не був прикладом добропорядного громадянина. За офіційними документами, після смерті Патрік Кеннеді не залишив дружині Мері Джоан і чотирьом дітям ні цента. Але існує версія, що гроші у родини все ж були. Зароблені вони були сімейним бізнесом – розбоєм на великій дорозі. Джозеф Патрік Кеннеді примножив нажиті багатства незаконною торгівлею алкоголем під час сухого закону завдяки зв'язкам з мафією.

Можливо, нажите таким чином багатство та не надто моральна поведінка членів родини Кеннеді і стала причиною всіх їх нещасть. Так закінчилося для клану Кеннеді XX століття. Родина втратила п'ятьох дітей і стільки ж онуків. Крім того, гинули за трагічних обставин ще й ті, хто не був з ними у кровній спорідненості. Чи це ланцюг збігів чи дійсно прокляття найвідомішої родини Америки – єдиної точки зору немає й сьогодні.

* * *

Т. В. Пілат, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)

ІДЕОЛОГІЯ БРИТАНСЬКОГО ЛЕЙБОРИЗМУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА «КОНТИНЕНТАЛЬНОМУ СОЦІАЛІЗМУ»

Лейбористська ідеологія з моменту свого формування була сукупністю ідей, призначених для формування суто прагматичних цілей. Починаючи із засновників Фабіанського товариства та закінчуючи нинішніми керівниками лейбористської партії, її ідеологи підкреслювали свою недовіру до теорії й загальних принципів. Вони часто заявляли про небажання зв'язувати себе теоретичними концепціями, що заважають нібито бачити життя таким, яким воно є, без усяких ідеологічних домішок. Лейбористські теоретики не втомлювалися повторювати, що вони хочуть мати тверезі, реалістичні судження лише про факти повсякденної дійсності. Вони особливо підкреслювали свою байдужість до теорії, до чіткого викладу загальних принципів. Голова Фабіанського товариства У. Роджерс, у передмові до збірки статей «Соціалізм і достаток» писав: «Фабіанське товариство, як записано в його статуті, складається із соціалістів. Не існує фабіанської ортодоксальності, не існує «лінії», якої Фабіанське товариство зобов'язане дотримуватися».

Відповідаючи на питання, чому Великобританія XIX і першої половини XX століття на відміну від інших, континентальних країн Європи не зазнала такого впливу марксистської філософії, лейбористські теоретики незмінно посилаються на прагматичне мислення англійців. Так, Ч. Тейлор у статті «Марксизм і емпіризм» зазначав, що у Великобританії звернули увагу головним чином на економічні та соціальні концепції К. Маркса й майже не помітили його філософського вчення, що цілком відповідало національним традиціям.

Лейбористська ідеологія виникла і знайшла собі сприятливе середовище в країні, яка свого часу мала провідне місце в світі, що підпорядкувала собі великі регіони планети і впродовж тривалого часу жорстоко експлуатувала багатомільйонне колоніальне населення. Величезні монопольні прибутки дозволяли англійській буржуазії відносно високо оплачувати працю верхівки робітничого класу – головного носія ідей класового компромісу.

Ідея примирення інтересів класів на шляху взаємних поступок і компромісів, перетворень у суспільному житті дістала певні загальнотеоретичні постулати й надала лейбористському соціалізму необхідної ваги та значущості.

Утворившись у 1884 році, Фабіанське товариство сформулювало низку ідеологічних принципів, які у подальшому з тими чи іншими змінами та доповненнями були взяті на озброєння у 1906 році Лейбористською партією. Мова йде про проведення поступового, мирного вростання капіталізму в соціалізм, про ідею муніципального соціалізму і зрівняння доходів за допомогою оподаткування.

Пізніше лідер лейбористської партії Гарольд Вільсон, відповідаючи на питання про британський соціалізм сьогодні, зазначав: «... британський соціалізм – це демократичний соціалізм». Він тут же пояснював, що під «демократичним соціалізмом» він розуміє будь-які зміни в країні, досягнуті конституційним демократичним шляхом. «Ми завжди відкидали революційний підхід. У рівній мірі ми проти таких дій у промисловості, як страйки або інші аналогічні форми тиску з боку тред-юніонів заради досягнення політичних цілей».

На практиці це означало захист безреволюційний, поступовий. Ідея еволюції була відірвана від ідеї революції. Лейбористи не піддали фабіанський еволюціонізм суттєвим змінам. Про це свідчать роботи не лише Г. Вільсона, але й інших лейбористських теоретиків. Досить звернутися до «Нових фабіанських нарисів», виданих у 1952 і перевиданих у 1970 році. У передмові до них один з лідерів лейбористської партії К. Еттлі підкреслював сувору спадкоємність ідей Фабіанського товариства до сучасної партійної ідеології. Він писав: «Опублікування «Фабіанських нарисів» 63 роки тому стало початком нового підходу до соціалізму. Британський робітничий і соціалістичний рух значною мірою розвивалися на основі думок фабіанських авторів і їх послідовників. Держава загального добробуту на тій стадії, якої вона досягла сьогодні, є результатом застосування доктрин фабіанських авторів».

Ідеологи лейборизму неодноразово поверталися до проблеми внутрішнього джерела руху, для того щоб ідею боротьби антагоністичних протилежностей замінити ідеєю їх примирення. Про теоретичний рівень цієї філософії примирення можна судити, наприклад, із висловлювань відомого лейбористського теоретика Р. Кроссмена. Він писав: «Скептично ставлячись до марксистської доктрини про неминучість конфлікту, лейбористська партія наполегливо твердила, що за допомогою колективної совісті англійський народ можна переконати підпорядкувати економічну владу суспільній владі і нейтралізувати конфлікт, властивий соціальному розвитку.

В умовах загострення соціальних антагонізмів у Великобританії лейбористські теоретики, переносили розв’язання конфлікту до сфери свідомості, апелювали до колективної совісті народу, розраховуючи за допомогою компромісів і реформ підпорядкувати економічну владу громадській. Представники Фабіанського товариства розглядали хід історичних подій як результат вільного рішення людей, незалежно від усіляких необхідних, об'єктивних історичних умов та законів. На їхню думку, вони творять історію відповідно до свого розуміння речей, своїх політичних, правових, моральних переконань. Таким чином, напрям та інтенсивність історичного розвитку цілком продиктовані рівнем свідомості й волі людей, їх вільним вибором. Це є суб'єктивно-ідеалістичне розуміння історії, яке поставило питання про фактори об'єктивного характеру, якими детерміновані політичні, правові, моральні та інші форми суспільної свідомості, а також чому від століття до століття вони змінюються? Фабіанці, як пізніше і лейбористи, пояснювали необхідність зміни капіталізму й утвердження соціалізму моральною вимогою, вірою в силу справедливості та доцільності.

Лейбористські теоретики правого напряму до того ж схильні були виділяти моральну свідомість як рушійну силу історичного розвитку взагалі й головної умови перемоги соціалістичного суспільства зокрема. У цьому не було нічого оригінального. «Континентальний соціалізм», якому лейбористські ідеологи досить часто протиставляли англійський варіант «демократичного соціалізму», ще задовго до виникнення Фабіанського товариства взяв на озброєння «етичний детермінізм», висунув концепцію «етичного соціалізму». Розглядаючи «континентальний соціалізм», ми маємо на увазі різні зразки французького, німецького, італійського «соціалізму».

Колишній секретар лейбористської партії М. Філліпс протиставляв марксизму лейбористську мораль як принцип організації та оцінювання. Він писав: «Англійський лейбористський рух відкидав концепцію К. Маркса щодо характеру політичної організації, необхідної для ведення класової боротьби. Британський соціалізм – живе втілення етичних принципів і поглядів на демократичну організацію та її методи – майже усьому суперечить марксизм».

«Етичний детермінізм» лейбористських теоретиків є однією з форм вираження ідеалістичного розуміння історії. Цей ідеалізм дає про себе знати в багатьох аспектах.

Лейбористські ідеологи своє негативне ставлення до марксистської теорії й практики справедливо пояснюють

специфічним складом розуму англійців, їх байдужістю до широких узагальнень і мужніми національними традиціями.

* * *

І. В. Запека, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Левченко Ю. М.)

ТЕТЧЕРИЗМ І ПРАВЛІННЯ УРЯДІВ КОНСЕРВАТОРІВ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ НАПРИКІНЦІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

Тетчеризм — це політика консервативного уряду Великої Британії на чолі з Маргарет Тетчер (1979-1990), що супроводжувалася приватизацією національних підприємств, монетаризмом у фінансово-економічній сфері, зменшенням фінансування освіти й охорони здоров'я. М. Тетчер відмовилася від практики попередніх британських урядів (лейбористів) і до мінімуму обмежила втручання держави в економіку. Запропонована нова економічна програма М. Тетчер базувалася на теорії економічного лібералізму та його сучасної модифікації – монетаризму. Було закрито і продано у приватну власність тисячі нерентабельних підприємств. Уряд ініціював реконструкцію базових галузей економіки, скорочення бюрократичного апарату, узгодження соціальних програм із економічними можливостями. Наслідком стало зниження інфляції наприкінці 1980-их років до 3% на рік (у 1980 році вона становила 16%), збільшення валового внутрішнього продукту досягло найвищого показника у Західній Європі, зросла продуктивність праці, а також зміцніла позиція Лондона як одного з фінансових центрів світу.

4 травня 1979 року до влади у Великобританії прийшла Маргарет Тетчер, отримавши перемогу на чергових парламентських виборах. Уперше в історії Європи на чолі уряду стала жінка. У Великобританії розпочалася епоха Тетчер, яка тривала більше ніж 11 років. Тетчер прийняла Британію не в найкращому стані. За три десятиріччя – з 1945 по 1975 рік – частка колишньої «майстерні світу» в світовому промисловому виробництві зменшилася вдвічі: з 10 до 5 відсотків. Її обійшли і переможена у Другій світовій Західна Німеччина, і Франція. Британська економіка ставала дедалі більш відсталою порівняно з іншими країнами, що стрімко розвивалися. Якість британських товарів не підвищувалася, і вони ставали неконкурентоспроможними на світовому ринку. Величезним

ударом для Британії став крах її найбільшої у світовій історії імперії, який відбувся саме в ці десятиріччя.

Очільниця британського уряду поставила перед своєю командою чітке завдання – максимально обмежити втручання держави у життя суспільства. А за рахунок цього дати простір вільній ініціативі людини, звільнивши її від дріб'язкової опіки з боку держави, і водночас повернути державі традиційний авторитет та владу в питаннях громадського життя. Більшість націоналізованих лейбористами в попередні роки промислових підприємств М. Тетчер реприватизувала, докладаючи при цьому максимум зусиль, щоб якомога більша частина їхніх акцій потрапила до рук дрібних акціонерів.

Перші два роки її правління не дали суттєвих позитивних змін в економіці: кількість безробітних збільшилося майже втричі. Чисельність же невдоволених її реформами зростала в геометричній прогресії. Лише завдяки фолклендській перемозі Тетчер удалося здобути перемогу на призначених нею позачергових парламентських виборах 1983 року і продовжити втілення своїх реформ.

Упродовж 1984-1985 років Тетчер виграла «другу фолклендську війну». Її уряд сам спровокував новий загальнонаціональний страйк шахтарів, відмовившись надалі виплачувати дотації збитковим вугільним шахтам. М. Тетчер підготувалася до цієї генеральної битви з тред-юніонами набагато краще, ніж її попередник Е. Хіт до загального страйку шахтарів у 1974 році. Ставкою у протистоянні була не просто доля нерентабельної вугільної галузі, а місце і роль профспілок та організованого робітничого руху в житті Британії. Після багатомісячного напруженого протистояння ліві, зрештою, зазнали нищівної поразки – вплив тред-юніонів було кардинально підірвано.

Тим часом почали приносити довгоочікувані плоди й економічні реформи. Інфляцію справді було приборкано, рівень безробіття почав стрімко знижуватися, у країні розпочався високотехнологічний «бум». Як з'ясувалося вже після відставки М. Тетчер, за 11 років її правління середні темпи економічного зростання у Британії були втричі вищі, ніж у попереднє десятиріччя, та стали найвищими серед усіх великих промислово розвинутих країн світу.

Восени 1990 року в консервативній партії під впливом опозиції до Маргарет Тетчер пройшли перевибори лідера партії. Тетчер програла в першому турі й відмовилася від участі в другому. Тоді однопартієць Джон Мейджор вирішив узяти участь у виборах і

виграв їх. Наступного дня, 27 листопада 1990 року, він був призначений прем'єр-міністром Великобританії.

Під час прем'єрства Дж. Мейджора вибухнула фінансова криза, що ввійшла в історію як «Чорна середа». Наслідком кризи було падіння авторитету консерваторів, що призвело до поразки партії на виборах 1997 року.

У Лондоні 6 грудня 2005 року було оголошено ім'я нового лідера консервативної партії Великобританії. Ним став 39-річний Девід Камерон, ще недавно нікому не відомий представник «нової хвилі» британських консерваторів. Обрання молодого політика лідером однієї з найстаріших і провідних британських партій, що переживала не кращі часи, повинно було стати поворотним пунктом в її історії. Після обрання Девіда Камерона лідером політика партії зосередилася на такому понятті, як «якість життя», за котрим закріплялося вдосконалення діяльності державних відомств (найголовніші з яких – Національне відомство охорони здоров'я та посольств) і шкіл.

Під час парламентських виборів 2010 року консерватори під головуванням Д. Камерона отримали у парламенті 306 мандатів, однак для формування більшості не вистачило 20 голосів і вони були вимушені ввійти до коаліції з ліберальними демократами та сформувати уряд, у якому Девід Камерон став прем'єр-міністром.

* * *

М. В. Максименко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

Оцінити місце, яке посідає регіон Північної Європи у постбіполярній системі міжнародних відносин, особливо важливо у зв'язку з отриманням Україною статусу сусіда Європейського Союзу, членами якого є три нордичні держави – Данія, Фінляндія і Швеція. У випадку Норвегії мова йде про історичні зв'язки, відновлення традицій торговельно-економічного й військового співробітництва, ознайомлення з практичним досвідом. Загальновідомим є той факт, що Норвегія – найбільший експортер та видобувач нафти в Європі, а для України важливим є питання енергоносіїв, а також раціональних, вивірених проектів розроблення шельфів Чорного та Азовського морів.

Геополітичні зміни 1990-их років ілюстрували руйнування системи попередніх зв'язків і відкривали шлях для встановлення нових форм взаємодії та взаємозалежності. Згідно з С. Хантингтоном, із завершенням «холодної війни» «оксамитова завіса» культури замінила «залізну завісу» ідеології як найсуттєвіша лінія розподілу в Європі. Для постбіполярної системи міжнародних відносин характерним є збільшення зв'язків північноєвропейських держав із міжнародною спільнотою.

Окрім традиційних для північноєвропейських держав вимірів зовнішньої політики – універсального (ООН та інші міжнародні організації), атлантичного (США, НАТО), європейського (або континентального – ЄС, Європейська Асоціація вільної торгівлі), балтійського і регіонального («північне співробітництво» – Північна Рада й Північна Рада міністрів), у постбіполярний період посилюється субрегіональне співробітництво під егідою ЄС («Північний вимір»). Крім того, з'являється ще один новий вимір – міжрегіональний (Балто-Чорноморське партнерство або співробітництво-регіональне партнерство за «віссю Північ – Південь», чи співробітництво вздовж чорноморсько-балтійської осі).

У постбіполярний період Північна Рада ініціювала парламентське співробітництво за трьома «північними» напрямами: 1) балтійським; 2) арктичним; 3) баренцевим. Структура і діяльність Північної Ради стали моделлю для створення парламентської організації країн Балтії – Балтійської Асамблеї. Діяльність Північної Ради та Північної Ради міністрів у 1990-і роки була спрямована на розвиток принципово нових відносин з країнами Балтії й Росією.

«Північний вимір» – свідчення появи нових політичних технологій у сфері міжнародних зв'язків. Концепція програми відображає об'єктивну тенденцію ускладнення комплексної та багаторівневої структури зовнішніх дво- і багатосторонніх міждержавних відносин у північноєвропейському субрегіоні.

Отже, для постбіполярної системи характерною рисою є кількісне і якісне збільшення зв'язків північноєвропейських держав із міжнародною спільнотою. З 1 січня 1995 року дві нордичні країни – Фінляндія та Швеція, стали чотирнадцятим і п'ятнадцятим членами ЄС. Таким чином вони приєдналися до Данії, яка впродовж двадцяти одного року була єдиною країною Північної Європи й членом ЄС, позиціонувавши себе як міст, що поєднує Північну Раду («північне співробітництво») та ЄС (європейська інтеграція).

Прихильність до справи ООН – принцип, що декларують та здійснюють на практиці Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія і Швеція. Це наріжний камінь зовнішньої політики держав регіону Північної Європи. Після завершення «холодної війни» місіонерський імпульс північноєвропейських держав набув нової сили. Нордичні держави відомі також завдяки наданню фінансової допомоги державам Третього світу на двосторонній, регіональній (від імені Північної Ради, тобто спільно) та багатосторонній основах. В 90-і роки XX – на початку XXI століття активне сприяння у розв'язанні міжнародних суперечностей (посередницькі зусилля держав Північної Європи) та участь в багаточисленних миротворчих акціях під егідою ООН, у цілому, були успішними. Слід зауважити, що стабілізація ситуації в Росії й на Балтиці була пріоритетним завданням для Швеції. З історичних і географічних причин Швеція розгорнула плідне співробітництво з Естонією, Латвією та Литвою, які щойно отримали незалежність.

На початку 1990-их років комерційні контакти Фінляндії з її південним сусідом – Естонією – також різко посилились. У постбіполярний період з'явився ще один новий – міжрегіональний вимір («Балто-Чорноморське партнерство» чи регіональне партнерство – співробітництво за «віссю Північ – Південь», або співробітництво вздовж «чорноморсько-балтійської осі»). Динаміку міжрегіональному співробітництву надала Україна, ініціювавши проведення в 1999 році у Ялті Міжнародної конференції на вищому рівні: «Балто-Чорноморське співробітництво: в XXI сторіччя без ліній розподілу в Європі».

Прихильність до справи ООН залишається «наріжним каменем» зовнішньої політики держав регіону Північної Європи. У випадку Норвегії та Ісландії у постбіполярний період більш сильним є «атлантичний» вимір зовнішньої політики. Шведська, датська та фінська (континентальна) орієнтація виявилася сильнішою за «атлантичну». Як у європейських, так і в атлантичних структурах нордичні країни беруть участь на «особливих умовах».

Таким чином, у зовнішньополітичному курсі країн Північної Європи в 90-их роках XX століття пройшли зміни. Крах комуністичної системи у Європі, припинення «холодної війни», розпад Радянського Союзу внесли серйозні зміни у практику зовнішньополітичного життя країн. Вони дотримуються курсу на зміцнення різноманітних зв’язків із союзниками і західними партнерами, розбудову нових відносин із сусідами на Сході. Зокрема, вступ Швеції й Фінляндії до ЄС сприяв зміцненню їхніх зв'язків із Заходом. Цей крок фактично нівелював відмінності між

курсом членів НАТО (Данія, Норвегія, Ісландія) і країн, що раніше дотримувалися нейтралітету (Швеція, Фінляндія). У цьому ж контексті відбувався вихід Фінляндії із системи особливих стосунків з Росією.

* * *

Кафедра філософії

Н. В. Хохуля, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пономарьов Ю. Ю.)

БЮРОКРАТІЯ У КРАЇНАХ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Власне, сама поява бюрократії як соціального явища пов'язана з потребою контролювати і регулювати соціально-політичні відносини, і це зумовило формування ще за рабовласницького ладу особливої групи людей, певного соціального прошарку, який спеціалізувався на цьому виді діяльності. Організаційного оформлення ця група набула у вигляді апарату чиновництва. З розвитком суспільства змінювались і організаційні форми і спектр впливу бюрократії, але основні притаманні їй риси завжди зберігались. Саме тому, щоб зрозуміти особливості сучасної бюрократичної системи, варто розглянути і сам процес її становлення, який розпочався у Стародавній Вавилонії, Стародавньому Єгипті, Китаї, а згодом і в Великій Римській імперії.

У країнах стародавнього світу скрізь, де закінчувався період воєн і стабілізувалася державна влада, яка б вимагала в стійкому соціальному порядку, незмінно виникала бюрократія. Вона завжди забезпечувала нормальне функціонування влади та існування суспільства як єдиного цілого.

У Єгипті за часів Давнього Царства (I-VI династії) основою державного ладу була бюрократія. Вся земля в країні вважалася такою, що належить фараонові. Частково вона передавалася у тимчасове особисте користування, але основна її частина становила царський домен, тобто перебувала в безпосередньому користуванні держави. Селяни розглядалися здебільшого як плоди землі і передавалися разом з нею. Працювали селяни під наглядом чиновників. Чиновники визначали норму поставок (кожен рік заново, залежно від урожаю і розливу Нілу). Понад те селяни були зобов'язані трудовою повинністю для будівництв та інших державних робіт. Найбільш відома з цих повинностей - будівництво пірамід.

Різноманітність назв тих посад, які займали чиновники, характеризує ступінь бюрократичного контролю життя: сільський писар, сільський суддя, начальник над каналами, писар озер, начальник морського будівництва (флоту), будівельник палаців,

начальник робочого персоналу, начальник громадських робіт, наглядач над хлібом і коморами. Робота чиновників оплачуються натурою.

Одна з найдавніших і розвинутих бюрократій у історії – китайська бюрократія. За ступенем своєї складності та організованості вона перевершує чиновництво всіх інших цивілізацій, що передували нашому часу.

Вже в кінці III століття до н. е. в Китаї виник численний, надзвичайно розгалужений і ретельно відрегульований державний апарат, який був ефективний і раціональний для свого часу. Всі чиновники отримували строго фіксовану платню, чітко розрізнялися по своєму місцю в адміністративній ієрархії відповідно до посади та присвоєний ранг знатності. Між ними існував детальний розподіл обов'язків, нижчі ланки були підзвітні вищим. Всі справи, що проходили через адміністрацію, належало документально оформляти; обліком і контролем прагнули охопити все.

У Стародавньому Римі, державна бюрократія склалася на кілька століть пізніше, ніж у Китаї. Основи імперської бюрократії заклав імператор Клавдій. Але формування державності йшло паралельно з завойовницькими війнами, які римляни вели з сусідами з самого початку свого існування. У ході завоювання Італії римляни постали перед проблемою організації завойованих територій та створення системи управління, яка виходила б за рамки їх римської громади і державності Римської Республіки. Тільки до кінця II століття була сформована ієрархічна піраміда, де кожен чиновник займав встановлене місце, мав свій титул, регламентований одяг і отримував належну платню. Нерідко чиновниками ставали вільновідпущеники імператора і навіть його раби, які становили нижчий і подекуди середній персонал бюрократичного апарату імперії і користувалися іноді величезним впливом. Вищі ж посадові особи призначалися з числа сенаторів і вершників.

Таким чином, змінювалися форми держави, форми соціально-політичного устрою, форми управління взагалі, але незмінною залишалася одна риса - існування бюрократії.

* * *

С. В. Кір'ян, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Москаленко С. М.)

САКРАЛЬНИЙ ПРОСТІР У РЕЛІГІЙНО-МІФОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Для з'ясування етногенезу східних слов'ян та витоків їхньої традиційної духовної культури виняткову вагу має вивчення того етапу історії, який пов'язаний із інтенсивним розселенням. Саме вони у другій половині І тисячолітті н. е. заклали підвалини подальшого розвитку народів Східної Європи, які належать до слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. У нашій статті буде розглянуто уявлення про сакральний простір східнослов'янських племен за доби раннього середньовіччя.

Вивчення релігійно-міфологічних уявлень та вірувань давньослов'янського населення має суттєве значення для розуміння природи багатьох явищ їх традиційної культури. Загальновизнаним є факт виникнення численних елементів духовної культури слов'ян задовго до прийняття християнства. З огляду на це, дослідження різних аспектів язичницького світогляду ранньослов'янського населення, очевидно, ніколи не втратить своєї актуальності. Характерною рисою будь-якої релігійної системи є поділ часу й простору на сакральний (освячений) та профанний (повсякденний). Вищою формою сакрального простору є святилище або священне місце, у якому здійснюються найбільш урочисті ритуали, проходять зібрання громади тощо.

Сакральний простір є продуктом міфологічного мислення та нерозривно пов'язаний з міфічним за своєю природою світобаченням. Сакральний простір, а особливо такі його елементи, як дорога, святилище, житло тощо, не є звичайними символами. Вони становлять гештальти, тобто елементи, які вступають у взаємини й таким чином надають об'єкту нову якісну форму. Це стійкі, впізнаванні образи, які, у свою чергу, впливали на світосприйняття людини. Вони є завершеними структурами в свідомості носіїв традиції. Пантеїстична модель світогляду ранніх слов'ян також формулювала простір як систему локусів, які відрізнялися за своїми характеристиками, ставлення до них згідно з епістемологічною системою ранньослов'янської культури.

У свідомості носіїв східнослов'янської традиційної культури язичницькі культові місця та природні об'єкти, на котрих вони розташовувалися, часто продовжували використовуватися як місця зібрань громади, проведення святкових обрядів тощо. Члени громади зберігали пам'ять про давні центри язичницьких культів.

Ранньослов'янські культові осередки характеризувалися чіткою організацією простору, який уключав особливості ландшафту, рослинності, а також рукотворні елементи. У фольклорно-етнографічних джерелах виявлення й конкретний аналіз топосу «гора – вода – дерево – камінь» дозволяє простежити особливості осмислення давнім слов'янським населенням сакрального простору й, у вузькому значенні дохристиянських культових місць. В українському фольклорі доволі чітко простежується традиції вшанування гір, водних об'єктів, дерев та інших елементів сакрального топосу. Найбільше ця традиція втілена у замовляннях, які становлять обрядові тексти, а також у казках, сюжети яких розгортаються у сакральному часі й просторі. Сакральний топос подекуди розглядається як місце, що відкриває шлях до потойбічного світу.

Отже, у традиційній духовній пам'яті давніх слов'ян збереглися колективні уявлення, пов'язані із улаштуванням сакральних місць дохристиянської доби. З часом ці уявлення трансформували, еволюціонували і до наших часів збереглися у вигляді усної народної творчості.

Проведений аналіз топонімічних легенд показує, що слов'янський фольклор зберігає пам'ять про райони, поширені місця дохристиянських культів, які подекуди й досі виконують функцію місць зібрання громад. Усна традиція у багатьох випадках підтверджувалася результатами археологічних досліджень, зокрема виявленням у таких місцях ранньослов'янських святилищ.

Окрім топонімічних легенд, які часто безпосередньо висвітлюють слов'янські уявлення про язичницькі культові місця, значний масив інформації щодо сакрального простору міститься у таких жанрах фольклору, як замовляння, казки та меншою мірою прислів'я й обрядові пісні. Народні знання та етичні норми поведінки подекуди прямо вказували на необхідність ушанування природних об'єктів, що у дохристиянські часи вважалися священними, – дерева, гори, ліси, печери тощо.

* * *

П. С. Кириленко, студент V курсу
(наук. кер. – ас. Блоха Я. Є.)

ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ КНЯГИНІ ОЛЬГИ

Неординарна постать великої княгині Ольги є об'єктом численних історичних досліджень та художніх осмислень, у яких спостережено різні оцінки її: «наймудріша з усіх людей»,

«рівноапостольна», «свята» – за заслуги перед християнством, щира уболівальниця долі українського народу.

Постать цієї державної жінки є однією з найцікавіших загадок середньовічної історії. Юність княгині Ольги збіглася в часі з другою половиною правління Олега, часом бурхливих подій – походів на Візантію, Прикаспій, військових перемог і поразок, злетів і падінь.

Кожна з тих подій навіки закарбувалася в серці мудрої й мужньої княгині, яку Боже Провидіння ніби готувало до власних висот і випробувань, а найвищою стала її духовна висота – Богоспілкування, прийняття нею святого таїнства хрещення, а також сприяння поширенню християнства на Русі ненасильницькими методами.

Бурхливі події зовнішнього життя Київської Русі та зайнятість князя Ігоря змусили княгиню Ольгу самій зайнятися розв'язанням численних державних справ, зокрема взяти на себе високу місію формування духовної культури освічених киян, серед яких дедалі більше з'являлося християн.

У 945 році відбулось древлянське повстання, наслідки якого нам усім відомі, однак Ольга не злякалася цього, а зуміла обхитрити повсталих і жорстоко помстилася за чоловіка, таким чином показала себе рішучою, владною княгинею, що не зупиниться ні перед чим.

Попередники Ольги були надто заклопотані численними війнами то з сусідами, то з іншими державами і не мали часу звертати велику увагу на внутрішнє влаштування своєї власної держави. Ця відповідальна робота випала на долю княгині. Вона об’їздила на санях та на возі майже всі свої володіння, але це була не просто подорож – Ольга закладала нові села, погости, міста, наставляла в них урядників. А найголовніше – вперше в історії Київської держави встановила норми податків: «устави», «уроки», «дані», «оброки». Відомо, що данину, яку давали древляни, ділили на три частини. Одна йшла на користь княжого міста Ольги – Вишгорода. Дві третини забирав Київ. Це свідчить про те, що тогочасний уряд ясно усвідомлював ідею необхідності державного прибутку та водночас намагався не забувати і власних потреб. Внутрішня реформа Ольги щодо податків торкнулась також добування хутра, яке в той час становило одну з найвагоміших статей доходу державного бюджету.

Не менш мудрою була й зовнішня політика княгині Ольги, яка виявилася ефективною на наступні 200 років. Княгиня провадила самостійний багатовекторний курс, домагаючись для країни рівноправних відносин з могутніми сусідніми державами –

Візантією, Німеччиною, з грецьким Сходом і латинським Заходом. Але в ту сиву давнину не кожний хотів мати зносини з язичницькою державою, і це поволі підштовхувало княгиню до думки про прийняття християнства.

Професор М. Чубатий про мотив Ольги прийняти Христову віру каже: «Немає сумніву, що її вроджена інтелігенція обсервувати світ, що оточує Русь, та її зносини з християнами, яких у Києві було багато, особливо варяг, довели її поволі на шлях до християнства».

Християнська віра сильно вплинула на особисте життя Ольги і її оточення. Тепер вона творить багато справ милосердя. У деяких документах сказано, що ніби це вона збудувала в Києві церкву святої Софії й дала гроші на будову церкви святої Тройці у Пскові.

Діяльність княгині Ольги залишила значну сторінку в історії внутрішнього зміцнення та утвердження на міжнародній арені Київської держави, яке відбувалося хоч і мирним шляхом, але в напруженій боротьбі з контрдіями найбільших світових держав. Київська Русь виробляла свою політичну лінію для утвердження в світовій історії. Княгиня Ольга – перша державна правителька Русі – воістину стояла біля колиски могутньої першої східнослов'янської держави.

Ольга померла 969 року, і, як повідомляє літопис, «плакали за нею плачем великим син її, й онуки її, і всі люди, і понесли, і похоронили її на обраному місці, Ольга ж заповідала не здійсняти за нею тризни, так як мала при собі священика – той і поховав блажену Ольгу».

Володимир Великий близько 1000 року переніс тіло Ольги до Десятинної церкви за київського митрополита Леонтія (992-1008). Під час нападу монголів мощі Ольги сховали під руїнами Десятинної церкви. Митрополит Петро Могила, відбудовуючи 1635 року невелику церкву на місці Десятинної, віднайшов мощі святої Ольги, вони зберігалися там до XVIII століття. За наказом московського Святійшого Синоду їх переховали, але місце нікому не відоме.

Вона стала п’ятою святою, вже з першої половини XI століття зображення Ольги з'являються у Візантії й Київській Русі. Нестор-літописець прославляє Ольгу як зорю, що передвіщала схід християнства на Русі.

* * *

Т. В. Цуканова, студентка І курсу
(наук. кер. – ас. Сіпіна О. Д.)

ТАЇНСТВА ЯК ЄДНАННЯ ЛЮДИНИ І БОГА

Кожна церква протестантського напряму має низку своїх особливостей, якими вона і виділяється з-поміж інших конфесійних течій у християнстві. Порядок проведення таїнств у кожній церкві вказує на її ставлення до таїнств, описаних в Святому Письмі, та Біблії в цілому, як до основи християнського віровчення. Тому розглядаючи будь-яку релігію для того, щоб зрозуміти її характер, достатньо проаналізувати особливості її таїнств.

Церква Адвентистів Сьомого Дня спрямована на відтворення стародавніх традицій у обрядовості та таїнствах. Таїнство хрещення, вечері Господньої значно відрізняється від католицької чи православної традиції.

Обряд хрещення відбувається з дуже серйозною підготовкою, зазвичай пастор проводить ряд бесід до моменту хрещення, які ознайомлюють майбутнього християнина з наслідками його вибору. В християнському світі існує багато видів хрещення : кроплення, обливання, повне занурення у воду. Адвентисти використовують тільки повне занурення у воду. Причина цього, по-перше, це особистий приклад хрещення Ісуса Христа (Мв. 3:13-16).

По-друге, це своєрідний символ смерті й нового народження, тобто момент занурення – це символ смерті гріховного аспекту життя людини, поява з води – це символ нового народження для життя з Богом. Пастор повністю занурює хрещеного під воду для повного очищення. Але основна особливість хрещення в адвентистів – це хрещення з певного віку. Адвентисти ніколи не проводять хрещення новонародженої дитини, для цього є благословення дитини, тобто кожне немовля може благословити пастор у присутності всієї громади за бажанням батьків. Це аргументується тим, що для хрещення потрібні віра, покаяння, прийняття основних принципів християнства та розуміння сенсу перебування у церкві.

Бажаний вік для хрещення 16-18 років, хоча бувають винятки залежно від кожної конкретної ситуації, залежно від того, наскільки людина розуміє глибину даної дії. Адже немовля зовсім не розуміє, що означає її хрещення.

Таїнство хрещення у православних відбувається по-іншому: як правило, охрещують дитину зануренням у воду, але як виняток допускається обливання й навіть окроплення. Православні, як і католики, охрещують дитину ще в перші місяці, навіть у перші дні

їх життя, поясняючи це тим, що хоч дитина є ще зовсім маленькою й не усвідомлює розумом таїнства, однак її душа цілком здатна сприйняти благодать Святого Духа. Також, за думкою православного духовенства, не кожна людина, на жаль, доживає до зрілого віку, буває і зовсім несподівана, рання смерть, – залишати дитину неохрещеною – це означає позбавити її покровительства Божого, відрізати їй шлях до спасіння в разі раптової смерті неохрещеними.

Вечеря Господня відбувається точно так, як і описано в Св. Євангелії (від Матв., 26:20-31). Але перед прийняттям хліба й вина як символів тіла і крові Христа, адвентисти виконують обряд ногоомовіння (Ін., 13:4-17). Звичайно, це також символічний обряд, який символізує смиренність між людьми. Керівництво церкви радить приймати цей обряд вірянам з тими, з ким були якісь суперечки чи конфлікти, якщо вони покаялися в своїх провинах та виправили ситуацію. Якщо ж ні, то такий вірянин може не брати участь у вечері Господній, тому що він не готовий очиститися заново, бо очищення без покаяння не можливе. Але це рішення він приймає сам, церква не забороняє нічого в такій ситуації. Щодо прийняття хліба й вина, то ці обряди відбуваються завжди з молитвою. Хліб і вино – прісні, без продуктів бродіння.

Таїнство Богослужіння є найяскравішою відмінністю таїнств АСД, оскільки воно проводиться в суботу, що різниться з православними та католицькими богослужіннями. Основою цього є третя заповідь Вихід 20 глава 8-11 вірш.

Проаналізувавши особливості таїнств Адвентистів Сьомого Дня стає зрозуміло, що ця конфесія спрямована на детальне слідування словам Священного письма. Порядки проведення таїнств адвентистами схожі з таїнствами інших християнських конфесій, але найменше піддалися змінам від описаних прикладів цих таїнств у Священному Письмі.

* * *

П. С. Данильченко, студент V курсу
(наук. кер. – ас. Блоха Я. Є.)

ЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ Б. СПІНОЗИ

Великий голландський філософ-матеріаліст Бенедикт Спіноза народився в 1632 році в єврейській купецькій сім'ї, що переселилася в Амстердам з Португалії через релігійні переслідування з боку іспанської інквізиції.

Філософське вчення Б. Спінози можна розглядати як вищий етап перетворення пантеїзму в матеріалізм. На формування філософських поглядів Б. Спінози значний вплив мали Дж. Бруно, Р. Декарт, Т. Гоббс і Ф. Бекон. Однак Б. Спіноза пішов далі за них. Його філософська система найбільш близька до системи Р. Декарта. Він поділяв як раціоналістичний метод Р. Декарта, так і його фізичні уявлення. Не випадково, що одна з шести великих робіт Спінози присвячена доказу ідей Р. Декарта. На відміну ж від Р. Декарта, який основну увагу приділяв методу, Б. Спіноза цікавився більше застосуванням цього методу для здобуття знань про навколишній світ та міркувань з приводу цього світу.

Головна відмінність філософської системи Б. Спінози від більшості філософських учень XVII століття – це її етична спрямованість. Він уважав, що філософія повинна збільшувати владу людини над природою. Досліджуючи питання етики, Б. Спіноза прагнув визначити місце людини як у природі, так і в суспільстві й державі. Остаточний вигляд філософської системи Б. Спінози представлено в головній праці його життя – «Етиці».

Учення Б. Спінози про державу нерозривно пов'язане з його етичними поглядами. Моральні та етичні критерії людського суспільства не раз мінялися з часом, але етичні погляди Б. Спінози актуальні й нині, тому що вони охоплюють вічні категорії людства. Б. Спіноза бачив головне завдання своєї філософії в обґрунтуванні етичних питань, у виробленні теорії індивідуальної поведінки. Етична спрямованість філософських інтересів Б. Спінози підкреслена ним самим: головна праця філософа називається «Етика». У своєму дослідженні етичних проблем Б. Спіноза обґрунтовує поняття чесності. Це вдосконалення свого пізнання або розуму, бо «в одному цьому полягає вище щастя чи блаженство людини». Вершина чесноти – це «людина, яка керується розумом». Філософ уважав, що бажання, які визначаються розумом, завжди добрі.

У вченні Б. Спінози обґрунтовані критерії індивідуальної поведінки людини, які повинні привести її до вершини чесноти. Б. Спіноза переконливо доводить, що жити в суспільстві краще, ніж одному: «з їх спільноти набагато більше зручностей, ніж шкоди», тому «людям корисніше робити те, що сприяє зміцненню дружби». А для цього треба пам'ятати, що «душі перемагаються не зброєю, а любов'ю і великодушністю». Крім цього, Б. Спіноза обґрунтовує шлюб та інші союзи, вважаючи їх основою будь-якого суспільства. Не треба робити те, після чого ми будемо відчувати сором і докори сумління, тому що ці почуття так само погані. Він так само вважав, що щедрість – це добре, але співчуття погано, оскільки воно

принижує. Турбота про бідних повинна лежати на всьому суспільстві. Багато хто з цих постулатів актуальні й сьогодні. У своєму вченні про етику філософ указав шлях, який веде до пізнання самого себе, до зменшення влади пристрастей, до справжньої свободи. Однак сам Б. Спіноза вказував, що цей шлях важкий і знайти його нелегко, але найвища мета людини – йти по тому шляху.

Б. Спіноза перший у філософії Нового часу створив глибоко обґрунтоване вчення про вічність природи, про її нескінченність і пануючі в ній загальні закономірності. Однією з особливостей матеріалізму Б. Спінози є те, що він безпосередньо приводить до атеїзму. Б. Спіноза передбачив цілу низку діалектичних положень, розвинутих у подальшій системі Г. Гегеля, в основному матеріалістичному вченні. До будь-якої досліджуваної сфери дійсності Б. Спіноза прагнув підходити з наукових позицій.

Учення Б. Спінози – один з найважливіших етапів розвитку матеріалістичної філософії, розвитку людської думки взагалі.

* * *

І. В. Тишковська, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

БАРОКО ЯК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ЕПОХА

Бароко – одна з найцікавіших епох в історії світової культури. Цікава вона своїм драматизмом, інтенсивністю, динамікою, контрастністю і в той же час гармонією, цілісністю, єдністю. Для нашого часу – смутного, невизначеного, динамічного, що шукає стабільності та впорядкованості, – епоха бароко надзвичайно близька по духу.

Культура бароко зайняла особливе місце в європейській культурі XVII-XVIII століть, оскільки знаменувала собою справжню світоглядну революцію, формування нової картини світу і нового розуміння людини. Тому її можна назвати культурно-історичною епохою.

Переворот у свідомості людства зумовили, передусім, великі наукові відкриття, що свідчили про розкріпачення людського розуму та його безмежні можливості в пізнанні світу. Великі географічні відкриття, розвиток нових форм виробництва, прогрес наукового знання підривають традиціоналістські устої.

Такий комплекс соціальних умов сприяє формуванню нового типу особистості (так званої «барокової людини») – самостійної,

діяльної, не зв'язаної становими та корпоративними путами, яка вміє приймати рішення на свій страх і ризик. Новий емоційний та духовний склад цієї доби гостро реагує на соціальні й політичні проблеми часу, на напружену, сповнену глибоких конфліктів духовну ситуацію. Формується інший, відмінний від попередніх, погляд на світ, інший «образ» реальності, нове бачення стану справ, які найбільш яскраво відбилися у мистецтві.

У мистецтві бароко відобразились уявлення про безмежність, багатоманітність і вічну мінливість світу, інтерес до середовища, оточення людини, природної стихії. Бароко продовжує ренесансну тенденцію розуміння людини як індивідуальності, але вже не цілісної й гармонійної, а складної й суперечливої, далекої від схематизму. Хаотичний та дисгармонійний світ постійно втручається в її життя, тому провідним сюжетом барокового мистецтва стає духовне випробування людини.

Сучасники не випадково називали бароко «мистецтвом швидкого розуму», оскільки воно з'єднало в собі те, що, здавалося б, з'єднати не можна. Відбиваючи складну атмосферу епохи, бароко поєднало у собі містику, фантастичність, ірраціональність, підвищену експресію й водночас тверезість, раціоналізм, справжню бюргерську діловитість.

Незважаючи на цю парадоксальність, бароко вирізняється достатньо вираженою системою образотворчих засобів і певними специфічними рисами. Так, у релігійній тематиці переважав інтерес до чудес та мучеництва, що давало можливість виразити притаманну стилю гіперболічність, афектованість, патетику. Експресивність і емоційна напруженість притаманні й світському мистецтву. Контраст і асиметрія, грандіозність і перевантаженість декоративними мотивами виявляються в криволінійних обрисах планів, пишності фасадів та інтер'єрів архітектурних споруд; у вишуканій вигадливості ліній у скульптурі й живописі; у примхливості метафор й ускладненні мовних форм у поезії та прозі.

Прагнення вразити й приголомшити – ось провідна мета бароко. Блискуче, вражаюче, імпозантне – ось пафос і стихія бароко. Саме це й було змістом категорій барокової естетики: «краса», «декорум», «великий стиль». Ці естетичні принципи відповідали духу католицької контрреформації, яка протиставляла реформаційним течіям не релігійність як таку, а право князів церкви на незаперечну владу. Під егідою цієї влади, що має право відпускати гріхи, всі католики можуть споглядати пишноту й насолоджуватись видовищами на відміну від протестантів, приречених на убогу та суху простоту оголених церков.

Бароко й отримало свій найбільший розвиток перш за все в тих країнах, де торжествували феодальні сили та католицька церква: Італії, Іспанії, Португалії, Фландрії. Трохи пізніше – в Німеччині, Австрії, Англії, Скандинавії, Східній Європі, в тому числі й в Україні.

* * *

М. В. Сколота, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Л. А. Усанова)

ДИХОТОМІЯ «МАТИ » І «БУТИ» У ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ Е. ФРОММА

У сучасному суспільстві, з його зростаючими тенденціями до стандартизації, масовізації й знеособлення індивіда, жодне з абстрактних філософських понять не набуло такого широкого значення, як проблема людського буття.

За своєю складністю та неоднозначністю ця проблема належить до числа фундаментальних в історії розвитку філософської думки. Вона окреслює низку тем, пов'язаних з «виживанням» людини в умовах подальшого посилення техногенних факторів, у ситуації тотального відчуження людини від природи, суспільства і самої себе.

Саме тому в умовах зростаючих тенденцій до дегуманізації практично всіх сфер життя – соціального, політичного та навіть культурного (чималу роль у цьому відіграв перехід до ринкових відносин) проблема людського буття знову дістає новий виток свого розвитку. Саме у цьому контексті особливої актуальності набувають роботи видатного психолога, соціолога і філософа Е. Фромма, який проблемі буття, а саме – форм буття, виділяє ключові позиції. Ще на початку XX століття він виявив суперечності людського буття, які в ситуації техногенної реальності стають досить важливими.

Логіка його аналізу пов'язана з критикою сучасного йому капіталістичного суспільства, де людина перестає бути метою сама по собі, а перетворюється на засіб для досягнення інших, чужих їй, політичних і економічних цілей. Громадські, політичні обставини, створені самою ж людиною, підпорядковують її собі. Людина перетворюється на «річ», об'єкт для маніпулювання з боку соціальних інститутів, влади. Таким чином, проблема полягає в тому, що індивід живе у світі, з яким утратив усі справжні, людські зв’язки.

Фромм виділяє два способи людського існування БУТИ і МАТИ, де БУТИ є принципом справжнього буття. Таке буття є буттям людини мислячої, цілеспрямованої, активної, яка не залежить від чужих стереотипів та оцінок, що нав'язуються їй у повсякденному житті.

Відстоюючи ідею радикального гуманізму, Е. Фромм говорить про створення Нової Людини і Нової Спільноти. Готовність відмовитися від усіх форм володіння заради того, щоб повною мірою БУТИ. Для цього необхідне почуття безпеки і впевненості в собі, основане на вірі в те, що вона є, існує. Також відчуття себе на своєму місці. Життя потрібно будувати без ідолопоклонства і без ілюзій. Необхідно розвивати здатність до критичного, реалістичного мислення разом із здатністю любові до ближнього. Всебічний розвиток людини повинен стати вищою метою.

Існування в площині МАТИ переводиться в площину використання. Кожен окремо взятий індивід розглядається як предмет чи засіб для досягнення мети. Міжособистісні стосунки цілком нівелюються. Внутрішні якості та здібності людини також.

У кінцевому підсумку, суспільний устрій, його цінності й норми визначають, яка з двох форм існування стане домінуючою.

Згідно з Фроммом, риси характеру людини, породженої соціоекономічною системою капіталізму, є патогенними і в результаті формують хвору особистість, а отже, й хворе суспільство. Фромм стверджує, що єдиним способом уникнути глобальної катастрофи є гуманістична переорієнтація спрямованості розвитку людини та суспільства. Проблему реалізації гуманістичних альтернатив Фромм пов'язує з необхідністю глибоких змін у людському характері. Відмінності в індивідуальних характерах людей і в типах соціального характеру він пов'язує з переважанням одного з двох основних способів існування людини – «володіння» або БУТТЯ. При існуванні за принципом «володіння» ставлення до світу виражається в прагненні зробити його об'єктом володіння, в прагненні перетворити все й усіх, в тому числі самого себе, в свою власність. У «бутті» як способі існування Фромм виділяє дві форми; одна з них протиставляєтся «володінню» й означає життєлюбність і справжню причетність до існуючого. Інша форма буття є протилежною видимості та належить до істинної природи, істинної реальності особистості або речі.

Реалізація принципів БУТТЯ і «володіння» розглядається Фроммом на прикладах низки явищ повсякденного життя: навчання, пам'яті, бесіди, читання, влади, знання, віри, любові. Загальними ознаками «володіння», з точки зору Фромма, є

відсталість, стереотипність, поверховість; БУТИ – активність, творчість, зацікавленість. Фромм приходить до висновку, що в сучасному суспільстві, орієнтованому на цінності споживання та на отримання прибутку, домінує модус «володіння». Одним із симптомів цього, на його думку, є зловживання у мовній практиці дієсловом МАТИ. Природа «володіння» розглядається Фроммом як зумовлена природою приватної власності. Модус «володіння» визначається домінуванням установки на придбання власності й необмеженим правом зберігати все придбане.

Аналізуючи ідеї Будди, Майстра Екхарта, К.Маркса та А.Швейцера, Фромм відмічає їх подібність, серед яких: рішуча вимога відмовитися від орієнтації на володіння, наполеглива вимога повної незалежності, метафізичний скептицизм, релігійність без віри в бога, вимога проявляти соціальну активність у дусі турботи про людину і людську солідарність. Таким чином суспільство трансформується саме в ту Нову спільноту, в якій виробництво буде служити людині, а не економіці. Відносини між людиною й природою будуватимуться не на експлуатації, а на кооперації. Антагонізми всюди необхідно замінити відносинами солідарності. Вищою метою всіх соціальних заходів має бути людське благо і запобігання людським стражданням. Не максимальне споживання, а лише розумне споживання служить здоров'ю та добробуту людини. Кожна людина має бути зацікавлена в активній діяльності на благо інших людей і залучена в неї. В такому випадку повною мірою буде реалізовано орієнтацію БУТИ.

* * *

Т. О. Пашкіна, студентка V курсу,
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ Ф. БРОДЕЛЯ

Протягом XIX-XX століть продовжувалося протистояння еволюційних або ж прогресистських концепцій і підходів, які заявляли про різноманіття історичного розвитку. Прибічники цього явища спиралися на зростання й вдосконалення господарських, технологічних, наукових і політичних сторін життя та відстоювали принципи універсальної й безповоротної зміни стилю і форми духовного життя. Ця точка зору була використана в концепції модернізації і в світ-системній теорії, що дістала розвиток у 80-их роках у роботах багатьох видатних мислителів XX століття,

зокрема Фернана Броделя, одного з найвідоміших істориків та філософів сучасності. У своїх працях Бродель прагнув вийти за рамки традиційної історіографії й мав на меті створення глобальної історії, яка концентрується не лише на політичній історії, а охоплює всі сфери життя: економіку, культуру, політику і т. д. Автор активно спирався на дані історичної географії, історію клімату, історію матеріальної культури та повсякденного життя.

Історичний час був вибраний Броделем як основа для створення загального проекту соціально-гуманітарних наук. Ф. Бродель сформував спеціальну теорію «історичного часу, він розрізняв такі часи: час короткої тривалості, який відноситься в першу чергу до політичних подій; час середньої тривалості (циклічний час), який стосується, зокрема, економічних циклів; час великої тривалості («Longue duree»), характерний для суспільних структур і розвитку цивілізації.

Найзмістовніший рівень аналізу Броделя представлений категорією «часу великої тривалості». З цим поняттям часу вчений пов'язував поняття «структура», під якою розумів «організацію, порядок, систему досить стійких стосунків між соціальною реальністю і масами. Використовуючи категорію «la longue dur», Бродель досліджує такі історичні структури, як матеріальна культура, повсякденне життя, історія цивілізацій та ментальностей. Цивілізацію Бродель визначав як найбільш стійку з людських асоціацій. Основи будь-якої цивілізації історик бачив у її ментальних структурах: у релігійних віруваннях, у ставленні до смерті, роботи, задоволень, родинного життя. Саме ці структури є найбільш довгими, саме вони становлять «сутнісні схеми», «незамінні цінності» тієї або іншої цивілізації.

Проте довготривале життя броделевських цивілізацій не монотонне, а переплітається з «кон'юнктурним часом», що виявляє сукупність «соціальних рухів» з тривалими флуктуаціями й коливаннями. У своїх працях Бродель робить акцент на економічній кон'юнктурі, наділяючи її властивістю довготривалості. Він уводить поняття «вікова тенденція», що пояснює довгостроковий процес підйомів і спадів економічних потоків. Нарешті, мінливий і поверхневий рівень займає «подієва історія» – термін, що вживається істориками П. Лакомбом та Ф. Симіаном. Згідно з Броделем, «це історія короткочасних, різких, пульсуючих коливань. У роботах Броделя цей рівень представлений політичною, військовою і дипломатичною історією. Історію в такому часовому вимірі вчений називав «пилом» та вважав, що вона носить лінійний характер. Але Бродель не нехтував дослідженням цього рівня історії, оскільки прекрасно

розумів, що без нього не можна повною мірою зрозуміти морфологію соціального життя. У концепції Броделя представлено не стільки лінійно впорядкований і структурований за періодами історичний час, скільки ієрархізація явищ залежно від темпу, в якому вони змінюються. Час історії Броделя – не пряма або переривиста лінія, що складається з періодів, які чергуються, і навіть не план: перетинаючись, лінії утворюють рельєф, котрий має товщину й глибину. Саме на стику між рівнями темпоральностей виникає нове та несподіване, співіснує можливе та неможливе. У броделевській тимчасовій структурі «велика тривалість» робить різночасове одночасним, а всі хронологічні поділи і зв'язки заміняє смисловими, тим самим створюючи рівновагу й порядок у світогляді минулого, що здаються безладними.

* * *

О. Ю. Лисенко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)

СВІТ-СИСТЕМНИЙ ПІДХІД І. ВАЛЛЕРСТАЙНА

У сучасному світі відбуваються складні і неоднозначні процеси: ускладнення соціальних та політичних структур, становлення людства як системи, глобалізація та інше. Суспільство прагне пізнати закономірності цих змін і зрозуміти, чому світ так швидко трансформується? Тому необхідне детальне дослідження походження і сутності процесів у сучасному світі.

Вирішення цих проблем потребує побудови абсолютно нових теорій розвитку, вдосконалення методологічних принципів дослідження, розширення його категоріального апарату. Концепція І. Валлерстайна є одним з найважливіших проявів цієї тенденції і розробляє проблеми на новій теоретико-методологічній основі.

Світ-системний аналіз можна розглядати як підхід до історії, що відрізняється від загальноприйнятих раніше ставленням до ролі особистості в історії. Раніше проблема ролі особистості в історії розглядалася інакше: історія має жорсткі закони, які неможливо змінити, і людина не може вплинути на її хід або історичний процес, що має віяловий характер і багато в чому залежить від вчинків людей. За Валлерстайном люди можуть вплинути на історію, але тільки в певний момент, коли суспільство знаходиться в так званій точці біфуркації, коли система може почати розвиватися в будь-якому напрямку. В інший же час в суспільстві

діють жорсткі зв'язки, і людський вплив на розвиток системи не має великого значення.

Іммануїл Валлерстайн продовжує традицію марксистської соціології та політекономії у своїх дослідженнях. Створений ним світ-системний підхід склав нову позицію в розумінні капіталізму і його супутника протягом останніх двохсот років – лібералізму: об'єктом дослідження обрано не окремі суспільства, регіони, держави, а глобальна соціальна реальність.

Сучасну світ-систему І. Валлерстайн розглядає, з одного боку, як цілісність, а з іншого, через взаємопов'язані структурні рівні цієї цілісності. Розвиток окремих країн і регіонів розуміється через їх включеність в систему, а їх особливості – як феномени глобальної системи.

Основною одиницею геоісторичного аналізу у Валлерстайна є історичні системи, які можуть існувати в двох основних формах: міні-системи і світ-системи. Останні диференціюються на світ-імперії і світ-економіки: світ-імперія складається з кількох локальних культур, приєднаних шляхом завоювання (наприклад, Стародавній Єгипет, Стародавній Рим, Росія епохи кріпосного права); світ-економіку складають незалежні держави-нації. Єдиним історичним прикладом тут служить Європа від Нового часу до наших днів, яка з континентальної виросла до всесвітньої капіталістичної світ-економіки. Світ-економіка має трирівневу структуру. У її центрі, або ядрі, знаходяться високорозвинені держави, які домінують в економічних відносинах та вилучають додаткові прибутки із світового поділу праці, визначають світову політику (в сучасному світі – це високорозвинені країни). Периферію світ-економіки складають країни, що поставляють сировину країнам ядра і тому економічно і політично залежні від останніх. Країни периферії управляються слабкими корумпованими урядами (це слаборозвинені країни Азії, Африки, Латинської Америки). Напівпереферійні країни світ-економіки (держави Центральної, Східної Європи, Південно-Східної Азії) займають проміжне положення між державами ядра і периферії. Вони виробляють менш технологічну продукцію і залежні від високих технологій країн ядра, але використовують свої переваги при торгівлі з країнами периферії.

Світ-система, подібно будь-якій системі, прийде до свого кінця, коли історичні тенденції приведуть її в точку, де коливання системи стануть настільки масштабними, що виявляться несумісними із забезпеченням життєздатності її інститутів. У разі досягнення цієї точки трапиться біфуркація, після якої система буде замінена однією або декількома іншими системами.

Загалом концепція І. Валлерстайна претендує на роль нової загальної теорії історичного процесу, заявляючи про себе на основі заперечення попередніх підходів, особливо цивілізаційного. Ця претензія не зовсім обґрунтована з причини незавершеності самої концепції світ-системи.

* * *

О. Ф. Дудник, А. В. Кошелєва, студенти І курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А. П.)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА

А. С. Макаренко (1888-1939) – видатний педагог, письменник. Його соціально-педагогічні погляди – суттєвий внесок у розвиток соціальної педагогіки як науки. Він залишив багату педагогічну спадщину, написав понад 150 творів (романи, повісті, сценарії, науково-педагогічні статті). Найбільш відомими є «Педагогічна поема», «Книга для батьків», «Методика організації виховного процесу».

Заслуга А. С. Макаренка як методолога педагогіки полягала в тому, що він визначив і показав значущу роль практики у виховному процесі й тим самим спростував традиційне уявлення про необхідність виведення педагогіки з інших наук. Коли він стверджував, що тільки практика може підтвердити правильність педагогічної теорії, багато хто не розумів його і звинувачували в нігілізмі, запереченні теорії, в прагненні перетворити педагогічну науку в мистецтво.

Організувати дитяче життя як досвід, який виховує певну групу звичок, – такою була основна вимога педагога, і в цьому він бачив сутність виховання. Постійне тренування в моральних учинках приводила до того, що звичка до правильних дій ставала для його вихованців життєвою нормою.

У своїй педагогічній роботі А. С. Макаренко виходив з такого положення: «Відповідальність перед дітьми – це відповідальність перед історією; сьогоднішні діти – це завтрашня історія, завтрашнє майбутнє людства, нашої великої справи».

А. С. Макаренко розробив теорію дитячого колективу, розкрив основні його ознаки, визначив стадії його розвитку, шляхи формування і методику використання виховних можливостей колективу. Згідно з ученням педагога, характерними ознаками стилю життя і діяльності дитячого колективу є: мажор, почуття власної гідності, здатність до орієнтування, почуття захищеності,

здатність до гальмування, звичка поступатися товаришеві, єдність колективу.

Розвиток індивідуальності А. С. Макаренко пов'язував не тільки зі здібностями людини, але і з темпераментом, і з рисами характеру. Із цього приводу він зауважував, що мета індивідуального виховання полягає у визначенні перспектив розвитку здібностей людини, формуванні її характеру. «Вміння виховувати – це все-таки мистецтво, таке ж мистецтво, як добре грати на скрипці або роялі, добре писати картини, бути хорошим фрезерувальником або токарем», – писав А. С. Макаренко.

Макаренківська педагогічна спадщина – джерело наших виховних можливостей. На відміну від інших класиків педагогіки він цілком присвятив себе дослідженню виховання, намагаючись привести виховання в точну відповідність з розвитком суспільства, а педагогічну думку зробити потужною умовою прискорення соціально-економічного прогресу. Великий педагог був прихильником того, що педагогіка «могла обганяти суспільство в його людській творчості» й успішно робив те, що по-справжньому не усвідомлено навіть у сучасних умовах: розширював предмет педагогіки і сферу виховання, чітко бачив їх роль у процесі розвитку людини та суспільства.

Досвід А. С. Макаренка, як соціального педагога, унікальний. Мало хто в історії соціальної педагогіки зумів так вдало втілити свою теорію в практику і добитися вражаючих результатів, маючи справу з важкими підлітками. Є статистика: за 15 років своєї роботи (1920-1935 роки) через колективи, створені Макаренком, прийшло біля 3000 правопорушників та безпритульних, що стали гідними людьми, кваліфікованими спеціалістами. Возвеличення А. С. Макаренка розпочалося ще в 30-і роки, і довгий час він уважався одним з найбільш видатних вітчизняних педагогів. Його ім'я й праці широко відомі за кордоном. Незважаючи на те, що у 80-их – 90-их роках XX століття окремі погляди Антона Семеновича піддавались критиці, здобутки його виховної системи є незаперечними, а соціально-педагогічні ідеї актуальні на сучасному етапі, коли загострилися соціальні проблеми суспільства.

* * *

О. Ю. Козодав, А. В. Новохатько, студенти І курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А. П.)

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський народився 28 вересня 1918 року в селі Василівці Василевської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії в небагатій селянській сім'ї. Як і решта селянських дітей, він навчався в рідному селі у школі й у 1933 році закінчив семирічку. Влітку 1933 року мати провела молодшого сина Василя до Кременчука. Спочатку В. О. Сухомлинський подався до медичного технікуму, але незабаром пішов звідти, вступив на робітфак, достроково закінчив його і був прийнятий до педагогічного інституту, навчався 2 роки на денному відділені філологічного факультету, потім перевівся на заочне відділення.

З 1935 року розпочинається педагогічний шлях В. О. Сухомлинського, він стає вчителем заочної школи. Так вийшло, що в список випускників, які закінчили Полтавський педагогічний інститут, у котрому вже було ім'я Макаренка, ввійшло ім'я В. О. Сухомлинського. Саме Полтавському педагогічному інститутові педагог завдячує знаннями основ педагогічної науки, вмінню працювати з дітьми, культурі спілкування, прагненню до вічного наукового пошуку. В стінах цього інституту він залишиться назавжди.

Книги В. О. Сухомлинського присвячені головним чином вихованню і навчанню молоді, педагогізації батьків, методиці викладання мови та літератури в середніх школах. Пропагуючи в засаді виховання колективізму в учнів, він рішуче відкидав принцип виховання індивідуума через колектив як засаду, «котра може завдати духової травми вихованцеві».

Педагогічна і творча спадщина В. О. Сухомлинського величезна, різнобічна, багатопланова, але вона до цих пір поповнюється роботами, які раніше не публікувалися. Його творчість постійно збагачувалася, поглиблювалась, відточувалася. Особлива заслуга педагога полягає в тому, що він одним із перших вітчизняних педагогів удало об'єднав ідею всебічного розвитку особистості з ідеєю гармонійного розвитку суспільства. Він постійно акцентував увагу на тому, що навчально-виховний процес має зберегти функціональну єдність, якою природа наділила кожного з нас, – єдність душі, духу і тіла.

У своїй педагогічній системі мислитель надавав пріоритет моральному вихованню, що повинно базуватись на почутті справедливості: «Справедливість – це основа довіри дитини до вихователя». При цьому основним методом уважав слово, але не повчальне чи пригнічуюче, а доброзичливе та привабливе. Він створив цілу теорію слова та його впливу на свідомість і поведінку дитини. Слово, на думку Василя Олександровича, повинно бути змістовним, мати глибокий сенс, емоційне насичення, має бути звернене до конкретного учня й вирізнятися правдивістю. В. О. Сухомлинський називав слово «найтоншим дотиком до серця», що здатне зробити людину щасливою і нещасливою. Більшість же шкільних конфліктів відбувається через невміння вчителів використовувати дар слова або через острах «закритих» тем, які при правильному підході можуть дати дитині моральні норми.

2 вересня 1970 року серце Василя Олександровича Сухомлинського перестало битися. Втім, фізична смерть не поклала край життю його творчих надбань, не спинила його жертовного служіння школі, вчительству, вітчизняній педагогічній науці. «Людина, – любив повторювати педагог, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний». Ці проникливі слова можна і треба віднести й до самого Василя Олександровича, адже саме вони були тим категоричним імперативом, якому завжди та всюди слідував він у своєму недовгому, але яскравому й напрочуд плідному житті Педагога. Все найцінніше, створене ним, назавжди ввійшло до скарбниці вітчизняної педагогіки та національної духовної культури.

* * *

М. К. Скиба, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Липинський В'ячеслав Казимирович (1882-1931) – український мислитель, політичний діяч, дипломат, представник консервативної традиції в українській політичній філософії. Червоною ниткою через усю його теоретичну спадщину проходить ідея українського національного відродження. Зокрема, мислитель багато уваги

приділив розробці проблеми національної держави, поставивши собі за мету з'ясування причин української бездержавності та пошуків шляхів подолання цього явища. При розробці власної державницької концепції він використовує здобутки таких гуманітарних наук, як політологія, соціологія, історія, філософія. Мислитель також опрацьовує і творчо використовує ідеї уже існуючих соціально-філософських теорій європейських мислителів.

Необхідною умовою успішного державотворчого процесу в Україні В. Липинський вважав орієнтацію на монархію, що мала спиратися на активну аристократичну меншість нації (еліту), здатну повести за собою пасивну більшість нації. Мислитель був переконаним, що тогочасні українці не є іще нацією і не стануть такою без власної держави. Він стверджував, що той хто виступає проти державної самостійності України, той нищить ідею української нації. Водночас він стверджував, що потужна держава неможлива в народу, який не пройшов періоду монархії. Про це, на його думку, свідчить досвід більшості європейських народів. Також мислитель зауважував, що державницька ідея не може бути успішною без месіанської ідеології. Месіанізм тлумачився ним як свого роду віра народу у наперед визначене «вищими силами» призначення українського народу здійснити високу місію в історії людства. Месіанська ідеологія має стати, за В. Липинським, романтичним світовідчуттям українців у їх боротьбі за незалежність Вітчизни. Мислитель наполягав, що центральною постаттю в майбутній Українській державі має бути «політичний», а не «етнічний» українець. Тобто центральною постаттю омріяної ним майбутньої незалежної національної держави він бачив громадянина України, незалежно від його етнічної належності.

Розмірковуючи над причинами поразки української держави в 1917-1920 роках, В. Липинський доходить висновку, що боротьбу за її створення вели представники української демократичної інтелігенції, які не тільки не вірили в державну незалежність України, але й вороже ставились навіть до самої ідеї державної незалежності. Причиною такого ставлення було, на його думку, те, що українська інтелігенція складалася до революції з людей так званих вільних професій, не зв'язаних органічно ні з якими суспільними класами, вихованих у революційному соціалістичному дусі. Ця інтелігенція лише вважала себе представницею і носієм української національної ідеї і єдиний вихід бачила в співпраці із загальноросійською радикальною і соціалістичною інтелігенцією. Тогочасна соціалістична інтелігенція у своїй здекласованості, відсутності власності на землю, великі маєтки вбачала значну перевагу і від самого початку революції намагалася залучити

народні маси до загальнонаціонального руху виключно за допомогою гасла «Бий панів і хапай землю». Тим самим, на думку В. Липинського, весь український рух за державність України, усе минуле національне відродження, яке було в змозі охопити усі класи й постати в усій своїй красі та величі, позбулося загальнонаціонального характеру і справжнього ідеалізму. Мислитель твердо переконаний , що без національного ідеалізму, без любові до усієї нації в усіх її класах і групах, без ідейного національного пафосу, без ідеалістичного захоплення образом незалежної нації, ідею українського національного відродження неможливо втілити в життя. Такі погляди українського політичного мислителя – не «класовий егоїзм». Ці погляди не зумовлені шляхетськими амбіціями В. Липинського, а продиктовані його знанням історії, об'єктивною оцінкою ролі української шляхти, поміщиків та інтелігенції в державотворчому процесі.

Багато ідей теоретичної спадщини В. Липинського не втратили своєї актуальності і нині.

* * *

Ю. С. Тимошенко, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ І. ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО

І. Лисяк-Рудницький (1919-1984) – знаний український інтелектуал з діаспори, дослідник української політичної думки. Провідними темами досліджень ученого були – Україна в новітній історії, проблеми формування модерної (політичної) української нації, роль політичних ідеологій у цьому процесі, відносини українців із сусідніми націями і національними меншинами в Україні. Учений був прихильником лібералізму, водночас поціновуючи націю і національну свідомість як запоруку ефективної представницької демократії.

Ученого завжди цікавили особливості української нації. У своїх працях він, зокрема, досліджує поняття «нація», «історична нація», «неісторична нація». Перше із названих понять науковець досліджує шляхом поєднання історичного (діахронічного) та компаративного (синхронічного) підходів. У його праці «Україна між Сходом і Заходом» ми бачимо як він застосував поняття нації, тобто який смисл вкладає у це слово. І. Лисяк-Рудницький чітко відмежовується від редукціоністських концепцій в етнології – тих, які визначення етносу чи нації намагаються дати у фізичних,

біологічних чи біопсихічних поняттях. Дослідник визнає існування «національного характеру» і вважає, що він формується історично. Учений з'ясовує ті історичні чинники, що беруть участь у його становленні. На його думку вирішальну роль у націостановленні і збереженні ідентичності нації відіграє існування вищого класу як носія політичної свідомості та культури. Якщо заміна однієї національної еліти іншою відбувається таким чином, що нова провідна верства, яка витісняє попередню, зуміє успадкувати від неї її культурну місію – представляти дану націю і об'єднувати її в одне ціле, то така нація є «історичною». Якщо цього не відбувається, то ми маємо справу з «неісторичною» нацією. Що стосується української нації, то на думку вченого, у її історичному розвитку мало місце культурне успадкування , і зокрема на рівні еліт, тобто вона є «історичною».

Дослідження процесу націостановлення І. Лисяк-Рудницький здійснює з урахуванням геополітичного контексту, взаємин українців зі своїми найближчими сусідами – поляками, росіянами, євреями. Він акцентує увагу на тому, що становлення будь-якої нації відбувається в умовах протидії інших націй, насамперед найближчих сусідів. Тому процес націостановлення великою мірою залежить від здатності нації ствердити себе, вибороти своє право на життя. Важливо зуміти здолати протидію інших націй. Останні мусять змиритися з появою рівноправного суб'єкта міжнаціональних і міждержавних взаємин.

Чільне місце у науковому доробку вченого займає осмислення основних течій української суспільно-політичної думки. Він застосовує термін «ідеологія» у ціннісно-позитивному сенсі. Науковець стверджує, що без ідеології у цьому значенні слова люди не можуть жити: ідеологічний вакуум для людини нестерпний. Певна ідеологія завжди наявна в суспільстві. Широко послуговується І. Лисяк-Рудницький і терміном «політична ідеологія». Вчений зазначає, що коли йдеться про тенденції, концепції, напрямки в політичній філософії, то слід мати на увазі, що такі концепції не є політичними ідеологіями. Концепції стають політичними ідеологіями лише тоді, коли їх бере на озброєння певний суспільно-політичний рух. Науковець з'ясовує і основні напрямки української суспільно-політичної думки у новітню добу. Він виокремлює їх відповідно до тих політичних ідеологій, для яких вони стали ідейно-теоретичним підґрунтям. І. Лисяк-Рудницький дотримується тієї думки, що основні політичні ідеології в Україні є типово європейськими

Теоретична спадщина І. Лисяка-Рудницького не втратила своєї актуальності і нині.

І. С. Калюжний, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)

СТИЛЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВ

Поняття «стиль» – багатозначне, ним користуються різні науки (літературознавство, мистецтвознавство, лінгвістика, культурологія, естетика).

Стиль як категорія історії мистецтв відображає внутрішню єдність образної системи й засобів художнього вираження, породжених художньою ідеєю і практикою її чуттєвого втілення у матеріалі мистецтва. За думкою Г. Гегеля, стиль охоплює специфіку мистецтва як чуттєвого втілення ідеї та є сутнісною його ознакою. Стиль є закономірністю структури художніх творів, певною системою форм, у якій закріплюються результати творчості. Не можна не відзначити, що термін «стиль» різномасштабний: уживається й для характеристики окремого твору мистецтва, й для позначення всієї творчості якого-небудь художника (або певного етапу його творчості) , й для визначення особливостей творчості цілої групи художників, і для найменування характеру мистецтва цілої епохи.

Характеристика своєрідності мистецтва історичних епох, визначається поняттям «великий стиль». Цілісність життя історичних епох, зосереджених навколо символів всезагальної небайдужості, є основою творення великих стилів. Стильова визначеність мистецтва тут обґрунтовувалась нормативністю естетичної доктрини. Вона містила у собі установку на певний спосіб ідеалізації світу за відсутності уявлення про свободу художньої творчості (що пояснюється нерозвиненістю особи на цих етапах суспільного розвитку). Відповідно й принципи художньої діяльності розглядалися як сила, не підвладна індивідуальності творця, як канон, котрому він зобов'язаний беззаперечно слідувати, а прагнення до того або іншого способу художньої ідеалізації примушувало виробляти чітку систему засобів і прийомів, необхідних для точного втілення цього ідеалу в образній тканині мистецтва.

Незалежно від того, які канони мистецтв Давнього Сходу і середньовічної Європи були зафіксовані в письмових творах, а які – в усній традиції, що строго передавалася від покоління до покоління, ці канони повинні були усвідомлюватися теоретично, щоб мати силу непорушного закону, й кожен художник був зобов’язаний підпорядковувати їм свою творчість. Коли ж естетика класицизму декретувала способи сюжетної та композиційної

побудови драми або композиційну і пластико-живописну структуру картини, вона виражала мовою теоретичних узагальнень ті принципи, які склались у самій художній практиці.

З огляду на закономірності художнього формотворення історію людства можна поділити на три етапи. Історично найбільш ранній і найбільш тривалий – етап синкретичної художності. Він розпочався близько 10 тис. років до н. е. та тривав до III-II тисячоліть до н. е. у районах Північної Африки, Малої Азії, Індії, Китаю, Причорномор'я (райони найбільш раннього розвитку культури). Елементи художності на цьому етапі не відокремлені від практичного життєтворення й не набули специфічного виду діяльності, яким є мистецтво. Характерним для цього етапу є проникнення елементів образності у різні види практичної діяльності.

Другий етап в історії художності – епоха власне художнього розвитку. Історичний час її – від становлення перших держав (III-II тисячоліття до н. е.) до середини XIX століття. Це епоха, в яку художність досягає вершин свого розквіту та мистецтво трактується як провідний вид духовного досвіду, що закріплює знання, практичні вміння, уявлення про світ у цілісній, чуттєво сприйманій формі. Це епоха великих стилів.

Третій етап – це етап пост художності. Він розпочинається у другій половині XIX століття і характеризується руйнуванням цілісності образу світу, втратою духовної визначеності змісту та художньо-образної мови мистецтва, але проголошенням свободи митця й домінуванням суб'єктивізму стильових манер. Сутнісна визначеність мистецтва як певного типу духовного досвіду ставиться під питання, а поняття «стиль» набуває все більших індивідуальних ознак.

* * *

А. О. Зубко, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)

СПІВВІДНОШЕННЯ НАРОДНОЇ ТА МАСОВОЇ КУЛЬТУР

Сучасна культура репрезентується науковцями як сукупність певних структурно-типологічних форм. Так, М. Каган виділяє в сучасній культурі всього дві форми: масову та елітарну субкультури. Три структурно-типологічні форми виділяють А. Костіна (традиційна, елітарна, масова); В. Конен (народна, спеціалізована, культура «третього пласта»). Чотири структурно-

типологічні форми виділяють у культурі такі дослідники, як О. Карпухін, Е. Макаревич (елітарну, масову, популярну, народну); Б. Єрасов (масову, елітарну, традиційну, спеціалізовану); А. Захаров (високу, традиційну, масову, популярну).

Досить часто в науковій літературі, особливо західній, нам доводиться стикатися з позицією ототожнення народної та масової культури. Наприклад, в 70-і роки XX століття дослідником масової культури, професором соціології Колумбійського університету Г. Генсом було запропоновано і розроблено таку типологію культури: висока (вона ж елітарна), народна, масова (вона ж низька, вона ж популярна).

У західній культурології з'являється тенденція до об'єднання двох форм культури («масова/популярна культура» та «фольклор»). Науковці вважають, що це створить сприятливе підґрунтя для формування нового підходу до визначення сутності популярного початку. В зв'язку з цим виникає питання про вдосконалення термінології. Р. Браун пропонує ввести новий термін «популор» (перетворений термін «фольклор»). Новий термін «популор» використовується як аналог поняття «фольклорна культура», припускає більш узагальнене його трактування, яке відповідає модернізованому, соціально й естетично розширеному контексту поняття «фольклор».

На наш погляд, принципова відмінність цих двох культур полягає в тому, що народна культура виступає як оптимальна та єдино можлива система збору, збереження і трансляції інформації, існування якої є необхідним для підтримання життєздатності, стабільності й можливості розвитку суспільства на певному етапі соціально-історичного розвитку. Масова ж культура виступає механізмом керування масою – інфантильною, нездатною до самостійного здійснення активності, якій властиві розмиті й рухомі уявлення про світ, відсутність сталих ідеалів і стандартів, та такою, що відчуває потребу в керівництві.

Суб’єктом масової культури, як уже було зазначено раніше, виступає маса – сукупність розрізнених та атомізованих суб'єктів, що виступають безособовим колективом, одиницею котрої є середньостатична особистість, а суб'єктом народної культури – народ як колективна особистість. Масова культура виробляється професіоналами, автори ж народної – не мають спеціальної підготовки, її феноменами, творами виступає «сукупний текст» – численні варіанти «першозразка», які не мають письмового закріплення. Народна культура самодостатня, автономна і від масової, й від елітарної та є ніби концентрованим вираженням

народного досвіду. Маскульт же є другорядним стосовно елітарної та народної й використовує найбільш удалі форми їх утілення.

Важливо зазначити, що в культурологічному аспекті народна культура тлумачиться досить широко, не обмежується тільки історичним пластом, що належить до далекого минулого, а трактується як сфера неспеціалізованої (непрофесійної) культурної діяльності усної традиції, що існує за фольклорним типом у минулому і теперішньому часі, передається від покоління до покоління у процесі безпосередньої взаємодії (сумісних дій, трудових, обрядово-ритуальних, святкових).

Спільність масової й народної культур підтверджується активним характером соціального функціонування, що дозволяє розглядати їх як елемент не тільки мистецтва, але і суспільного життя. Включення творів масових жанрів у повсякденне життя суспільства викликають необхідність розглядати їх як явища безпосередньо самої суспільної дійсності, соціальні феномени у прямому сенсі слова.

* * *

В. В. Потеряйко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

РОК-КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Рок-культура – складне, багатоаспектне, внутрішньо суперечливе явище. Її формування, тісно пов’язане з соціальним середовищем, відбувалось у другій половині XX століття, в період істотних зрушень у сфері суспільних відносин, в тому числі етичних норм та уявлень, що зумовили відповідні зміни в соціальній психології загалом, у музичній – зокрема.

Рок – це не просто музичний напрям, це молодіжна субкультура, засіб спілкування молоді, дзеркало суспільства. В останні десятиліття вітчизняними та зарубіжними вченими пропонується більш широке поняття щодо терміна «рок-культура». Поряд із музичними компонентами вона включає також вербальний (поетичні пісенні тексти, де широко представлена молодіжна сленгова лексика), поведінкову (комплекс використовуваних рок-музикантами виконавських прийомів – від темброво-артикуляційної манери співу до стилю сценічної поведінки), предметну (костюми й атрибутика як частина виконавського іміджу рок-музикантів), соціокультурну (традиційні соціальні форми побутування рок-музики – молодіжна тусовка, рок-концерт).

Дослідники виділяють низку функцій, притаманних рок-культурі як основі формування молодіжних субкультур.

Рок-культура виконує комунікативну функцію. Навіть проживаючи в різних містах, любителі року встановлюють контакти – ведуть листування, обмінюються записами, спільно відвідують концерти улюблених груп, знаходячи однодумців. Афіліативна (групоутворююча) функція означає, що молоді люди часто об'єднуються за інтересами. Наочним того прикладом можуть служити фан-клуби того чи іншого виконавця (рок-групи) і всілякі неформальні молодіжні об'єднання.

Зміст пронологічної функції означає, що споживачів рок-культури нерідко складається певний поведінковий стереотип. Створюється суперечливий імідж «рок-н-рольної людини»: з одного боку, рок-фанати прагнуть до інтелектуального вдосконалення – читання філософської й релігійної літератури, оволодіння навиками гри на музичних інструментах. З іншого – у них часто формується гіпертрофована потреба в необмеженій волі, що нерідко призводить до проявів девіантної поведінки, яка може виражатися в пияцтві, наркоманії, моральної та статевої розбещеності, невизнання авторитетів, конфронтації з оточуючими.

Заглиблюючись у світ ілюзій, молоді люди компенсують емоційну невиразність власного повсякденного життя. Рекреативно-гедоністична функція пов'язана з почуттям насолоди, що її відчувають рок-фанати при прослуховуванні улюбленої музики.

Аксіологічна функція пов'язана зі змістом творів. Рок-культура може давати установку як на добро, високі моральні цінності, так і, навпаки, формувати такі якості, як нігілізм, цинізм, споживацтво.

Функція ідентифікації із собі подібними: невпевнено почувають себе в житті підлітки, які мають підвищену схильністю до самоототожнення із «сильними особистостями», за яких видають себе рок-кумири. Така поведінкова установка часто призводить до втрати індивідуально-особистісної визначеності. Функція самореалізації й самоствердження може виражатися, з одного боку, в творчому висловлюванні, створенні та виконанні рок-музики, з іншого, – в її споживанні, володінні престижними музичними записами, свіжою інформацією про життя і творчість улюблених виконавців.

Функція ескапізму полягає в тому, що рок-культура служить для молодих людей своєрідним засобом відходу від навколишньої дійсності. Вона утворює для них «культурну нішу», в якій можна «відсидітися до старості», сховавшись від труднощів побуту і проблем повсякденного життя.

Як таке поліфункціональне явище, рок заслуговує на різнопланове дослідження та осмислення – істориками, соціологами, філософами, теоретиками й істориками культури.

* * *

А. В. Копанишин, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)

РИСИ НАТОВПУ ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Значний крок у розвитку теоретичної та прикладної науки і як наслідок використання її результатів у повсякденному житті, пришвидшення темпів виробництва, активне творення націй і держав, глибокі зміни в суспільній свідомості, руйнування до цього часу непорушних цінностей та переконань і заміна їх новими – все це зумовило докорінні зміни в житті людства. Суспільство й культура поступово стали громадянськими, масовими. Формування робітничого класу, поширення ідей соціалізму й демократії та як наслідок – виникнення закладів та установ, що організовували його боротьбу за власні права, – ознаменували кінець XIX – початок XX століття, сприяли перетворенню мас в активного суб'єкта історії, з котрим мусили рахуватися уряди і політичні лідери.

Усе це зумовило інтерес до вивчення поведінки великих скупчень людей, оскільки було помічено, що те, як поводить себе юрба, значно відрізняється від того, як поводить себе окрема людина. Цей факт не пройшов повз увагу багатьох філософів, які побачили в ньому одну з найнегативніших і небезпечних тенденцій сучасної епохи.

Один з найвідоміших дослідників феномена маси французький філософ Гюстав Лебон визначав натовп, як сукупність людей, котрі за наявності певних умов уступають у взаємодію, утворюючи нового соціального суб'єкта. Люди, які опиняються в натовпі, переживають радикальну трансформацію, втрачають самоконтроль та індивідуальність.

Найголовніша риса, яку виділяє філософ, аналізуючи приклади поведінки великих скупчень людей, – це схильність до сугестії. Найчастіше натовп знаходиться в стані вичікувальної уваги, що робить його схильним до навіювання.

Натовп імпульсивний. Він не здатен стримувати свої потяги. Вони настільки сильні, що їх не може придушити навіть інстинкт самозбереження. Але потяги натовпу й збудники, що діють на нього, дуже різнорідні, тому йому властива також і непостійність,

мінливість. Раптово він може переходити від жорстокості до великодушності та навпаки.

Натовпу притаманна авторитарність, радикальність і консервативність. Оскільки юрба постійно впадає в крайнощі, то може або прийняти певну ідею цілком та ставитися до неї як до абсолютної істини, або повністю її відкинути, тобто натовп не аналізує, але вірить, йому не властиві сумніви. Юрба мислить образно й алогічно. Ідеї стають доступними їй тільки в тому випадку, якщо вони представлені у формі яскравих образів.

Натовп безвідповідальний і легковажний, тому його можна назвати моральноіндиферентним.

Натовп релігійний, він потребує релігії. Переконання натовпу проявляються в обожнюванні, страхові, підкоренні верховній істоті, непохитній упевненості в догмах і бажанні їх пропагувати, ненависті й нетерпимості до її ворогів. Неважливо, чи стосується це Бога, чи політичної ідеї – самі по собі ці риси дозволяють характеризувати почуття натовпу як релігійні.

Таким чином, індивіди, котрі утворюють натовп, набувають нових психологічних властивостей. Вони втрачають зв'язок із раціональним, стають схильними до сугестії, поводяться агресивно. Потрапляючи в натовп, індивід «заражається» його настроєм, емоціями, думками і перетворюється в його нового члена. Всі, хто опинився в натовпі й підпав під його вплив, – відразу спускаються на нижчий рівень інтелектуально-психологічної організації. Власна особистість людини в такому разі відходить на другий план, тому не здатна до об'єктивної, логічної та прагматичної оціночної розумової діяльності. Основні риси психіки мас – це інертність, замкнутість у собі, і впертість, і непіддатливість; маси від природи позбавлені здатності осягати те, що перебуває поза їх вузьким колом – і людей, і події.

Той факт, що масами можна маніпулювати, не пройшов повз увагу певних кіл суспільства. Зокрема, розуміння психології та стилю поведінки мас є важливим елементом сучасних політичних акцій, у ході яких натовп усе частіше використовують як засіб досягнення своїх прагматичних цілей зацікавлені в цьому особи. Тому знання психології натовпу становить на цей момент останній засіб – не для того, щоб керувати масами, оскільки це вже неможливо, а для того, щоб не давати їм занадто багато волі над собою.

* * *

А. І. Усанов, студент IV курсу
філософського факультету ХНУ імені В. М. Каразіна
(наук. кер. – проф. Я. М. Білик)

ВИБІР ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМА

«Бути чи не бути» – споконвічне питання не тільки для Гамлета, принца датського, та його підданих. Це питання з новою силою порушується датським письменником С. К'єркегором, який уважається засновником екзистенціалізму – філософії людського існування. Для С. К'єркегора філософія повинна виходити з передумов, що не мають нічого спільного з передумовами науки. Така заява в часи торжества гегелівської філософії була достатньо пафосною і сміливою. Однак С. К'єркегор стверджує, що істина може бути тільки особистою, або, його словами, екзистенціальною, тобто внутрішньо нерозривною з існуванням людини, невіддільною від її особистості. Філософія не може бути науковою, але може й повинна стати екзистенціальною.

Цю думку пізніше підхоплять М. Гайдеггер, Ж. П. Сартр, Л. Шестов, А. Камю, втілюючи мислення, спрямоване безпосередньо на людину і її життя. Ця зміна вектора дискурсу пізніше дістане назву «від сутності до існування». Але ж інакше й бути не може. Шлях до об'єктивної істини віддаляє від суб'єкта, об'єктивно мислячому вченому належить відволікатися від свого власного існування й розглядати проблему ніби ззовні. Але такий поворот чи не означає самознищення живої особистості? Чи не приводить ця об'єктивність до непоправних втрат? Наука без особистості – це сьогоднішня реальність і природничих та гуманітарних дисциплін. Відразу згадується обурений голос К. Свасьяна, який не може за всіма формулами фізики, математики чи ще чогось знайти людину. Голі й сухі системи. Не дивно, що сучасна філософія говорить про смерть суб'єкта, інтерсуб'єктивність, чи, якщо підійти з іншого боку, то почуємо розмови про людину «масову», людину «без властивостей».

Філософія К'єркегора певною мірою відображає передчуття загрози всезагального і закономірного, його філософія «особистісна», вона невіддільна від життя, вона і є саме життя. Як зауважував Л. Шестов: «Свою філософію він назвав екзистенціальною – це значить: він мислив, щоб жити, а не жив, щоб мислити». Така філософія стає сферою пошуку розв'язання питання «бути чи не бути», а не побудовою відсторонених універсальних систем.

Зі зміною характеру філософії змінюється і значимість істини (для всіх чи тільки для однієї людини), та змінюється сам характер цієї істини, яка стає чимось особистим, пронизаною людською екзистенцією, почуттями, вона стає істиною сердечною. Одна з головних тем сердечної філософії К'єркегора – це проблема вибору між добром і злом, яку він намагається вирішувати, виходячи із власних життєвих позицій, позначених як естетика, етика й релігія.

Герой естетичного світогляду – романтик, який бачить прекрасне в усьому й використовує його винятково заради свого задоволення. Він «споживач» усього прекрасного, яке він бачить і в язичницькій культурі, і в християнській, та сприймає всі ці культури однозначно, як предмет насолоди. Проблема цього світогляду в його поверховості й невкоріненості, його герой ніде не буває вдома. Він пурхає по подіях життя, збираючи з них тільки приємне. Він повинен нескінченно переміщатися, подорожувати заради свого принципу задоволення, а прагнучи до задоволення, він може пожертвувати будь-чим і будь-ким заради насолод. (Щось подібне до сучасної пристрасті «подивитись світ» за будь-яку ціну – в широкому розумінні цього слова.)

Приклад такої людини С. К'єркегор зображає в «Щоденнику звабника». Його герой пише замітки про свої романтичні пригоди, які спочатку строго підписані, але пізніше ці формальності зникають, що свідчить про його відстороненість і якесь зовнішнє ставлення до життя, і до світу він має досить таки опосередковане відношення. Філософ зазначає, що наслідком такого розпуття, розсіювання людини на фрагменти та дрібні шматочки в її естетичному світогляді може привести до розпачу й меланхолії. Виходом з такого стану може стати акт вибору, у якому індивід розстається зі своєю свободою, хоча, як підкреслює С. К'єркегор, це тільки уявна свобода, сутність котрої полягає в тому, що людина не знайшла ще себе. З моменту вибору людина вже не може розглядатися як істота, зумовлена зовнішніми умовами, вона визначає себе сама. Завдяки цьому вибору вперше народжується особистість.

Отже, розпач веде до народження свободи як свободи від невизначеності й «розгубленості», людина «знаходить саму себе». Актом вибору покладається абсолютне розрізнення добра й зла. Вступаючи в ситуацію вибору, людина починає оцінювати світ етично, вибираючи тепер що є благо для неї, а що таким не є. Така позиція відрізняється від естетичної, де все сприймається як джерело задоволення й для цього немає ніяких перешкод. Тут ми ще не говоримо, вибере людина добро чи зло, К'єркегор не наполягає на виборі світлої сторони й війни проти демонів зла. Він

говорить, що вибір — це вже добре, але щоб розв'язати цей клубок людині доведеться йти далі.

Філософ виступає проти однозначного оцінювання людських вчинків, роз'яснюючи детально цю тему у творі «Страх і трепет». Він розрізняє суспільні відносини, регульовані законами етики, й особистісні взаємини людини та Бога, де всі закони знімаються. Теологічний рівень може бути альтернативою етичному для найсильніших. Це ще один шлях, це зовсім інший шлях, шлях для «лицаря віри». Очевидно, що не кожен може піти цією дорогою, можливо й не кожному варто туди йти. К'єркегор, як людина віруюча, завжди мріяв про це лицарство віри, але в його записах цього рівня віри він так і не досягнув.

Показовим буде порівняння розуміння етики у І. Канта й у С. К'єркегора. Кант пропонує моральний закон, існування якого й загальність якого говорить нам про реальність буття бога, кантівська етика обґрунтовує релігію. К'єркегор, навпаки, прямує в інший бік від етики, релігія К'єркегора «біжить» від етики, долає її. К'єркегор демонструє розрив між етикою й релігією, між індивідуальним та загальним. І долається цей розрив людським вибором, який ґрунтується на фундаменті розпачу.

Сама екзистенційність вибору полягає в тому, що характер вибору визначає суть людини. Якщо людина зовсім не вибирає, то вона ще не є повноцінною особистістю, якщо людина стає на шлях вибору, то вона підкоряється принципам загального етичного закону, якщо людина відкидає вибір добра, яке пропонує їй етика, то вона опиняється наодинці з Богом, де їх відносини не опосередковуються ніякими інстанціями й ніякими іншими людьми, але вона стоїть віч-на-віч з Богом. А може, і не з Богом... Адже шукати – не означає знаходити. Вибором людина визначає свою екзистенцію, отримуючи безпідставність. Коли вибивати клин клином, то маємо новий клин. Практична сторона християнської аскези вчить, що вибір має бути таким, щоб більше вибирати не доводилося, а було «так, так, ні, ні».

* * *

А. С. Демченко, магістрантка
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)

ІСТОРИЧНА ЛОГІКА ОРТОКАПІТАЛІЗМУ

Французький економіст Мішель Альбер у книзі «Капіталізм проти капіталізму» вважає, що капіталізм у своєму розвиткові пройшов три чітко помітні фази, кожна з яких характеризується

певним його взаємовідношенням з державою. Перша фаза, що почалася з 1791 року, може бути коротко схарактеризована як «капіталізм проти держави». У цей період не існує правових обмежень діяльності капіталістів. У результаті посилюється економічне пригноблення робочого класу. З 1891 року починається розвиток капіталізму в рамках, окреслених державою: держава докладає всі зусилля для того, щоб за допомогою законів, декретів, що приймаються під тиском боротьби робітників, за допомогою колективних угод зробити гуманнішим первинний капіталізм. З 1980 року починається і в 1991 році завершується перехід до третьої фази – капіталізм замість держави. Для неї характерне панування принципу «ринок – добре, держава – погано».

Ортокапіталізм — перший в історії людства оснований на експлуатації людини людиною суспільний устрій, який на певному етапі свого розвитку (а саме на третій з названих вище стадій), забезпечив досить високий життєвий рівень людей, що не належать до панівного класу, включаючи значну частину членів експлуатованого класу. Такого в історії цивілізованого суспільства раніше ніколи не було. Найважливішою умовою для включення значної частини експлуатованого класу в розряд забезпечених людей була небачена до цього продуктивність праці, що дозволила створити величезну, неможливу ні при одному з раніше існуючих способі виробництва суспільного продукту. Як наслідок, для панівного класу виникла можливість поділитися значною частиною створеного суспільного продукту з його творцями. Раніше такої можливості не було.

Другою важливою причиною формування ортокапіталізму була класова боротьба. Класова боротьба мала місце при всіх антагоністичних способах виробництва, але тільки робітничий рух став постійним явищем. Він міг бути активним або менш активним, але ніколи не припинявся. І цей рух, що таїв у собі загрозу переростання в пролетарську революцію, змусив буржуазію піти на величезні поступки. Третя причина коріниться в природі капіталізму: не треба забувати, що стимул капіталістичного виробництва – гонитва за прибутком. Але щоб отримати прибуток, треба продати створений продукт. Для цього потрібні покупці, потрібний постійний платоспроможний попит. Перетворення більшості членів суспільства на забезпечених людей забезпечує гарантований збут постійно зростаючого обсягу виробленої продукції. Виникає суспільство масового споживання, або консьюмеризму (від англ. Consume – споживати).

При дослідженні логіки розвитку ортокапіталізму доцільніше було б виділяти чотири стадії: 1) раннього, законодавчо не

обмеженого капіталізму, при якому йде абсолютне зубожіння робочого класу (до 60–90-их років XIX століття); 2) перехідного, або ранньо-пізнього капіталізму, коли починається обмеження капіталістичної експлуатації й сповільнюється, а потім і припиняється абсолютне зубожіння (кінець XIX століття – перша половина XX століття); 3) пізнього капіталізму, що характеризується виникненням і розвитком «держави загального достатку» (перші десятиліття другої половини XX століття); 4) пізнішого, або глобального капіталізму, при якому поновлюється абсолютне зубожіння і йде демонтаж «держави загального достатку» (останні десятиліття XX століття і початок XXI століття).

Пізній ортокапіталізм у другій половині XX століття зміг повністю задовольнити основні потреби більшої частини населення суспільства: в їжі, одязі, житлі тощо, але для подальшого зростання капіталістичного виробництва цього недостатньо. Вихід з положення – формування все більшого і більшого числа штучних потреб, потреб в тому, що реально людям абсолютно не потрібне. Ця ситуація породжує низку негативних наслідків, які поступово перероджуються в глобальні проблеми капіталізму – кризу духовності, екологічні проблеми, споживацтво тощо.

* * *

В.В. Каленчук , магістрантка
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДРУГОЇ ХВИЛІ ФЕМІНІЗМУ

Повоєнний світ з його надіями на довгоочікуваний спокій, безпеку і процвітання, здавалося, не залишав місця для соціальних протестів та невдоволення. У суспільній свідомості настільки ж гармонійними повинні були виглядати й тендерні відносини. Жінки, змушені в роки війни зайняти робочі місця чоловіків, трудитися в установах і на заводах, тепер могли повернутися до звичних «природних» занять та знайти спокій у традиційному домашньому колі, не піклуючись про свої амбіції й права в громадській сфері. Загальні соціально-політичні умови післявоєнного часу не сприяли розвитку фемінізму (брак чоловічого населення, втома від соціальних потрясінь, відновлення культу сімейного вогнища). Він ожив як теорія і як політичний рух лише на початку 1960-их.

На початку 60-их пробудження соціальної жіночої самосвідомості привело до виникнення «другої хвилі» фемінізму.

Воно було пов'язане з підйомом ліворадикальних рухів (зокрема студентською революцією 1968) і формуванням нових соціальних теорій. Загальна вимога феміністок «другої хвилі» – боротьба за право не тільки обирати, а ввійти самим у владні структури.

Родоначальницею і найвидатнішим теоретиком фемінізму «другої хвилі» стала Симона де Бовуар. Громом серед ясного неба стає публікація в 1949 році її книги «Друга стать». Більшість феміністських ідеологій так чи інакше позиціонували себе по відношенню до цієї роботи. Вона закликала жінок не боятися вступати на шлях самореалізації, незалежності й вільного, здобуття «справжнього існування». Саме ці ідеї стали гаслами нової хвилі масового жіночого руху. Пік розвитку західного фемінізму як суспільно-політичного руху припадає на 1960–1970-ті роки. Він представлений такими основними ідеологіями:

а) ліберальний фемінізм – спирається на суфражизм і боротьбу за освіту жінок. Проголошує рівність статей, якої можна досягти за допомогою реформ і яка повинна лежати в основі гендерно нейтрального законодавства та політики.

б) радикальний фемінізм – будує свою теорію і практику, виходячи з відмінності статей. У центрі знаходиться переосмислення жіночої біології. Заперечує ідею рівності з чоловіками, проголошує звільнення всіх пригноблених, серед яких жінки були історично першою пригнобленою групою.

в) марксистський і соціалістичний фемінізм – розвивалися в контексті загальної критики капіталізму й потужного підйому лівих рухів. Уважали не капіталізм, а чоловіків відповідальними за пригнічення за ознакою статі.

г) психоаналітичний фемінізм – уважає, що класові аналогії недостатні для пояснення ієрархії співвідношення статей у суспільстві, а тому необхідно включити в аналіз більш глибинні структури людської психіки. Ліберальні реформи можуть змінити зовнішні прояви «жіночності», але не можуть змінити жінку. Економічні реформи також не перетворять чоловіків і жінок у рівноправних партнерів, оскільки нерівність приховано в глибинних шарах людської психіки.

Розпочата в 60-і роки «жіноча революція» йшла під гаслом: «Якщо жінка має право на половину раю, то вона має право і на половину влади на землі!». Саме вона в 80–90-і роки змусила можновладців потіснитися й упустити жінок у всі структури управління суспільством. Фемінізм як соціальне та культурне явище пройшов довгий шлях розвитку. В наш час парадигма гендерних досліджень уключає в себе дуже широкий спектр теорій і підходів, охоплює всі основні аспекти сучасного суспільного

життя. Друга хвиля феміністичного руху викликала істотні й незворотні зміни в житті жінки, в усьому, що має відношення до її соціального статусу, її сексуального функціонування та її місця у суспільстві.

* * *

Ю. Г. Калініченко, студент ІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Кубарєва Л. Д.)

ВОДНЕВА ЕНЕРГЕТИКА ЯК ОДНЕ З ДЖЕРЕЛ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГІЇ

У зв'язку з енергетичною кризою та складною екологічною ситуацією на Землі, людство займається пошуком альтернативних джерел енергії.

Виходячи з екологічного стану атмосфери питання впровадження альтернативних джерел енергії ставиться в світі на перше місце, оскільки викиди в атмосферу продуктів згорання автомобільного палива найшкідливіше серед усього іншого.

Тому деякі країни розробляють різні методи видобутку і використання альтернативних джерел енергії. Серед них найбільш багатообіцяючою є воднева енергетика — це напрям вироблення й споживання енергії людиною, який базується на використанні водню як засобу для акумулювання, транспортування і вживання енергії населенням, транспортом та різними виробничими напрямами. Водень вибрано, як найпоширеніший елемент на поверхні Землі та в космосі, він має найбільшу енергоємність, а продуктом його згорання є тільки вода, що знову вводиться в обіг. Термін «воднева енергетика» був запропонований Джоном Бокрисом під час лекції, яку він прочитав у 1970 році в Технічному центрі General Motors. Водень може бути використаний як паливо для будь-яких транспортних засобів (у тому числі легкових автомобілів та катерів), а також для задоволення енергетичних потреб будівель (прилади для безперервного живлення) і як живлення для побутової техніки. Скорочення викидів діоксиду CO2, пов'язане з використанням водневого палива, досягається завдяки паливним елементам високої ефективності. За умов забезпечення виробництва водню енергією, одержаною з невуглецевих джерел, викидів CO2 немає зовсім.

Водень — це енергоносій (як, наприклад, електрика), а не основне джерело енергії (як, наприклад, вугілля). Використання водню як палива позитивно вплине на енергетичну безпеку, екологію та економічне зростання. Водень допоможе поліпшити енергетичну безпеку (тобто незалежність від країн-постачальників), тому що його можна отримувати із багатьох первинних джерел

енергії, зокрема і відновлюваних. Водень можна отримувати використовуючи найрізноманітніші природні ресурси: газ, вугілля, органічні відходи, біопаливо, відходи сільського господарства. Основна частина водню, що виробляється промисловістю, добувається з природного газу, але передбачається збільшення ролі інших джерел. Для отримання водню можна використовувати різноманітні джерела енергії: викопні копалини, ядерну енергію й відновлювані технології, такі, як сонячна, вітрова, гідро-, біо- та геотермальна енергії. Сьогодні із понад 50 млн. тонн водню, що виробляється, половина отримується шляхом конверсії водяної пари із природним газом (48%). Також водень добувають із нафти (30%), вугілля (18%) та води (4%). Внаслідок спалювання вуглеводневого палива виділяється СО2 й інші забрудники атмосфери. Прихильники майбутнього впровадження водневої енергетики у світових масштабах стверджують, що водень може бути екологічно чистішим джерелом енергії для кінцевих споживачів, особливо у транспортній галузі, в місці кінцевого використання викидів забруднюючих речовин та твердих часток або СО2 не буде. В аналізі, проведеному в 2004 році, стверджується, що «весь ланцюг водневого постачання вивільняє значно менше вуглекислого газу в атмосферу, ніж бензин у гібридних автомобілях» і що значне скорочення обсягу викидів СО2 було б можливе, якби в місцях виробництва енергії та водню були використані методи поглинання або ізоляції вуглецю.

Висока ціна паливного елемента – одна з головних перешкод його розвитку. Зараз вчені шукають засоби зменшення використання платини або її заміни на дешевші аналоги. Цей фактор необхідно подолати до комерціалізації проекту. Інші технічні перешкоди, пов’язані з паливними елементами, – це обов’язковість чистоти водню – у сучасних технологіях паливний елемент вимагає чистоти водню не менше ніж 99,99%.

Сучасні методи виробництва

Біологічне виробництво

Ферментативне виробництво водню – це ферментативне перетворення органічного субстрату в біоводень, що здійснюється групою бактерій за допомогою мультиферментативних систем у три кроки, аналогічно до анаеробного перетворення. Темнова ферментація не потребує світлової енергії, тому можливе неперервне виробництво водню з органічних сполук – удень і вночі. Фотоферментація відрізняється від темнової ферментації тим, що вона проходить лише за наявності світла. Біоводень може вироблятися у біореакторі, що містить водорості. Наприкінці 1990-их років було виявлено, що коли з водоростей вилучити сульфур,

вони вироблятимуть водень замість кисню, як під час звичайного фотосинтезу. Цей процес здійснюється бактеріями, що поглинають вуглеводні та виділяють водень і вуглекислий газ.

Електроліз з біокаталізаторами

Крім звичайного електролізу, можливий також електроліз з використанням мікробів. При електролізі з біокаталізаторами водень утворюється внаслідок проходження через мікробний паливний елемент, також можуть використовуватися різноманітні водні рослини.

Електроліз води

Водень може вироблятись електролізом за високого тиску або електролізом води за низького тиску. В сучасних ринкових умовах 50 кВт/год. електроенергії, витраченої на виробництво одного кілограма стисненого водню, коштує приблизно стільки ж, скільки водень, вироблений за 8 центів/kWh. Ціновий еквівалент пояснюється тим, що більшість водню виробляється з викопних видів палива, які ефективніше використовувати для виробництва хімічного продукту безпосередньо, ніж для виробництва електроенергії й подальшого електролізу. Так чи інакше, головним завданням водневої енергетики є отримання водню з інших джерел, тож у майбутньому планується не використовувати викопне паливо як сировину.

Електроліз за високого тиску

Електроліз за високого тиску – це електроліз води, при якому вода розкладається на кисень і водень, унаслідок пропускання електричного струму через воду. Різниця між таким електролізером і звичайним полягає у тому, що водень виводиться під тиском близько 120-200 бар. При стисканні водню в електролізаторі потреба у зовнішньому компресорі водню зникає, середнє споживання енергії внутрішнім компресором становить близько 3%.

Електроліз за високих температур

Водень може бути отриманий у процесі високотемпературного електролізу, що забезпечується енергією у вигляді тепла й електроенергії. В той час як атомна електроенергія може бути використана для електролізу, теплова ядерна енергія може застосовуватись безпосередньо для розщеплення води на кисень і водень. Розігрітий до високих температур (950-10000 С) газ у ядерному реакторі може розкладати воду на кисень та водень термохімічним шляхом через використання ядерної теплової енергії.

Фотоелектрохімічне розщеплення води

Найчистішим способом отримання водню є той, що базується на використанні електроенергії, виробленої фотоелектричними системами. Вода розкладається на водень і кисень шляхом електролізу – фотоелектрохімічного процесу, який також називають штучним фотосинтезом.

Концентрація теплової сонячної енергії

Для розкладання води на кисень і водень необхідні дуже високі температури. Щоб процес проходив за нижчих температур, необхідний каталізатор. Нагрівання води може відбуватися за рахунок концентрації сонячної енергії. Hydrosol-2 – це 100 кіловатний експериментальний завод на Plataforma Solar de Almería в Іспанії, який нагріває воду до необхідних 800-12000С за допомогою сонячного світла. Hydrosol II введений в експлуатацію з 2008 року. Розробка цього 100-кіловатного експериментального заводу базується на модульній концепції. Отже, цілком можливо, що діапазон дії цієї технології буде розширений до мегават шляхом збільшення кількості реакторних блоків і з'єднання заводу з геліостатними полями (поля дзеркал, що автоматично орієнтуються на сонце) відповідного розміру.

Термохімічне виробництво

Є більше ніж 352 термохімічних цикли, які можуть використовуватися для розкладання води. Близько десятка з них нині досліджуються і знаходяться на фазі випробування з метою одержання водню і кисню з води за допомогою теплової енергії та без використання електрики. Ці процеси можуть бути ефективнішими, ніж електроліз за високих температур, діапазоні ефективності від 35%-49%.

Інтерес до водневої енергетики сфокусований головним чином на перспективі використання паливних елементів в автомобілях. Відношення потужності до ваги у паливних елементах може бути найкращим,вони набагато ефективніші, ніж двигуни внутрішнього згорання, до того ж не виробляють шкідливих відходів. Проте на цей час ці технології впроваджуються повільно через блокування досліджень різними нафтовидобувними компаніями. Швидше за все розвиток водневої енергетики буде пов’язаний із вичерпанням ресурсів нафти, що, за песимістичними прогнозами, може статися через 20 років.

* * *

С. С. Трунова, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)

РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У сучасному світі відпочинок, рекреація, туризм, оздоровлення є найвищою соціальною цінністю. Тому за останні кілька десятків років у світі поступово зросло значення туризму і рекреації. Україна також не залишилась осторонь цих процесів, тому наприкінці XX століття, а особливо на початку XXI століття уряд країни спрямував вектор розбудови економіки на розвиток туризму та рекреації на загальнодержавному й регіональному рівнях.

Полтавська область разом з деякими іншими регіонами країни має значний потенціал для розвитку туристичної діяльності, тому в останні роки досить активізувались дослідження в цьому напрямі. Однак успішне функціонування рекреаційного комплексу будь-якого регіону забезпечується, в першу чергу, через ефективну роботу менших територіальних рекреаційних систем – районів, мезорайонів, вузлів, центрів тощо, які спеціалізуються на певному виді рекреаційної діяльності (лікувально-курортній, спортивно-оздоровчій чи пізнавальній). Тому перед науковцями постала проблема рекреаційного районування на рівні областей.

Рекреаційне районування, за О. О. Бейдиком, – поділ території на певні таксономічні одиниці, що вирізняються спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямами їх освоєння та охорони. Рекреаційне районування є комплексним. Соціальний аспект його полягає у тому, що воно проводиться з метою забезпечення оптимального функціонування територіальних рекреаційних систем і використання її цільової функції; економічний – у координації розвитку рекреаційного обслуговування з іншими господарськими системами; географічний – у виявленні особливостей територіального поділу праці у сфері рекреації й туризму, прогнозуванні перспективних функцій районів, закономірностей рекреаційного освоєння і т. д.

Питаннями рекреаційного районуванням обласного рекреаційного комплексу займаються вчені київських та московських вишів, зокрема І. М. Маєргойз, Є. А. Котляров, М. С. Мироненко, І. Т. Твердохлєбов, В. І. Стафійчук, І. І. Пирожник та інші. Результати досліджень цих учених лягли в основу рекреаційного районування Полтавської області, проведеного авторами. Було виділено три рекреаційні райони: Миргородсько-Лубенський з Гадяцьким, Великобагачанським, Шишацьким, Зіньківським, Лохвицьким, Чорнухинським,

Пирятинським, Гребінківським, Оржицьким та Хорольським підрайонами (спеціалізація − лікувально-курортна і пізнавальна рекреація); Полтавський з Диканським, Решетилівським, Котелевським, Чутівським, Карлівським, Машівським та Новосанжарським підрайонами (спеціалізація − пізнавальна рекреація); Кременчуцький з Глобинським, Семенівським, Козельщинським та Кобеляцьким підрайонами (спеціалізація – пізнавальна й спортивно-оздоровча рекреація).

Лікувально-курортна спеціалізація Миргородсько-Лубенського рекреаційного району забезпечується наявністю лікувальних мінеральних вод і грязей у Миргородському, Великобагачанському та мінеральних вод у Хорольському районах. На базі цих природних ресурсів збудовано курорти й санаторії у Миргороді, Великій Багачці та Зінькові. Пізнавальна рекреаційна діяльність, із центром в місті Лубни розвивається в Гадяцькому, Гребінківському, Оржицькому й інших мезорайонах.

Переважаючим профілем Полтавського рекреаційного району є пізнавальна рекреація з центром у Полтаві та меншою мірою в Диканьці. Спортивно-оздоровча рекреація представлена лікувально-профілактичними закладами Нових Санжар і Полтави.

Рекреаційна спеціалізація Кременчуцького рекреаційного району визначається близьким розташуванням до Дніпра з можливістю проведення купально-пляжного, спортивного відпочинку, водного туризму. Однак, крім спортивно-оздоровчої, у районі також розвивається пізнавальна рекреація з центром у Кременчуці та діє лікувально-профілактичний заклад у Кобеляцькому мезорайоні (кліматичний курорт «Ліщинівка»).

Виходячи з аналізу рекреаційних районів Полтавського регіону, встановлено, що величезне значення в ефективному функціонуванні рекреаційного комплексу мають, три рекреаційні райони: Миргородсько-Лубенський, який спеціалізується на лікувально-курортній і пізнавальній рекреації, Полтавський – спеціалізується на пізнавальній рекреації та Кременчуцький – спеціалізується на пізнавальній і спортивно-оздоровчій рекреації.

У подальшому розвиток цих рекреаційних районів передбачає освоєння нових видів рекреаційної діяльності через використання в повному обсязі наявного рекреаційного потенціалу (створення сприятливих умов для розвитку різних підвидів спортивно-оздоровчої рекреації – купально-пляжної, прогулянкової, водної й ін.) та реконструкцію наявних історично-культурних пам’яток і лікувально-оздоровчих закладів, таких, як санаторій «Псел» у Великобагачанському мезорайоні, та «Антей» у Новосанжарському мезорайоні.

А. М. Василенко, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Федій О. А.)

НАУКОВЕ ТА ДИДАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КАРТОЇДІВ

У сучасній географії суттєво поглибилася потреба в узагальненні, систематизації та унаочненні географічної інформації. Сьогодні в дослідженнях здійснюється пошук нових шляхів, за допомогою яких стало б можливим максимально доступно і стисло відображати суспільні процеси.

Географічні картоїди, або геокартоїди (за Родоманом Б. Б.) – це креслення, що зображують ту чи іншу реальну або вигадану територію спрощено, без обов'язкового дотримання всіх правил класичної картографії, тобто без картографічних проекцій і масштабу, з «надмірним» випрямленням ліній та згладжуванням контурів тощо. Від традиційної географічної карти геокартоїд відрізняється такими специфічними рисами: зображає реальну територію частково або повністю неметрично, із спотвореннями нематематичних обрисів, показує уявний ідеальний об'єкт, що поєднує в собі риси багатьох реальних об'єктів (територій).

Геокартоїди займають проміжне положення в піраміді моделей, здатних відобразити той або інший територіальний об'єкт на різних рівнях абстрагування і формалізації. В ієрархії уявної класифікаційної піраміди моделей можна виділити такі її елементи: науково-технічне креслення, навчальний малюнок, класична геокарта, картоїд, діаграма, таблиця, матриця, граф, двовимірна структурна формула, одномірна (лінійна) формула (типу алгебраїчного багаточлена), одиничний елементарний знак, у межі еквівалентної точки або нуль на вершині абстракції (оскільки межею генералізації та абстрагування є зникнення самої моделі).

Як наукові моделі геокартоїди значно розширюють можливості географічної науки, оскільки дозволяють:

• аналізувати, ранжувати, оцінювати деталі й властивості реальних географічних об'єктів;

• відбирати, виділяти фрагменти й ознаки, істотні з точки зору теорії, та будувати на цій основі нові моделі;

• порівнювати реальні об'єкти з ідеальними, пояснюючи відхилення;

• складати, висувати і наочно викладати теоретичні положення (гіпотези, закономірності тощо), що відображають реальний світ;

• проектувати бажані територіальні структури, системи, комплекси;

• зіставляти структури, що існували на одній і тій же території в різний час, показуючи їх динаміку.

Застосовувати картоїди раціонально в тих випадках, коли мова йде про аналіз довготривалих просторових явищ. Особливе значення надається картоїдам при осмисленні складних і багатообразних процесів у конкретних формах їх прояву, коли потрібно виходити на високий рівень генералізації, наприклад, при аналізі фізико-географічного (рис. 1) та суспільно-географічного (рис. 2) положення України.

Використання картоїдів у шкільному курсі географії, зокрема на профільному рівні, має великий дидактичний потенціал. Аналіз і створення таких географічних моделей сприятиме ширшому застосуванню творчих здібностей учнів на уроках географії, поглибленню розуміння картографічного методу та володінню основними методами наукових досліджень. Цей тип моделювання може застосовуватися в межах частковопошукового, проблемного й дослідницького методів навчання географії.

* * *

О. А. Вертелецький, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Федій О. А.)

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ

Україна володіє значними земельними ресурсами. Станом на 1 січня 2012 року її земельний фонд становив 60,355 млн. га, з яких 42,78 млн. га – сільськогосподарські землі. У структурі сільськогосподарських угідь орні землі становлять 53,8%. Найбільшою часткою ріллі характеризуються Херсонська (90,14%), Черкаська (87,56%), Вінницька (85,72%), Дніпропетровська (84,54%) області, а найнижчими – Закарпатська (44,16%), Івано-Франківська (59,1%) області.

Багаторічні насадження в структурі сільськогосподарських угідь України займають надзвичайно низьку частку (2,16%) з найвищими показниками в Закарпатській (5,97%), Чернівецькій (5,48%) областях і АР Крим (4,55%). Надзвичайно високою часткою багаторічних насаджень відзначаються міста державного підпорядкування: Київ (57,89%), Севастополь (40,3%). Найвищі показники сіножатей та пасовищ характерні для областей Карпатського регіону й Полісся: АР Крим (24,52%), Закарпатська (20,89%), Чернігівська (15,59%), Волинська (14,99%) області.

За даними обліку, площа лісів та інших лісовкритих площ в Україні становить 10,5 млн. га, з яких 9,5 млн. га вкриті лісовою рослинністю. Лісистість України (частка вкритих лісовою рослинністю земель від загальної площі території держави) становить 15,6% і є нижчою, ніж у багатьох країнах Європи. Найвища частка лісів у структурі земельних ресурсів характерна для Закарпатської (56,79%), Рівненської (39,76%), Волинської (34,34%), Івано-Франківської (45,70%) областей. Найменш забезпечені лісовими ресурсами Дніпропетровська (6,01%),

Херсонська (5,32%), Миколаївська (4,91%), Запорізька (4,29%) області.

Площа забудованих земель в Україні становить 2,47 млн. га (4,1% від загальної площі держави). Найвищими показниками забудованих земель у структурі земельного фонду характеризуються області із значною кількістю великих міст і потужним промисловим потенціалом – Донецька (7,39%), Дніпропетровська (5,98%). Найнижчі значення забудованих земель мають Херсонська (2,47%), Житомирська (2,97%) області, що зумовлено як природно-географічними умовами, так і особливостями заселення.

Відкриті заболочені землі в Україні займають площу 966 тис. га (1,6% від загальної площі держави) і в основному представлені низинними болотами. Найбільші площі заболочених земель мають Волинська (5,76%), Рівненська (5,3%), Чернігівська (3,81%) області.

Природно-заповідний фонд України у своєму складі нараховує 7 140 територій і об'єктів загальною площею 2,7 млн. га, що становить 4,6%. За кількістю території й об'єктів у загальній структурі природно-заповідного фонду найбільша частка належить пам'яткам природи (42,6%), заказникам (36,9%), заповідним урочищам (10,8%), паркам-пам'яткам садово-паркового мистецтва (7,6%).

Загальна площа земель оздоровчого призначення становить 34,5 тис. га, а рекреаційного призначення – 103,6 тис. га, що разом охоплює близько 0,23% території України. Площа потенційно придатних територій оздоровчого і рекреаційного призначення становить 12,8% території держави, в межах якої розвідано близько 400 джерел мінеральних вод та понад 100 родовищ лікувальних грязей. Пляжі на морських узбережжях займають близько 47% берегової смуги Азовського й Чорного морів. Понад 3,6 млн. га території держави (6,0%) придатні у майбутньому для потреб населення України для організації курортного лікування, відпочинку та туризму.

Отже, земельні ресурси – один з найбільш універсальних природних ресурсів, необхідний для розвитку всіх сфер діяльності людей. Земельні ресурси характеризуються просторовим розміщенням, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами. Вони є головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві, просторовим базисом для розміщення всіх галузей виробництва та населених пунктів.

* * *

В. В. Демочко, студент ІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Кубарєва Л. Д.)

НАФТОГАЗОНОСНІ БАСЕЙНИ ПОРЯД ІЗ ПІДЗЕМНИМИ ВОДАМИ ТА НЕБЕЗПЕКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЦИМ ЯВИЩЕМ

У басейнах пластових вод спостерігається складне поєднання різних геогідродинамічних систем з генетично різними класами підземних вод. Кожен басейн пластових вод вінчається геогідродинамічною системою безнапірних (ґрунтових) вод. Глибше по розрізу басейну пластових вод досить часто залягають безнапірні пластові води (з вільним дзеркалом підземних вод). Нарешті, серед напірних вод простежується складне поєднання інфільтраційних і ексфільтраційних водонапірних систем. Цілком припустимо, що навіть у межах одного й того ж гідрогеологічного горизонту або комплексу у внутрішніх частинах басейну розвинена ексфільтраційна водонапірна система, а в обрамленнях басейну – інфільтраційна. Внаслідок цього не так просто обмежити водонапірну систему нафтогазоносного басейну в гідрогеологічному басейні – басейні пластових вод.

І. О. Брід і його послідовники вважали, що нафтогазоносний басейн є частиною артезіанського басейну. Вони виключали з нього крайові зони басейну і перш за все ділянки інфільтраційного живлення та прилеглі зони «активного водообміну», де умови для збереження вуглеводневих корисних копалин несприятливі. Інтуїтивно відчуваючи виключну роль підземних вод у онтогенезі нафти й газу, І. О. Брід тим не менше не зміг визначити водонапірну систему нафтогазоносного басейну – до того часу відомостей про природу водонапірних систем було явно недостатньо для вирішення цього складного питання.

Недоліком інформації можна пояснити і появу згодом внутрішньо суперечливого поняття «нафтогазоносний артезіанський басейн». У класичному розумінні артезіанський басейн являє собою комплекс водоносних шарів, що утворюють різного роду прогини (западини, синеклізи тощо) із зовнішньою ділянкою живлення. Для таких басейнів характерні води інфільтраційного генезису, а природа гідродинамічного потенціалу – гідростатична. У міру розбурювання нижніх поверхів нафтогазоносних басейнів усе частіше стали розкривати ексфільтраційні водонапірні системи з іншою природою гідродинамічного потенціалу та генезисом підземних вод. Немало гідрогеологів такі водонапірні системи стали відносити також до

артезіанських басейнів, тим самим істотно розширивши поняття «артезіанський басейн».

Так, як і басейни пластових вод і нафтогазоносні басейни приурочені до осадвих порід, які є для них материнськими. Для нафтогазоносного басейну основною характеристикою служить онтогенез нафти і газу – генерація вуглеводневих, формування й зберігання їх покладів. Практично всі осадові товщі містять розсіяні елементи, які в сприятливих умовах генерують вуглеводневі корисні копалини. Ці сприятливі умови зберігаються там, де осадові породи добре ізольовані від впливу поверхневих факторів, інакше кажучи, в зоні поширення ексфільтраційних водонапірних систем. Якщо шари осадово-породного басейну виходять на денну поверхню, то в крайових його частинах та в покривних відкладах почнуть формуватися інфільтраційні водонапірні системи, які несприятливі для онтогенезу нафти і газу. Отже, межами нафтогазоносного басейну слід уважати кордон між ексфільтраційними й інфільтраційними режимами в межах водонапірних систем басейну.

Проте останнім часом отримано дані, що і до водонапірних систем з інфільтраційним режимом можуть бути приурочені поклади вуглеводневих, що дозволяє розширити обсяг нафтогазоносних басейнів у межах пластових водонапірних систем.

Очевидно, що безпосередньо близьке залягання вуглеводнів до артезіанського басейну утворює цілу низку неприємностей. Головна з них – забруднення питної води.

Першочергова небезпека – техногенна. Масштабність техногенного впливу розвідки і розроблення родовищ вуглеводнів на підземні води залежить від геологічної будови, гідродинамічних та термобаричних умов, технології експлуатації нафтогазоносних комплексів. Вплив техногенних чинників безпосередньо позначається на змінах фізико-хімічного складу й органоліптичних властивостей ґрунтових вод, а з деяким запізненням у часі, – і на якісних характеристиках підземних вод глибоких структурних горизонтів. Як наслідок гідрохімічна і температурна обстановка у водоносних горизонтах, сформована під впливом техногенних факторів, впливає на фільтраційні властивості порід. Експериментальні дані свідчать, що при зміні температури від 20 до 800С проникність глин зростає на один або два порядки, що, в свою чергу, зумовлює збільшення швидкості вертикальної міграції підземних вод і вертикального водообміну.

При фільтрації води, забрудненої нафтопродуктами, відбувається їх постійне накопичення в уміщуючих породах. Разом з тим, паралельно накопиченню йдуть процеси розкладання

органічних речовин з урахуванням реальної фізико-хімічної обстановки в колекторі.

Випадки нафтового забруднення значно поширені у багатьох промислово розвинених країнах. Зазвичай, на цей вид забруднення припадає 30-40% загального забруднення підземних вод і за масштабами негативного впливу нафту стоїть в одному ряду з провідними хімічними забруднювачами – сполуками азоту, сірки, хлору і фосфору. З вітчизняної й зарубіжної практики відомі приклади, коли підземні водозабори були виведені з ладу на десятки років у результаті забруднення нафтопродуктами. На окремих об'єктах забруднення практично неможливо ліквідувати з прийнятними техніко-економічними показниками. Ефективність боротьби з нафтовим забрудненням підземних вод значною мірою знижується через недостатню вивченість механізму забруднення вод нафтопродуктами та слабкою методикою їх індексації.

Істотний вплив на забруднення поверхневих і підземних вод надають попутні води, які видобувають з продуктивного пласта на поверхню разом з нафтою або газом. Поряд з високим умістом солей у цих водах наявні токсичні елементи (бор, амоній, літій, бром, стронцій та ін.) й органічні речовини (нафтенові кислоти, феноли, ефіри, бензол та ін.) У попутних водах трапляються механічні домішки, нафтопродукти, а також пом’якшуючі хімреагенти, які застосовують у процесі буріння свердловин.

При використанні підземних вод у нашому регіоні слід обов’язково враховувати можливі шкідливі наслідки нафтогазовидобувих робіт.

* * *

В. О. Глухота, студент ІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Кубарєва Л. Д.)

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПЕЧЕР УКРАЇНИ

Печери... По-різному називають їх люди: підземна казка, світ чудес, восьме диво... Та в кожному випадку – це частинка рідної землі, унікальний, неповторний дивосвіт, який ми повинні вивчати й оберігати.

Ціною десятиліть важкої праці науковців і ентузіастів-краєзнавців, зусиллями сотень досліджень відкривалися таємниці печер.

Термін «спелеологія» (від гр. «спелеон» – печера) запропонував у 1890 році французький археолог Емель Рів’єр.

Зміст цього поняття весь час змінювався. Під спелеологією нині розуміють одну з наук про Землю, що вивчає походження, розвиток, геологічні, гідрогеологічні та мікрокліматичні особливості печер, їх сучасну і древню фауну, технічні прийоми проникнення під землю й роботи в підземних умовах.

Спелеологія в Україні – наука відносно молода. Лише в кінці 1950-их роках туристи і вчені почали комплексно досліджувати таємниці, які зберігали в собі печери й шахти, до цього цей напрям наукової роботи мав епізодично-описовий характер (на відміну від зарубіжної спелеології).

На початку та в середині XIX століття відомості про печери Руської рівнини, Уралу, Криму, Кавказу і Сибіру наводяться в працях М. Кіттари, М. Северина, А. Шренка й інших.

На початку XX століття виділяються дослідження А. Крубера (Крим і Кавказ), А. Козменко (Руська рівнина). Ці роботи містять дані про умови утворення печер, особливості їх мікроклімату і гідрогеології тощо. Українська спелеологія до 1917 року – це спелеологія одинаків, які не мали ні спортивної підготовки, ні спорядження для дослідження складних печер. Тому в літературі є дані лише про легкодоступні печери: Балаганську, Ангарську, Вертебу, Кришталеву на Поділлі; Великий Бузлук у Криму тощо. У 1908 році науковець М. Орлович та інженер Г. Гутковський зробили опис привхідної частини Кришталевої печери в Кривчому на Тернопільщині. На початку 1930-их років інженер В. Нехай дослідив ближній район лабіринту і подав його опис та карту в «Путівнику по печері Кривче» 1933 року. Тоді ж був прокладений і частково обладнаний перший в Україні екскурсійний маршрут під землею, який користувався величезною популярністю.

Вертеба – одна з великих лабіринтових печер Західного Поділля. Її назва походить від старослов'янського «вертеб», що означає «печера, важкодоступна яруга, балка». Археолог Г. Оссовський у 1890-1895 роках і В. Деметрикевич у 1898-1904 роках. у цій печері знайшли велику кількість знахідок предметів матеріальної культури різних епох. Відомий польський археолог Б. Януш у книзі «Археологічні пам’ятки Східної Галичини» (1916 рік) образно назвав печеру «Наддністрянською Помпеєю». Перший опис правої частини печери археологи А. Кіркор та С. Козібродський склали ще у 1844 році.

У 1876 році відомості про Вертебу подає краєзнавець Г. Грушецький у книзі «Про печери від Карпат до Балтики». У 1920–1930-их роках у Вертебі було прокладено перший оглядовий маршрут для туристів і зроблено перші спроби організації масових екскурсій

«Радянський» період характеризується комплексним підходом до вивчення карсту на основі детальних геологічних досліджень, що виконувалися у зв'язку з розв'язанням практичних завдань. У довоєнні роки були детально досліджені печери Криму (П. Василевський, П. Шелтов). У низці печер Криму почалися біоспелеологічні дослідженя (Я. Бірштейн).

Післявоєнний етап розвитку спелеології характеризується різким посиленням роботи з вивчення карсту.

З 1958-1959 років почали активні спелеологічні дослідження наукові колективи Інституту мінеральних ресурсів Сімферополя та інших університетів.

Початок творчої співпраці вчених і спелеологів-аматорів був покладений спільними роботами спелеологів та співробітників Комплексної карстової експедиції АН УРСР у Гірському Криму.

У 1962 році в Криму відбувся Перший Всесоюзний зліт спелеологів. З цього часу спелеотуризм утвердив себе як громадський рух, увійшов у систему туризму. Керівництво спелеосекціями здійснювала Центральна секція спелеотуризму, а з 1977 року – Комісія спелеотуризму Федерації туризму Центральної ради з туризму й екскурсій. Почалися пошуки невідомих печер. У різних карстових областях України спелеологами і спелеотуристами було відкрито і пройдено більше ніж 3,5 тис. різних печер та шахт. Ось кілька прикладів. Печера Озерна (Голубі Озера) – одна з найбільших у світі карстових печер у гіпсах, розташована неподалік Коралівки Борщівського району на Тернопільщині. Це єдина печера Поділля з великими підземними озерами. Ця велика печера Поділля була відкрита і детально досліджена львівськими спелеологами

У 1961-1963 роках спеціалізований загін Комплексної карстової експедиції АН УРСР під керівництвом В. М. Дублянського провів детальну топографічну і геологічну зйомки лабіринту Кришталевої печери біля Кривчого. Після вивчення загальної довжини складної системи карстових порожнин Кришталева печера виявилася найбільшою гіпсовою печерою у світі (22 км) й увійшла до десятки найбільших печер планети.

Печеру Оптимістичну відкрили львівські спелеологи у травні 1966 року. З 1968 року спелеоклуби проводили дослідження лабіринту з підземних базових таборів.

Вивчаючи печери, дослідники аналізують геологію району, різноманітні геологічні процеси та їх наслідки для цієї території. Така робота дає можливість глибше пізнати природу рідного краю; дані досліджень доцільно використовувати для розвитку і популяризації краєзнавчого туризму.

Кафедра правознавства

В. С. Сушко, студент V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Бездітько Б. М.)

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ – ПОШУК СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Виникнення і розвиток держави – форми організації людського суспільства, є одним із ключових питань в комплексі дисциплін історичної науки.

Варто сказати, що відповідна проблема турбувала дослідників здавна, а отже, на даний час достатньо розроблена та висвітлена в науковій літературі. Ми ж акцентуємо нашу увагу на характеристиці універсального підходу.

Серед багатьох відомих теорій походження держави за ознакою реалій суспільного життя, на нашу думку потрібно виділити теорію завоювання, історико-матеріалістичну, іригаційну, суспільного договору, антропологічну.

В першу чергу звернемо увагу на історичні умови, в яких формувалися відповідні теорії.

Теорія завоювання виникає в епоху племінного ладу, коли постає продовольча проблема – одне плем'я шукаючи засобів для існування завойовує інше, і завойовники стають експлуататорами, виникає рабство, перерозподіл благ на користь притаманними історії розвитку людства війнами, що є проявом закону природи, який передбачає підкорення слабких сильними. Для закріплення такого підкорення і створюється держава як особливий аппарат примусу.

Крім внутрішнього підкорення також визначається проблема зовнішнього завоювання. Згадана теорія виникла у XIX столітті під впливом соціал-дарвінізму, який визначав боротьбу за існування та природній добір як один із рушіїв розвитку суспільства.

Історико-матеріалістична теорія походження держави, основою якої стали погляди видатних німецьких мислителів К. Маркса і Ф. Енгельса, виходить із наступних положень: із розвитком продуктивних сил виникає процес майнового розшарування, відчуження колишнього спільного майна на користь окремих людей. Подальший поділ праці засвідчив про зростання антагоністичних протиріч між класом управлінців та виконавців. Теорія випливає із поглядів К. Маркса, який у багатьох своїх

працях систематизував погляд на історичний процес, узагальнивши досвід попередників. Це стосується, зокрема тези про визначальний вплив економічного фактору на історичний розвиток суспільства. Мислитель вивів струнку схему історичного процесу, відзначивши, що саме конфлікт між розвитком продуктивних сил і виробничих відносин став основним фактором у створенні держав. Умови, в яких зароджувалася та розвивалася ця теорія характеризували боротьбу двох класів – пролетаріату та буржуазії, яка стала поштовхом до поступального розвитку суспільства.

Іригаційна теорія, висунута К. Віттфогелем ґрунтується на фактах давньої історії. Відомо, що у Єгипті та деяких інших державах регіонів з жарким кліматом при переході на осіле землеробство виникла необхідність проведення іригаційних робіт, що були складними та трудомісткими і вимагали вмілої організації. У їх проведенні вагомою стала роль організаторів, які згодом й утворили державний апарат. Ця теорія є локальною і пояснює процес походження держави лише в деяких регіонах.

Теорія суспільного договору, початки якої відносять до XVI століття і вперше була сформульована Т. Гоббсом, говорить про об'єктивну необхідність людської спільноти створити механізм, який би міг регулювати відносини між індивідами, вирішувати соціальні конфлікти. Виходячи з цього, люди домовилися між собою про передачу свої політичних прав (або їх частин) загальній організації, створивши таким чином державу. Ця теорію слід розглядати в контексті існування початкових демократичних інститутів, які забезпечували буржуазії доступ до влади для ефективного здійснення економічних заходів.

Антропологічна теорія говорить про те, що держава є наслідком створення інституту сім'ї, який поступово розростається. Давньогрецький філософ Аристотель, який вперше сформулював цю теорію в IV столітті до н. е. відзначав, що за своєю суттю людина є істотою політичною, соціальною, а тому виникла потреба у створенні людської сім'ї. Сім'ї об'єднуються в селище, а селища в місто-державу. Ця теорія стала відображенням народження європейської цивілізації т.зв. середземноморського типу.

Тепер про універсалізм. Найбільш універсальною, на нашу думку є історико-матеріалістична теорія,оскільки хронологічно її можна застосувати до будь-якого часового проміжку існування людства. Конфлікт продуктивних сил і виробничих відносить призводить до зміни політичної надбудови. Зі зміною продуктивних сил змінюється форма держави. Отже, слід говорити про перманентний характер цієї теорії. Всі інші теорії, як зазначено

вище носять локальний зміст і можуть бути застосовані лише для окремих випадків утворення держав.

* * *

С. О. Срібний, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейський Союз являє собою специфічне наднаціональне утворення, і є яскравим прикладом уніфікації трудового законодавства різних країн.

Для зрозуміння характерних особливостей трудового права Європейського Союзу потрібно в першу чергу зупинитися на принципах, якими є основоположні, керівні засади, ідеї, положення, які сформувалися у процесі еволюції європейської соціальної політики, національного трудового права країн-членів ЄС, права ЄС, відображені у міжнародних та регіональних актах про працю та використовуються для регулювання індивідуальних та колективних трудових відносин на наднаціональному рівні.

Трудові права і свободи більш повно закріплені у Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників від 9 грудня 1989 року та Хартії Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 року. Відповідно до цих актів, принципи трудового права ЄС поділяються на чотири групи.

Першу групу становлять принципи, які відображені у міжнародних та регіональних актах про працю. До них відносяться такі: свобода праці та заборона примусової праці; заборона дитячої праці; свобода об’єднання; рівність та заборона дискримінації; право на справедливі та безпечні умови праці, право на справедливу винагороду, яка забезпечує достатній життєвий рівень для працівника та членів його сім’ї; право на гідне ставлення на роботі; захист прав працівників; принцип сприяння.

Другу групу складають ті принципи, які отримали реальне наповнення, у трудовому праві ЄС. Ними є: свобода пересування, рівноправність чоловіків і жінок у сфері праці, право соціальних партнерів вести переговори та укладати колективні угоди.

До третьої групи належать принципи, які притаманні трудовому праву ЄС як складовій європейської соціальної політики: принцип субсидіарності, пропорційності, основного мінімуму соціальних прав.

Четверту групу становлять принципи (кваліфікаційні характеристики), притаманні праву ЄС і трудовому праву зокрема, як частині цієї правової системи. Це верховенство щодо національних систем права держав-членів; пряма дія; інтегрованість у національні системи права держав-членів ЄС; юрисдикційна захищеність.

Розширення ЄС за рахунок країн Центральної та Східної Європи не лише вносить принципові зміни в геополітичну карту Європи, яка поступово перетворюється на суцільне регіональне інтеграційне об'єднання, а й змушує Європейський Союз внести суттєві корективи і в свою інтеграційну стратегію.

Однак, щоб стати повноправним членом ЄС кожна держава повинна провести велику роботу з адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. Успішне проведення реформи неможливе без врахування позитивного законодавчого досвіду регулювання трудових відносин трудовим правом ЄС.

Особливе місце в цьому контексті займає Україна. Вона фактично залишається єдиною посткомуністичною державою в Європі (разом з Молдовою), яка прагне в майбутньому стати членом ЄС. Інтеграція в Європейський Союз вимагає від країн-кандидатів привести власне законодавство відповідно до вимог законодавства ЄС. Однак на даному етапові розвитку трудового права ЄС, а також тих проблемах, що виникли внаслідок світової економічної кризи, Україні потрібно виважено приймати рішення щодо реформування власного трудового законодавства.

* * *

В. В. Мусієнко, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)

ПОНЯТТЯ «ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ» В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на значне накопичення емпіричних знань та теоретичних концепцій, ще відсутня узагальнююча теорія з інноватики, існують суперечності з ряду важливих методологічних питань, тлумачення основних категорій, про що свідчить спеціальна література. І це не дивно, бо як зауважив відомий американський футуролог Елвін Тоффлер, серед проблем з якими стикається бізнес, немає важливішої і складнішої, ніж проблема нововведень.

У вітчизняній науковій літературі терміни, що означають новації з'являються пізніше, ніж за кордоном. У виданнях до 1990 року терміну «інновація» ще немає. Водночас за кордоном це поняття виникло на початку XX століття, а найінтенсивніше проблема інновацій та їх оцінки почала розвиватися у 60-ті роки XX століття у зв'язку з різким зростанням масштабу та складності виконуваних науково-дослідних розробок, особливо в авіакосмічній, атомній та радіоелектронній промисловості.

У вітчизняних дослідженнях переважаючою є думка, що «інновація являє собою техніко-економічний процес, який завдяки практичному використанню продуктів розумової праці – ідей і винаходів, приводить до створення кращих за властивостями нових видів продукції та нових технологій», а «нововведення – це процес доведення наукової ідеї до технічного винаходу, до стадії практичного використання, що приносить дохід».

До прийняття Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року поняття «інноваційний продукт» не виокремлювалося, а використовувався термін інновація.

Відповідно до ст. 14 вказаного закону, інноваційний продукт є результатом виконання інноваційного проекту і науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (в тому числі – інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії і відповідає таким вимогам:

а) він є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на які виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів. При цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для даного продукту;

б) розробка продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень;

в) в Україні цей продукт вироблено (буде вироблено) вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоздатним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Однак визначення у Закону України «Про інноваційну діяльність» ознак такого структурного елементу інновацій, як інноваційний продукт є не зовсім вдалим. Детальний аналіз ст. 1, 14 і 15 вказаного вище закону, із застосуванням різних способів їх

тлумачення, дозволяє виявити в них вагому кількість колізій та прогалин.

Туму в наукових колах продовжуються дискусії навколо визначеного поняття.

А. Старостіна під «інноваційним продуктом» розуміє модифікацію вже існуючого товару або нововведення, яке споживач вважає значущим. Модифікації являють собою зміни в продукції і включають розробку нових моделей, стилів, кольорів, покращання товарів та появу нових торговельних марок.

Ю. Атаманова визначає «інноваційний продукт» як комплексний об'єкт, що складається з обов'язкових та факультативних елементів. Серед обов'язкових, зокрема, дослідниця називає об'єкт права інтелектуальної власності, інноваційний проект, технічну документація з впровадження об'єкта права інтелектуальної власності, робочі інструкції, специфікації, рекомендації, результати експериментального впровадження об'єкту права інтелектуальної власності.

А. Кругліков під «інноваційним продуктом» розуміє вперше створений та використаний конкретний засіб чи спосіб діяльності, який задовольняє суспільні потреби, дає реальний ефект у відповідних сферах людської діяльності і в якому знайшло практичне використання або втілилось нове знання у вигляді наукового відкриття чи технічного винаходу.

На думку П. Бубенко, «інноваційним продуктом є принципово новий продукт, конструктивне виконання і склад споживчих якостей якого не були відомі раніше». Процес створення такого продукту передбачає здійснення інноваційної діяльності в кілька етапів:

- генерування ідеї;
- оцінка і вибір перспективних ідей;
- розробка концепції товару;
- розробка і створення дослідного зразка;
- пробний маркетинг.

В. Новіков вказує на те, що інноваційний продукт – це новація у вигляді принципово нового чи удосконаленого продукту, яка просувається у формі товару на ринок.

Таким чином, підходи до визначення інноваційного продукту, що містяться в Законі України «Про інноваційну діяльність» не дозволяють ідентифікувати його правові ознаки, що в свою чергу породжує дискусію навколо даного поняття.

Запровадження в законодавстві класифікації інноваційного продукту дозволить не тільки усвідомити його правові ознаки, але і дати чималий імпульс для активізації наступного етапу

інноваційної правотворчості, особливо для розробки відповідних механізмів державного стимулювання інноваційної діяльності.

* * *

Р. В. Мирна, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О. М.)

ЮВЕНАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Одним із основних завдань держави є оптимізація діяльності органів державної влади. Окремим аспектом цієї сфери є покращення функціонування органів, компетенцією яких є неповнолітні, котрі потрапили в конфлікт із законом або ж знаходяться у зоні ризику. Тобто специфіка такого суб'єкта правового захисту і судового переслідування як неповнолітній вимагає створення в Україні системи органів та організації заходів, які б сприяли поліпшенню криміногенної ситуації в країні.

Сьогодні на сторінках наукової періодики досить часто згадується таке поняття, як «ювенальні технології». Чіткого визначення цього терміну в українському законодавстві не існує, наявні лише певні концепції. Нам найбільш імпонує підхід О. С. Автономова, за ним ювенальні технології – це комплекс заходів, спрямованих на реалізацію і захист прав та законних інтересів неповнолітніх, котрі знаходяться в конфлікті з законом. Ці заходи повинні сприяти розкриттю індивідуального потенціалу неповнолітнього для вільного розвитку в суспільстві і самостійної відмови від асоціальної поведінки.

Теоретики та практики у цій галузі виокремлюють наступні різновиди ювенальних технологій: інститут комплексного ювенального суду; ювенальні прокуратура і адвокатура; агентства уповноважених з прав дитини; інфраструктура соціальних установ; інститут соціальних працівників.

До ювенальних технологій також відносять: введення в якості учасника судового процесу посади соціального працівника при суді; введення спеціалізації суддів з розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх; взаємодія суду з органами і службами системи профілактики бездоглядності і правопорушень неповнолітніх; відновлювальні технології, спрямовані на профілактику правопорушень та бездоглядності неповнолітніх, і проведення примирних процедур; дитячий телефон довіри; контроль суду на стадії виконання судового акта; обмеження гласності при судовому

розгляді справ щодо неповнолітніх і забезпечення їх прав на конфіденційність; план захисту прав дитини (приписи батькам комісій у справах неповнолітніх); підвищення кваліфікації суддів і працівників апаратів судів, що розглядають справи щодо неповнолітніх. На неофіційному рівні виділяють такі технології як порушення кримінальних справ проти батьків (як крайній захід захисту прав неповнолітнього за наявності вагомих підстав).

Наведений перелік складових елементів ювенальних технологій досить широкий. Так, зараз на теоретичному (у наукових колах, на сторінках фахової періодики) та на практичному (законотворчому) рівнях точаться дискусії стосовно можливих варіантів реалізації системи ювенальної юстиції як невеликої частини ювенальних технологій. Єдності певних тенденцій та конкретних шляхів розвитку на даний момент ще чітко не визначено. Тому важливо спочатку остаточно визначитися із пріоритетами у цій галузі.

На думку деяких вітчизняних експертів слід виокремити такі складові блоки ювенальних технологій: на державному рівні – ювенальні суди (власне ювенальна юстиція), ювенальна поліція, ювенальний прокурор, служба ювенальної пробації та виховні установи Державної пенітенціарної служби. На рівні муніципалітетів, за словами М. Оніщука, мають бути створені служби у справах дітей та захисника прав дитини, а також країні необхідні ювенальні адвокати, ювенальні медіатори (провідні зустрічі з усунення збитків) і громадських організацій, які будуть діяти в інтересах дітей (громадський компонент).

Таким чином, підсумовуючи, можна визначити, що ювенальні технології – це сукупність способів впливу на малолітніх та неповнолітніх, котрі потрапили у конфлікт із законом або ж знаходяться у так званій «зоні ризику», спрямованих на відновлення їх як повноцінних членів суспільства. Крім цього слід зауважити, що беззаперечними, на наш погляд, залишаються такі моменти: по-перше, Україна зобов’язана ввести у власний правовий простір систему ювенальних технологій в цілому та систему ювенальної юстиції зокрема (як складової частини першого), оскільки наша держава добровільно ратифікувала ряд міжнародно-правових актів стосовно неповнолітніх; по-друге, слід остаточно визначитися із базовим понятійним апаратом у цій сфері, тому що неоднозначність трактування термінів і далі породжуватиме колізії та інші невідповідності на нормативно-правовому рівні; по-третє, комплекс ювенальних технологій, зважаючи на широку альтернативу засобів впливу, може стати максимально ефективним стосовно попередження та протидії дитячій злочинності.

Т. В. Пілат, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК РІЗНОВИДУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливу роль в ринковій економіці відіграє іпотечний кредит. Надання позик під нерухомість завжди було однією з головних банківських операцій. Кредитна діяльність, пов'язана з іпотечною, здійснюється, як правило, спеціалізованими банківськими установами – іпотечними банками. В розвинутих країнах світу сформовані цілісні системи іпотечного кредитування, які відпрацьовувалися протягом багатьох десятиліть і навіть століть.

Іпотечний кредит – це особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна – землі, виробничих або житлових будівель тощо. Іпотечні позики надаються на довгостроковій основі. Іпотечний кредит стає можливим лише за умови приватної власності на землю і нерухомість. Застава землі і нерухомого майна для отримання в банку довгострокового кредиту називається іпотекою.

На сьогодні правове регулювання відносин іпотеки здійснюється на основі кількох нормативно-правових актів. Особливо слід відзначити Закон України «Про іпотеку», що був прийнятий Верховною Радою України 5 червня 2003 року і набув силу з 1 січня 2004 року.

Закон «Про іпотеку» є основним законодавчим актом рамкового характеру, який покликаний врегулювати відносини іпотеки як способу забезпечення виконання зобов’язань, охоплюючи увесь спектр цих правовідносин з моменту виникнення іпотеки і до моменту задоволення вимог іпотечного кредитора. Зокрема, Закон «Про іпотеку» визначає підстави виникнення іпотеки, поширення сфери дії іпотеки, права та обов’язки іпотечного кредитора та іпотекодавця, вимоги до державної реєстрації іпотеки, правила визначення пріоритету прав та вимог іпотечного кредитора, способи та процедури звернення стягнення на предмет іпотеки тощо.

Даний Закон містить положення, які є типовими для регулювання іпотеки з часів Римського права і до сьогоднішнього дня у багатьох юрисдикціях. Зокрема, цей закон відображає такі підходи: а) передача нерухомого майна в іпотеку без його передання у володіння кредитору; б) акцесорний характер іпотеки, яка існує доти, доки дійсне забезпечене нею зобов’язання; в) право

кредитора продати предмет іпотеки для задоволення несплаченої боржником вимоги; г) право боржника на отримання перевищення виручки від продажу предмета іпотеки над розміром забезпеченого зобов'язання; д) право кредитора вимагати від боржника різниці між вартістю предмета іпотеки і розміром несплаченого основного зобов'язання; е) можливість передачі в іпотеку як існуючої нерухомості так і тої, що виникне у майбутньому; є) речова природа іпотеки, яка поширюється на нерухоме майно незалежно від переходу права власності на нього тощо.

Поряд з зазначеними концепціями Закон «Про іпотеку» містить сучасні засади правового регулювання іпотеки, які переважно пов'язані з деталізованим викладенням правил визначення пріоритету та процедур звернення стягнення на предмет іпотеки. Варто згадати також про основні причини, у разі настання яких припиняється іпотека: припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору; реалізації предмета іпотеки відповідно до цього Закону; набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки; визнання іпотечного договору недійсним; знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її. Якщо предметом іпотечного договору є земельна ділянка і розташована на ній будівля (споруда), в разі знищення (втрати) будівлі (споруди) іпотека земельної ділянки не припиняється, а також припиняється з інших підстав, передбачених цим Законом. Наступні іпотеки припиняються внаслідок звернення стягнення за попередньою іпотекою. Відомості про припинення іпотеки підлягають державній реєстрації у встановленому законодавством порядку.

Закон «Про іпотеку» також торкається питань державної реєстрації іпотеки та механізмів рефінансування іпотечного кредитора. Проте це коло питань підлягає окремому правовому регулюванню, яке має забезпечуватися іншими законодавчими актами з відповідних питань.

Існує поширена експертна думка про досить високий якісний рівень Закону «Про іпотеку» відносно аналогічних законів в інших країнах Центральної та Східної Європи. Разом з тим практична імплементація сучасних підходів до правового регулювання іпотеки, які були запроваджені даним законом та які є життєво необхідними для ефективного функціонування іпотечних відносин, виявилися, всупереч сподіванням, на дуже низькому рівні. Річ у тім, що Закон «Про іпотеку» є лише одним з елементів правової бази іпотечного кредитування в Україні. Виходячи з цього, відносно високий стандарт регулювання іпотеки, започаткований цим Законом, розчинився у масиві українського іпотечного

законодавства, яке у цілому не забезпечує ефективного функціонування ринку іпотечного кредитування в Україні.

Розвиток іпотечного кредитування в Україні стримується існуванням ряду проблем, що не дозволяють повною мірою використовувати іпотеку як гарантію своєчасного повернення банківських позик і не сприяють розвитку іпотечного кредитування. Незважаючи на певні позитивні зрушення, правова база стосовно іпотеки залишається недосконалою. Про недосконалість правової бази свідчить відсутність єдиних системоутворюючих принципів. Фактично в основу чинного правового регулювання іпотеки все ще покладена концепція захисту прав боржника, що підвищує кредитні ризики банків і не стимулює до розширеного фінансування громадян та суб'єктів підприємницької діяльності під заставу нерухомості. Відсутність у іпотечних кредиторів стабільних гарантій захисту їх законних прав та інтересів істотно стримує процеси довгострокового фінансування.

Подальший розвиток ринку іпотечного кредитування в Україні потребує істотного поліпшення обох компонентів правового середовища – законодавства і державної політики.

* * *

Г. О. Князєва, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)

СУПРОВІДНИЙ (МОТИВАЦІЙНИЙ) ЛИСТ ЯК ДІЛОВИЙ ДОКУМЕНТ

В умовах розвитку сучасного суспільства документи використовуються в різних галузях людської діяльності, галузях знань, сферах життя. Культура ділового мовлення є невід’ємною рисою кожної людини, саме тому важливо вміти правильно складати ділові папери. Сьогодні, в умовах високої конкуренції при прийнятті на роботу, надзвичайно важливим документом є «супровідний лист». Незалежне дослідження, проведене нещодавно в США Компанією Robert Half International, показало, що 60% керівників вважають супровідний лист не менш важливим, ніж саме резюме.

У науковій літературі значна увага приділяється саме службовим листам. Особливості службових листів, а також їх класифікацію дослідили: С. В. Глущик, А. С. Головач, А. Н. Діденко, А. М. Зубков, Н. Н. Кушнаренко, М. І. Молдованов,

Л. М. Паламар, С. В. Шевчук. С. В. Глущик визначив поняття власне супровідного листа, а також його особливості, А. С. Головач розглянув специфіку складання та оформлення службових листів, А. Н. Діденко розробив класифікацію службових листів, С. В. Шевчук дослідив етикет ділового листування та мовлення. Окремі аспекти дослідили: Т. В. Кузнєцова, Ю. І. Палеха, Л. Г. Погиба, С. М. Тугаєнко-Сєряк. Але варто відзначити, що вчені незначну увагу приділяють дослідженню супровідного листа як ділового документу.

Дане поняття розглядається в широкому та вузькому значеннях у документознавстві.

В широкому значенні: супровідний лист – це документ, що інформує адресата про раніше надіслані документи.

У вузькому значенні – це короткий діловий документ (200-250 слів), що доповнює резюме при влаштуванні на роботу. Саме на останньому аспекті ми і зосередимо основну увагу.

Виділяють кілька типів супровідних листів:

лист-запит (здобувач запрошує список вакансій у роботодавця, які можуть йому підійти згідно резюме);

лист-підтвердження (здобувач доводить до відома роботодавця про те, що він згоден на роботу за даною посадою);

лист-відмова (здобувач повідомляє працедавця про те, що він відмовляється від запропонованої посади);

лист-додаток (даний лист відправляють у відповідь на певну вакансію, на яку проводиться підбір співробітників);

лист-подяка (відправляється здобувачем після співбесіди, щоб показати роботодавцю свою зацікавленість у запропонованій позиції);

лист-опис (відправник повідомляє адресату про направлення документів, що додаються до резюме, також може пояснювати мету направлення документів).

Мета супровідного листа полягає в тому, щоб спонукати потенційного роботодавця звернути увагу на резюме. Перш ніж його складати, необхідно зібрати якомога більше інформації про компанію, в яку він направляється. Лист повинен відображати зацікавленість в отриманні роботи саме в обраній компанії, а, отже, необхідно продемонструвати знання сфери діяльності потенційного роботодавця.

Обсяг листа і деякі формальності залежать від статусу компанії та від ситуації. Достатній обсяг – 3-4 абзаци, всього не більше 10 речень. Більшість фахівців не рекомендують писати великий текст, дублювати інформацію з резюме, а також використовувати

форми повинності («Я вважаю», «Ви повинні») або прохальний, підлесливий тон.

Супровідний (мотиваційний) лист повинен починатися із контактної інформації (спершу ім'я, далі адреса, номер телефону, e-mail) у верхньому правому куті. Під цим, вирівняне за лівим краєм – ім'я, посада та організація особи, якій адресований мотиваційний лист. Варто дізнатися ім'я людини, яке буде його читати, та звертатися безпосередньо до нього/неї у листі за іменем. З правого боку необхідно вказати дату написання листа та місцезнаходження. Зазвичай цей документ складається із чотирьох абзаців:

Перший абзац повинен чітко вказувати на яку посаду особа претендує та звідки дізналася про вільну вакансію.

Другий абзац повинен перелічувати вміння та кваліфікації, що роблять її найбільш підходящим кандидатом на цю посаду. Їх потрібно не лише просто перелічити, але й обґрунтувати. Для цього необхідно навести декілька прикладів з досвіду, що показують, як саме людина набула конкретні якості. В ідеалі, необхідно розпочати свій мотиваційний лист із прикладів. У результаті сказане повинне відображати претендента на посаду як незалежну, креативну особистість, яка може взяти на себе ініціативу та впоратися із поставленими завданнями.

Третій абзац повинен мотивувати бажання отримати цю роботу. Тут варто сказати про зацікавленість у навичках, які здобудуться під час обіймання посади.

Четвертий абзац повинен містити інформацію щодо найбільш зручного часу для співбесіди, тим самим вказуючи на сильну мотивацію.

Після четвертого абзацу необхідно залишити трохи місця та поставити підпис, використовуючи нейтральні вислови, наприклад, «З повагою» або «Сподіваюся на співпрацю». Після підпису можна також перелічити, які саме документи вкладаються до листа: наприклад, резюме, портфоліо тощо.

Отже, лист – це поширений вид документації, один із способів обміну інформацією. Сучасний діловий лист використовують в усіх сферах службової і ділової діяльності. Він є носієм інформації, функціонує як необхідний елемент внутрішньої організації будь-якої установи та підприємства, забезпечує взаємодію їх частин. Діловий лист є важливим видом документації у системі управління: в загальному обсязі документації установ листування посідає 80%. Супровідний лист є одним із найпоширеніших його різновидів, його структура не є чітко регламентованою в документознавстві, що свідчить про недостатній рівень дослідження даного питання.

Наукове видання

Збірник матеріалів
XVI студентської наукової конференції
історичного факультету

Квітень 2013 року

Головний редактор — Єрмак О. П.
Коректор — Лахно В. І.
Комп'ютерна верстка — Лахно О. П.

Оригінал-макет підготовлений у
"Творчій майстерні історичного факультету",
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

✍ ***Наша адреса:*** вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003
☎ ***Тел.:*** (05322) 7-27-25, 🖱 ***e-mail:*** historic@ukr.net

Здано в набір 14.03.2013 р.
Підписано до друку 28.03.2013 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 9,2. Обл. вид. арк. 9,4.
Наклад 100 прим.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.